

NALOPAKHYANAM

WITH NOTES.

(Approved by the Text-Book Committee.)

V. RAMASWAMY SASTRULU & SON

192, ESPLANADE, MADRAS.

1918

ನವೀನ

All Rights Reserved.

Reserved.

శ్రీ రస్తు.
 సన్నయభ్యుదయ ప్రణీతంబైన
 న లో పా ఖ్యా న ము
 స టీ క ము.

చెన్న పు రి :
 వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్ వారిచే
 బ్ర క టి ర ము.
 1918.

All Rights Reserved.

PRINTED AT
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS,
THE AUDI SARASWATY NILAYA PRESS, MADRAS—1918.

1ST EDITION—1911.
2ND EDITION—1912.
3RD EDITION—1914.
4TH EDITION—1918.

న లో పా ఖ్యా న ము—భారతములోనిది. భారతమును సంస్కృతమున వ్యాసమునీంద్రులు రచించిరి. దానిని తెనుఁగుభాషయందు కవిశ్రయము అని పేరుపొందిన నన్నయభట్టు, తిక్కనసోమయాజి, ఎఱ్ఱా ప్రగడ అనువారు రచించిరి. భారతమున పదునెనిమిదిపర్వములు గలవు. అవి యేవి యనిన—

(ఆదిపంచకము)	10. సౌప్తికపర్వము
1. ఆదిపర్వము	(శాంతిశ్రయము)
2. సభాపర్వము	11. స్త్రీపర్వము
3. ఆరణ్యపర్వము	12. శాంతిపర్వము
4. విరాటపర్వము	13. ఆనూశాసనికపర్వము
5. ఉద్యోగపర్వము	(అంత్యపంచకము.)
(ముగ్ధపంచకము)	14. ఆశ్రమవాసపర్వము
6. భీష్మపర్వము	15. అశ్వమేధపర్వము
7. ద్రోణపర్వము	16. మౌసలపర్వము
8. కర్ణపర్వము	17. మహాస్రాస్థానికపర్వము
9. శల్యపర్వము	18. స్వర్గారోహణపర్వము

ఈ 18 పర్వములలో ఆదిపర్వ, సభాపర్వములను ఆరణ్యపర్వమునందు నాలుగవయాశ్వాసము నాలుగవభాగమువఱకు నన్నయభట్టు రచించెను. ఆరణ్యపర్వమునందు గొఱతభాగమును ఎఱ్ఱా ప్రగడ రచించెను. తిక్కనపదునైదుపర్వములను

తిక్కన యనుమహాకవి రచించెను. నన్నయభట్టు ఆంధ్రశబ్ద చింతామణి యనువ్యాకరణమునుగూడ, రచించెను. ఈకవీంద్రునికి వాగనుశాసనమండను బిరుదముగూడ కలదు. ఈతఁడు రెండువేలయేండ్లక్రిందట నున్నవాఁడని కవిజీవితమునలనఁ దెలియుచున్నది.

నలోపాఖ్యానము—నల + ఉపాఖ్యానము. ఉప + ఆఖ్యానము—ఉపాఖ్యానము అనగా ఒక కథలో సందర్భానుసారముగావచ్చెడు ఉపకథ అనియర్థము. ఇచ్చట బృహదశ్వేద ధర్మరాజుతో మాటాడునప్పుడు ప్రస్తావనశంబున ధర్మరాజు మునీంద్రుని జూచి, నానలె జూదమున నోడి కష్టపడినవారెవ్వరె నను గలరే యని యడిగినప్పుడు మునీంద్రుడు ధర్మరాజున కీనలోపాఖ్యానమును జెప్పెను.

కథాసంగ్రహము—నలుఁ డను నిషధేశ్వరుఁ డొక్కఁడుండెను. అతఁడు నపయకావనశాలియై సకలనుగుణంబులతో నొప్పుచుండగా, విదగ్ధదేశాధీశుఁ డగుభీమరాజు కూతురిగుదమయంతి యతనిగుణంబులు జనులవలన విని యతనింబెండ్లాడఁ గోరెను. నలుఁడును ఆమె సౌందర్యాదినుగుణంబులను విని యామెను గోరియుండెను. వీ రొంహారు లనురాగవంతులై యుండటవిని భీమరాజు దమయంతికి స్వయంవరంబు చాటించెను. ఆస్వయంవరమునకు రాజు లందఱు వచ్చిరి. నలమహారాజును వచ్చుచుండెను. దమయంతియొక్క లోకోత్తర సౌందర్యమును నారదమునీంద్రులవలన విని యింద్రాది దేవతలు తమ్ము దమయంతి వరించునుగాక యని తలచి భూలోకంబునకు వచ్చుచు, దారిలో నలుంజూచి, యతనిని దమయంతి కడకు దూతునుగాఁ బంపగా, ఆ దమయంతి నలునిదిప్పు వే

తొక్కనిని బెండ్లాడననెను. దమయంతి స్వయంవరంబున నిం
ద్రాదిదేవతల యనుగ్రహంబునలన నలునేవరించెను. నలదమ
యంతులకు వినాహంబు జరిగెను. తర్వాత కలిపురుషుడు దమ
యంతి దేవతలన్న నరింపనికసి తీర్పుటకై వచ్చి, నలమహారాజు
నందుఁ బ్రవేశించెను. నలుఁడు పుష్కరుం డనురాజుతో జూడ
మాడి కలిసుహిమవలన నోడిపోయి, యడవులలోఁ గ్రుమ్మరుచు
నిద్రించుచున్న దమయంతి నొంటరిగా విడిచిపోయెను. తర్వాత
దమయంతి మేల్కొని భర్తను గానక యడవులలోఁ దిరిగితిరిగి
కడనటఁ దనపినతల్లియిల్లుఁ జేరెను. దమయంతి తండ్రియగు
భీమరాజు తనకూతు నల్లునిం దెలియక బ్రాహ్మణునిచే వైన
కించి, తన పినతల్లియింట నున్నదమయంతిని బిలిచికొనిపోయి
తనయింట నుంచుకొనెను. దమయంతి తన మగనికై వెదకించు
చుండెను. నలుఁ డన్ననో యకవియందు దమయంతింబాసి,
తిరుగుచు నొక్కచోట కర్కోటకుఁ డనుసర్పముచేఁ గొఱుకఁ
బడి విసూపంబు చెంది, కోరినపుడు స్వస్వరూపంబు నొందు
నట్లు వరంబు వడసి, యయోధ్యపురరాజగు ఋతుపర్ణుని
యొద్ద బాహుకుం డనుపేరితో నారభ్యము, వంటయు చేయు
చుండెను. దమయంతి తానుపంపిన పద్మాదుం డను బ్రాహ్మణుని
వలన నలుఁడు బాహుకరూపంబుతో నయోధ్యయందు ఋతు
పర్ణునికడ నున్నాడని తెలిసికొని, యాఋతుపర్ణుని దమయంతికి
ద్వితీయస్వయంవరంబు జరుగఁ గలదను నెపమునఁ దనతండ్రి
నగరంబునకు రప్పించెను. ఆతనితోఁగూడ బాహుకుండును
వచ్చెను. దమయంతి ఆబాహుకునిఁ గొన్ని లక్షణంబులచే
నలుఁడే యని తెలిసికొని యాతనిం గొనియాడెను. నలుఁ
డును కర్కోటుని నునుగ్రహంబున తనవికృతరూపంబు నొందిన

వాడై, కలివురుషునిచే విడువబడి తాను మరలఁ బుష్కరు
నితో జూడమాడి, యాతని నోడించి, రాజ్యమును లాగికొని,
తనభార్యతోఁ గూడి సుఖంబు లనుభవించుచు ననేకయాగంబు
లొనర్చి, మహాకీర్తినంపన్నుఁ డాయెను.

గుణపరిశీలనము.

ఈ కథానాయకుఁ డగునలుఁడు ధీమండుగనుక, తనకు వచ్చి
నకష్టముల నెన్నింటి నోర్పుకొని మరల సుఖంబు నొందెనను
టచే, జనులును అన్నికష్టములకును నోర్పుకొనిన సుఖముల
నొందుదురు అని తెలియుచున్నది.

కథానాయక యగునమయంతి, స్త్రీ లెంకటియాపననొంది
నను దమపాతివ్రత్యమును విడువరాదనియు, భర్తయే తమకు
దైవ మని భావించవలయు ననియు బోధింపుచున్నది. ఇట్లే
తక్కినవారిగుణంబులను దెలిసికొనవలయు.

వావిళ్ల. వేంకటేశ్వరులు.

శ్రీరస్తు

న లో పా ఖ్యా న ము.

రమ్య ధర్మనిత్య
ప్రారంభవిభాసి రాజపరిమేశ్వరఘో
రారిమహకుంభికుంభవి
దారణ దారుణకృపాణదక్షిణహస్తా.

1

వ. అక్క ధకుండు శౌనకాదిమహామునుకుం జెప్పె, అట్లు
శాంతవచనంబుల భీమసేనునకుం గోపాతోపోషశమనంబు
సేయుచున్న ధర్మరాజునొద్దకు బృహదశ్వం దనుమహాముని
వచ్చి విధిదృష్టవిధానంబునం బూజతుం డై విశ్రమించి
యున్న సముపినునకు ధర్మసేనయుం డధర్మపరులైన పరుల
చేతం దమపడిన నికారప్రకారం బంశయు నెఱింగించి
యిట్లనియె.

2

క. పుషమియు రాజ్యము బంధుల
విడిచి మృగావలల గాసి విపినంబులలో
గడువొని మాయ ట్లిషమల
బడిననదులు గలరె యొసలు పరినుమునీంద్రా.

3

వ. అనిన నయ్యధిష్ఠింతునకు బృహదశ్వం డిట్లనియె.

4

క. 'దేవసములై నయనుజాల, తోవిపులతోరథాళితోవచ్చియర
కావసముసేసెడు ధర,ణీనల్లభ నీవు ధర్మనిష్ఠితబుద్ధిన్.

క. నరనుతుడు తొల్లి నలుడను
ధరణీశుడు జూద మాడి తనవిభవము వు
మ్మరుచేత నోటునడి యొ
క్కరుడ కరం బిడుసు నడడె కాననీమన్.

6

వ. అనిన నది యెట్లని ధర్మనందనుం డడిగిన నాతనికి బృహ
దశ్వుం డి ట్లనియె. నిషధేశ్వరుం డైనవీరసేనునికొడుకు
నలుండనువాఁ డనేకాక్షాహిణీపతి యనవరతాక్షప్రియుం
డజేయం బైనశనతేజంబున నెల్లరాజుల జయించి బ్రహ్మ
ణ్యుండై బ్రహ్మోత్తరంబుగాఁ బ్రజాపాలనంబు సేయుచు
న్నంత.

7

నీ. అట విదర్భాధిపుఁ డైనభీముం డను
నాఁ డనవత్సుఁ డైనైతము లోలి
సలువుచు కనునుఁ డొకసమ్మనిఁ బశ్చియుఁ
దాను నుపాసించి శివ్వరమైన
దమయంతి మరుకూతు ననుదాంతదమయల
న్పుతులను బడసె విశ్రుశగుణాఘ్యుఁ
డందుఁ గన్యానిశ్చ నుగుదమయంతి దా
నత్యంశకాంతిగూపాభిజాత్య

ఆ. విమలగుణసమ్పత్తి వెలుగుచు సురసిద్ధ
సాధ్యకన్యలట్టిసఖులు మాగువ్వి
రొలసి తన్నుఁ గొలుచుచుండంగ మహి నొప్పు
చుండె నధికవిభవయు క్తితోడ.

8

- క. నలుగుణములు దమయంతికి
నలునకు దమయంతిగుణగణంబులు జను లి
మ్ములఁ బొగడుట నిరువురకును
వెలసె మనోభవవికారవిభ్రమ మెవలన్.
- వ. ఒక్కనాఁడు నలుండు దమయంతిగుణబద్ధచేతన్ముం డై మద
నానలంబు సహింప నోపక ప్రకుదావనంబున నుండునంత
నంతరిక్ష శ్రీ కాంతాహారావళియుంబోలె హంసావళి యవనీ
తలంబున కనతరించిన.
- 10
- ఆ. వీరసేననుతుండు వీరుండు హంసల
నడబెడంగుఁ జూచి నగుచు వాని
' నెగిచి యెగిచి యందు నెగయకుండఁగ నొక్క
హంసఁ బట్టుకొనియె నతిరయమున.
- 11
- ఆ. దాని విడిచి బోవఁగా నోప కతిచుచు
నంతరిక్షమునను హంస లెల్లఁ
బిండు గట్టి తిరుగు చుండె వాఁతోద్ధూత
శారవాభ్రతకలచయముఁ బోలె.
- 12
- వ. అదియును నన కన్తుచుజేల్వోగుం డపానుంబు సేయునకాఁ
దలంచి వెఱచి సుస్థుష్యవాక్యంబుల ని ట్లనియె. అయ్యా
యేను నీకుంబ్రయంబు సేసెన నీహృదయేత్వో యైన దమ
యంతి పాలికిం బోయి నీగుణంబులు దానికి నర్పించి చెప్పి
యొక్కనయ్య యన్యుల నపేక్షింపక నీయంద బద్ధానురాగ
యగునట్లు చేసెన.
- 13
- క. అనిన విని హంసఁచనము
దనహృదయంబునకు సమృతధారాపాతం

బును బోలె నై న నృపనం

దనుఁ డనురక్తుఁడయి విడిచెఁ దడయక దానిన్ 14

వ. హంసపిండుతో నదియును విదర్భాపురంబునకుం బఱచి
యందుపననంబున నభిజనపరివృత్తయై యున్నదనుయంతి
పాలికింబోయి విహరించుచుండె. అంతి నాహంసలం జూచి
పరనుకౌతుకంబున. 15

తే. ఒండొరులుఁ గడవంగ నయ్యువిద లెల్లఁ
బఱచి యొక్కొక్కకలహంసఁ బట్టుకొనినఁ
జెలువముగ నందు దమయంతిచేతఁ బట్టు
నడియె నలుచేత విడువంగఁబడినహంస. 16

క. దమయంతికి నలునకు సం

గమకారణదూత యై నకలహంస మనో

జ్ఞమనుష్యవాక్యముల న

ద్దమయంతికి హన్ష మెసఁగఁ దా ని ట్లనియెన్. 17

వ. నీహృదయేశ్వరుం డైన నలునొద్దనుండి వచ్చితి అపారపా
రాపారపర్యంతమహీశుంబునందు నాచూడనిరాజు లెన్వ
రును లేరు సర్వగుణసౌందర్యంబు నెన్వరు నలుం బోలరు.

తే. నీవు నలునకుఁ బేర్చితో దేవి వైనఁ

గాక నీసముద్వేలరూపకాంతివిభవ

నిత్యసౌభాగ్యభాగ్యాభిజాత్యభర

లక్షణావళు లవి సఫలంబు లగునె. 19

వ. నీవు నారీరత్నంబవు అతండు పురుషరత్నంబు మీయిద్దఱ
సమాగమం బనోన్యశోభాకరం బగును అనిన విని సంతృ
ప్తహృదయ యయి దమయంతి దాని కి ట్లనియె. 20

మధ్యాక్రమ. ఆరాజగుణములు నాకు నెఱింగించినట్టుల నన్ను
నారాజునకు నెఱింగించి కరుణ నాయందుఁ గావింపు
మారంగ ననవుడు నిషధ దేశంబున కరిగి హంస
వీరసేనజునకు దానిగుణరూపవిభవముల్ సెప్పె. 21

వ. అంత.

22

చ. నలదమయంతలు లిద్దఱు మనశ్చప్రభవానలబాధ్యమానలై
సలిపిరి దీర్ఘనాసరదేశల్ విలసన్నవనంసంబులన్
నలినవళంబులన్ మృదుమృణాళములన్ ఘనసారపాంసులన్
దలిరులశయ్యలన్ సలిలధారలఁ జందనచారుచర్పలన్. 23

వ. ఇట్టిదైవము ననోన్మనస్కరూపగుణశ్రేణుణసంజాత ప్రీతులై యుండు
నంతి నంతి కరణసంతతమనోజాతసంతాపవిన్ద్యవదన యైన
యౌవనుయంతిం జూచి భయసంభ్రమాక్రాంతహృదయ
లగుచు సఖిజనంబు లెల్ల నక్కోమలిన్మత్తాంతం బంతయు
భీముని కెఱింగించి యిట్లనిరి. 24

నీ. కలహంస పలికినవలుకులు గణియ్యించు

నడి దానిపోయినవలను జూచుఁ

బలుకదు సఖులతో లలితాంగి మిన్నక

యలయుచు నుండుఁ దా ననుదినంబు

చారువిభూషణాహరవిహరశ

య్యాసనభోగంబులందు విముఖ

యై రేయిపాగులు నిద్రయ నెప్పు డెఱుంగక

దమయంతి నలుఁ డనుధరణినాథు

ఆ. నంద బుద్ధి నిలిపి కందర్పబాధిత

యగుచు నున్నయది ధరాధినాథ

ధరణిపతుల నోరుల నురుగుగాఢ్యుల విన
నొల్ల దెంతవిభవయుక్తులై న.

25

వ. అనిన విని భీముం డేమి సేయుదు నెవ్విధంబున నచ్చహీ
పతి నిటకు రావింప నగునో యని చింతించుచు సంప్రా
ప్తయావన యైనకూతుం జూచి యప్పుడు.

26

క. ఆనై దర్భుండు నిఖిలధ

రావలయములోనఁ గలుగురాజన్యుల నా

నావిషయాధీశ్వరులను

రావిం చెం దత్ప్రయంవరవ్యాజమునన్.

27

క. మనుజేశ్వరు లెల్లను బో

రన దమయంతిస్వయంవరమునకు నొప్పు

జనుడెంచిరి సై న్యస్యం

దనఘట్టన నవనితలము తల్లకపడగన్.

28

వ. తత్ప్రయంబునఁ బర్వత నారదు లనుపురాణముచులు
భూలోకం జెల్లెం గుగ్గరి యుద్ధలోకంబునకుం బోయిన
నింద్రుండు వారిం బూజించి భూలోకంబునం గుళలవార్త
యడిగి యిది యెల్లు ధర్మపరిపాలనవగులై వీరులై రణనిహ
తులై న రాజు లక్షయలోకసుఖంబు లనుభవించ నతిగులై
యిందుల కెంతకాలం బయ్యె రానికారణం బేమి యనిన
నయ్యింద్రునకు నారదుం డిట్లనియె.

క. సరిసిద్ధసాధ్యవిద్యా

ధరసురకన్యకలకంటె దమయంతియ నుం

దరి దానిసుస్వయంవర

మనుడై నర్తిలుచున్నయది యిట్లు మహిన్.

30

క. అందులకు ధరణి గలనృప
నందనుల్లెను మునంబునం బోయెడువే
డ్కం దమలోఁ గయ్యమ్ములు
గ్రంధుగ లేకున్నవారుఁ గడు నెయ్యమునన్. 31

వ. అనిన విని యింద్రుండును లోకపాలనరులను దదాలోకన
కౌతుకంబునం గనకరత్నరిమ్యవిమానాదూఢులై భూలో
కంబునకు వచ్చి దమయంతీస్వయంచరంబునకుం బోయెడు
వాని నాదిత్యులలోన విష్ణుండునుంబోలెఁ దేజోధికుం డైన
వాని ననన్యనాధారణరూపవిభవంబున రెండవమన్నభుండు
నుం బోనివాని నలుం గని యంతరిక్షంబున న విమానం
బులు నిలిపి భూశలంబునకు వచ్చి వాని కి ట్లనిరి. 32

సీ. నిత్యసత్యవ్రత నివధేశ నీవు మా
కమరంగ దూతనై యభిమతంబు
సేయుము నావుడు జెచ్చెర నట్టుల
చేసెర మఱి నాకుఁ జెప్పుడ మీర
లెవ్వార లేను మీకిష్టంబుగా దూత
నై యేమి సేయుదు ననిన నతని
కమరేశ్వరుం డిట్లు లనియె నే నింద్రుండ
మీరు దిక్పాలురు విదితయశులు

ఆ. ధరణి నొప్పుచున్నదమయంతిసుస్వయం
పరముఁ జూచువేడ్క నచ్చియున్న
వార మీవు నుమ్ము వారిజాక్షికి నెఱిం
గింపు నామధేయకీర్తనముల. 33

వ. అటైన నక్కొమలి మూయందుఁ దనవలచువాని వరియించు

ననిన నిండ్రునకుఁ గృతాంజలి యయి నలుం డి ట్లనియె.

ఆ. ఎఱిఁగి యెఱిఁగి నన్న నేకార్థసమవేతుఁ
బాడి యయ్య యిట్టినినికిఁ బనుప
ననిన నుత్సకుండవై యేల చేసెన
నంటి చేయకుండ నగునె నీకు.

35

ఆ. నిన్ను నిత్యసత్యనిరతుఁ గా నెఱిఁగి యి
క్కార్థమునకు నలను గలుగుటెఱిఁగి
పనుపనల సె దూతభావ నుపేక్షించి
దేవహితము దీనిఁ దీర్చనలయు.

36

వ. ఆయుధీ మసురక్షితం బైనరాజగృహం బెట్లు చొరనగు నని
శంకింపవలదు దమయంతిని వేశంబుఁ బ్ర వేశించునపుడు ని
న్నెవ్వరు వారింప నోడుదుగు అనిన శక్రువచనంబుల నశం
కితుండై నలుం డొక్కగుండ వివర్భాపురంబునకుం బోయి
దమయంతిగృహంబు నొచ్చి.

37

నీ. హంసచే దనవినినంతకంటెను చూప

విభవాతిశయముల వెలయుదాని

సురకన్యకలయట్టిసుగుచిరశతకన్య

కాళిచేఁ బరివృతయైనదాని

హృదయేశుఁ డైనత న్నిప్పుడు విను చున్కి

నలయ కాశ్వాసితయైనదాని

దమయంతిఁ జూచి కందర్పశరావిధుఁ

డయ్యె నలుం డంత నతనిఁ జూచి

ఆ. యితఁ డపూర్వమనుజుఁ డెం దుండి వచ్చెనో
యనుచు నవరిపడి లతాంగు లెల్ల

నాననముల డిగ్గి యపుడు ప్రత్యున్గత
లైరి మనములందు హర్ష మెసంగ.

38

క. దమయంతి మనోభవనిభు

నమరేంద్ర ప్రతిము దినకరాభు సుధారు
కృము వరుణసదృశు ధనదో

పము నశ్వినమాను నిషధసతిఁ జూచి నలున్.

39

క. వారిరుహనేత్ర మదన

ప్రేరిత యై లజ్జ యుడిగి భీతిల్లక బృం
దారకమూర్తికి రాజకు

మారున కి ట్లనియె మందమందమ్మదూక్తిన్.

40

వ. నీవు మహానుభావుండ విందు, కేమికారణంబున నేకతంబు
వచ్చితివి ఇది యత్యుగ్ర శాసనం జైనమదీయజనకుచేత
మరక్షితం బగుట నెవ్వరికిం జూర నశక్యంబు దీని నెవ్వరు
నెఱుంగకుండ నెవ్వరింబునం జూచ్చితి నాకు మనోవేదనా
వివర్ధనుండ నై ననీతెఱం గెఱింగింపు మనిన దానికి నలుం
డి ట్లనియె.

41

ఆ. ఏను దేవదూత నింతి నలుం డను

వాడ నింద్రధనదవరుణయములు
నీస్వయంవరంబు నెమ్మిహో జూడంగ
నరుగుదెంచి నన్ను నబల మున్ను.

42

క. నీయొద్దకుఁ బుత్రైంచిరి

మాయం దొక్కరుని నిష్ఠనుతీ వరియింప
దోయజముఖఁ బ్రార్థింపుము
మాయంవఱిప్రియ మొనర్పుమా సంప్రీతిన్.

43

వ. అని వంచినఁ దత్ప్రభావంబున కన్యలచేత నలక్ష్మితుండ నై
వచ్చితి. ఇంద్రాదులకుఁ బ్రియంబు నేయుము. అనిన నవన
తవదనయై దనుయంతి తొల్లి హంసచేత నలు విని వాని
యంద నబద్ధానురాగ యయి నవయుచున్న యది యపు డతని
నెఱింగి తదవచన శ్రవణదుఃఖాయమానమానస యగుచు
ని ట్లనియె. 44

తరువోజ. ఏ నేక నింద్రాదు లేక వారలకు

నెప్పుడు మ్రొక్కుదు నేను నీధనమా
భూనాథ నీగుణంబులు హంసచేతఁ
బాలుపుగా విని మసంబున నిల్చి యున్న
దాన భవన్నిమిత్తమన ని ట్లఱు
ధాగుణీనాథపార్థంబు రావింపఁ
గా నిప్పువలసె లోకఖ్యాతకీర్తి
కరుణించి పతిబుద్ధి గావింపు మిందు. 45

వ. నీవు దీని కొడంబడనినాడు రజ్జవిమాగ్నిజలంబులం బ్రాణ
పరిత్యాగంబునేసికొందు ననిన దానికి నలుం డి ట్లనియె. 46

మ త్తకోకిల. భూరిసత్త్వము సర్వలోకవిభుల్ విభూతిసమృద్ధులి
ద్ధోరుకీర్తులు నిన్నుఁ గోరుచు నున్నవా రమకో శ్రముల్
వారిచాదరజంబుఁ బోలనివాని పన్ను మనుష్యు సఁ
నారిఁ గోరఁగఁ జన్నె నీకుఁ బ్రసన్నులై సుర లుండఁగాన్. 47

క. దేవతల కప్రియంబులు

గావించి మనుష్యు లభమగతు లగుదు రిలక
గావున వారికి నిష్ఠముఁ
గావింపుము నన్నుఁ బ్రీతి గావుము తరుణీ. 48

వ. అనిన దమయంతి నయనాంతర్గళితబాష్పధారాకలితకఫో
లయుగళ యగుచుం బెద్దయుం బ్రాప్త చింతించి నీయభిప్రా
యంబునకు నిరపాయం బై నయపాయంబుఁ గంటిని. ఇం
ద్రాదులు నాస్వయంవరంబునకు వచ్చెనరేని వారిసన్నిధి
నిచ్చు వరియించెద. అట్లయిన నిద్దోషం బగును. అనిన
నలుందు లోకపాలురపాలికిం జని దమయంతిపలికనవిధంబుఁ
జెప్పె. అంతఁ బుణ్యతిథివక్షత్రముహూర్తంబున దమ
యంతిస్వయంవరంబు ప్రవర్తిల్లిన.

49

ఆ. నలు న కాని నలివదళ నేత్ర పరియంప
దట్టె చూత మనుచు నమరవగులు
నలువుగును గవంగి నలహాసముల వచ్చి
రాస్వయంవరమున కతిమునమున.

50

వ. అంత.

51

సీ. దమయంతి సితపుష్పదామాభిశోభిత
హస్తయై చరుదెంచి యంబుజాశీ
యన్ముహూర్తచిదన్విదాగతరాజన్య
నిహంబు నీక్షించి నెప్పుశోభ
నలువురు వేల్పులు నలుఁదొట్టి యప్పుడే
కాకావలై యున్న నందు నలువి
నేర్పరింపగ నేర కింద్రాదులను నలు
నెఱుంగునుపాయ మిం కెద్దియొక్కొ

ఆ. యనుచు సంశయాకులాత్మ యై సురలార
నలు నెఱుంగువిధము నాకుఁ జేయుఁ

డాత్త రూపధరుల రగుఁ డని పరిదేవ
నంబు సేసె దనమనంబులోన.

52

వ. దేవతలు దానిపరిదేవనంబు విని కరుణించి యనిమిషలోచ
నంబులు నన్నేదగాత్రంబులు నొప్ప నవనీతలంబు ముట్టక
యాసన్నులై నిలిచిరి. అంత లోకపాలురు భూలోకంబునం
గలరాజులోకంబు నాలోకించుచుండఁ బుణ్యశ్లోకుం డయిన
నలు ధర్మవిధానంబున వరియించి దమయంతి తదీయస్కం
ధంబున సుగంధికుసుమదామకంబు వెట్టిన.

53

క. దేవతలనాధువాదము
తో విప్రశ్రీనంబుతో బహుతూర్యా
రానంబులు చెలఁగెను బా
రావారరవంబుఁబోలె ననివార్ధ్యం బై.

54

వ. ఇ ట్లపూర్వస్వయంవరలబ్ధ యయిన దమయంతి సత్యంశ
విలాసంబుతో వివాహంబై న యానలునకు మెచ్చి యింద్రుం
డు వానియజ్ఞంబులయందు నిజరూపంబుతో హవిర్భా
గంబుఁ గొనను నగ్నియు వరుణుండును వానివలచినచోటన
యనలోకంబు లుత్పాదించును ధర్ముండు వానిచిత్తంబు
ధర్మవ్రసంద నర్తిల్లను ధనదుండు ధనసంచయంబు లక్ష
యంబు లగునట్లుగా వరంబు లిచ్చి దేవలోకంబున కరుగువా
రెదుర ద్వాపరంబుతో వచ్చుకలిం గని శక్రుం డిది యేమి
యెందులకుం బోయెద వని యడిగిన నయ్యింద్రునకుఁ గలి
యి ట్లనియె.

55

తే. అవనిలో దమయంతిస్వయంవరంబు
విస్తరిల్లుట విని కడువేడ్కతోడ

నేను దమయంతిచే వరియింపఁబడుదు

నని తదర్థమై యరిగెద నానజేసి.

56

వ. అనిన సంవత్సరము నగి నీ వందుల కేల పోయెడు ముందఱ నివృత్తం బయ్యె నక్కొమలి యొద్దుల నెవ్వరి మెచ్చక నలుండనువాని వరించె ననినం గలి కరం బలిగి యన్నఁబనుకు దమయంతికిని రాజ్యపరిత్యాగంబును బరస్పరవియోగక్లేశంబునుజేసెన నని శిశ్పయించి వాని నక్షరతుంగా నెఱింగి యక్షంబులఁ బొచ్చియుండ ద్వాపరంబుం బనిచి నలుండు సేయుచున్న యశ్వమేధాదికా నేకభూరిదక్షిణమ హస్తత్రయపులయు, జనహామదానాది వివిధపుణ్యకర్త్యంబులయుఁ గారణంబునం బొర నవసరంబు గానక యంతరం బన్వేషించునుఁ బెద్దకాలం బుండి యొక్కనాఁ డతం డఱుచియై మఱచి సంధ్యోపాసనంబుఁ జేసిన నుపలభ్యానసరుం డయి కలి నలునందుఁ బ్రవేశించి పుష్కరుం డనువానిపాలికిం బోయి తన్నెఱింగించి నీవు నలునితో జూదం బాడి వానిరాజ్యంబు సర్వంబును నొడిచికొమ్మని చెప్పి తానును వానికి విప్రవేషంబున సహాయుం డై యక్షంబులు గొని పుష్కరునితో నొక్కటఁ జని నలుం గాంచి నీవు మారాజుతో జూదం బాడు మనిన.

57

క. ద్యూతార్థము తత్కితవా

హూతుండ నై జూద మాడ కుండుట ధర్మా

చేతం బని యభిముఖుండయి

యాతనితో నలుండు జూద మాడఁ గడంగె.

58

క. కలధనములెల్ల నొడ్డుచు

నలయక జూచును విజితుఁ దగుచుండె నిజా

పులు వారించిన నుడుగక

నలుఁడు గలి ప్రేరణంబునను హాతమితియై.

59

వ. ఇట్లనేకమాసంబులు మువ్వసనాసక్తుండై యన్నలుండు
వివిధనస్తునాహనసంహంబు లొక్తి పుష్కరున కోటునడం
బోయిన నెఱింగి. పౌబ్రాహ్మణ - ధామ్యు దమమంతి
పురస్కృతులై నచ్చి నాగించి కలిసగూవేశపరనశుం
డయిన యన్నులచేసి బ్రతిహతులయి పలుకకుండిరి. అంత
దమమంతి చింతాక్రాంతిచిత్తమై.

60

ఆ. ఎంత యోయినడిన నంతయ జూచంబు

నందుఁ దగులుఁ జలము నతశయిల్లు

నేమి నేముదాన సిది యెగ్గునకు నూలు

మని లతాంగి దుఃఖతాక్షి యగుచు.

61

సీ. అక్షము ల్పుష్కరుండు వశ్యంబు లై

యునికియు నయనియం దొండవిధము

లగుటయు నెఱింగి నిజాధిశ్వరున కప

జయము కాలక్షీంచి సరిసిజాక్షి

ధర్తయనుజ్ఞ మున్ బడిసి వాణ్ణయఁ బెన్

నారిధి బిలిచి గూస్యంకరమున

నిండ్ర సేనుండును నిక్కుమారకు నిండ్ర

సేన యగ్గూతుఁ జెచ్చెరస శోడు

ఆ. కొని విదగ్ధ కరిగి గుఱుకొని మువ్వంధు

జనులయొద్ద బెట్టి సరగ రిస్తు

టంచుఁ బంది పుచ్చె నా న్నపురోహిత
మంత్రి బాంధవాభిమతముఁ బొంది.

62

క. నలుఁడును ధరణీరాజ్యము

దలఁగఁగ నర్చింబు నడవృశం బైనఁ గడున్
దలరి దమయంతిఁ దోడ్పొని
వెలుచడియె నశేషరాజ్యవిభవచ్యుతుఁ డై.

63

తే. పురమువెలి మూఁడిహోరాశ్రములు పసించి

యున్న నలుపాలి కె వ్విరినోడి రకుగ
జనవిభుం డై నపుష్కరుశాసనమునఁ
గలికృతద్యూతవిద్వేషకారిణమున.

64

వ. ఇట్లు సర్వజనసత్కారార్హుండయ్యునునలుండువిధిచశంబున
నెవ్వరినను నత్కారంబు గానక జలంబు లాహారంబుగాఁ
దత్తుంసమీపంబున నమయంతిద్వితీ యుండ్లై యుండి బుభు
క్షువీక సహింబు నోచక హిరిణ్యాపకుంబులతోడ ననముంద
టఁ దిగుగుచున్నవత్సులం గని యవి భక్త్యంబు లగు నని
యపుత్సులం బట్టికొన నమకట్టి సనకట్టిపపుట్టంబు వానిపై
వై చిన నవి పుట్టంబుతోడ గగనంబున కెగిసి నగుచు విగత
వస్త్రిం పయించ నలున కీ ట్లనియె.

65

తే. నీధనంబును రాజ్యంబు నికృతిఁ గొన్న

యక్షములు మేము నీచస్త్రి మనహరింపఁ
బట్టిపాపు మై నచ్చి పాథివేంద్ర
యసహరించితి మని చెప్పి యరిగఁ జనల.

66

వ. నలుండును నానిం జూచి విస్తయం బంది గురాయకుంబుల
దోషంబునంగా కేమి నాకట్టిదయ్యె ననుచు దమయంతికట్టిన

పుట్టంబు చెఱంగు కట్టికొనియె. అ ట్లిరువురు నేకవస్తులై
యొండొరులమొగంబులు చూచి దుఃఖించుచుండ నలుండు
దమయంతి కి ట్లనియె. 67

క. ఇది దక్షిణాపథంబున
కిదియు విదర్భాపురమున కిది కోసల కిం
దిది యుజ్జయినికీ దెరువులు
మది నిన్నిటిలోన నరుగ మన కెద్ది యగున్. 68

క. అడవులలో నాశో గడు
నిడుములు నడనోప నరుగు మిందుముఖి యి
ప్పుడు నీబంధుజనంబుల
కడ కనవుడు దరుణి శోకగర్భద యగుచున్. 69

ఆ. అతని కిట్టు లనియె నవనీశ నీవును
నేనుఁ జని విదర్భ నిష్ఠలీ,
నుండుదము మృగాకులోగ్రవనంబుల
కరుగ నేల యిడును లంద నేల. 70

వ. అనిన విని నలుం డవనతాననుం డయి నీచెప్పినట్ల విదర్భే
శ్వరురాజ్యంబును మనరాజ్యంబు. ఏను దొల్లి యధికై శ్వర్య
యుతుండ నై యందులకుం బోయి బంధుజనులకు హృద
యానందంబు నేసి యిప్పు డివ్వీధంబున సర్వహీనుండ నై
యెట్లు పోవ నేర్తు. అనిన దమయంతి యి ట్లనియె. 71

తే. అఖిలదుఃఖిరోగార్తున కౌషధంబు
సురుచిరంబుగ భార్యయి చూనె యెందు
నొనర భార్యసమేతుఁడై యున్నవాని
కెంత లాపదలయ్యుచు నెఱుకనడవు. 72

క. అలయునెడ డయ్యునెడ నా

కలియుఁ దృషయు నై నయెడలఁ గనుఁగొని ధరణీ

తలనాథ వురుషునకు ని

మ్ముల భార్యయ పాచుఁ జిత్తమున దుఃఖింబుల్.

73

వ. కావున నిది మదధీనజీవిత యనియు అనువ్రత యనియు
అనుకంపనీయ యనియు నన్ను విడువక నాయనుగమనం
బునకు ననుమతుండవు కమ్ము. అనిన నట్ల చేయుదు. ప్రాణస
మాన నయినని నేల విడుతు. ఓడకుఁజుము. అని నలుండు
దనుయంతి నాశ్వాసించుచు నొక్కటఁ జనిచని విజనం
బైనవిపినంబుల నొక్కసభఁ గని యందు విశ్రమించి పరు
షధూళిధూసరస్థంబున శయనించి మార్గశ్రమనిమిలిత
నయనుం డయి దుఃఖింబునఁ గన్ను మొగుడకున్న లేచి తన
పాపంబులయంతికంబున నతిక్లేశపరవశ యయి నిద్ర వో
యెడుదమయంతిం జూచి.

74

సీ. ధరణిరాజ్యంబుతో ధనమెల్లఁ బరులచే

నపహృతం బగుటయు నాప్తమిత్ర

బంధుజనంబులుఁ బ్రకృతిజనంబులు

విడుచుటయును మహావిపినభూమిఁ

బత్నితోఁ దనపరిభ్రమించుటయు నల్లు

నలఁచి శోకించి యిత్తరుణి దొల్లి

మృదుశయనంబున మెలఁతలు మెలపుతో

నడుగు లొత్తఁగ నిద్ర యనుభవించుఁ

ఆ. గోమలాంగి యివుడు గుఱుకొని పాంసుల

స్థలమునందు నిద్రఁ దగిలినదియుఁ

బంకజాక్షీ నాకు భార్య యై యింతదుః

ఖంబుఁ బొందె దై వఘటనఁ జేసి.

75

వ. ఏను దీనిదుఃఖంబుఁ జూడ నోప ఎటకేనియుం బోయెన నిది
నన్నుంగానక తనబంధులయొద్దకుంబోయి దుఃఖపడకుండు.
అని విచారించి పోన సనుకట్టి యక్కోమలి మేలుకొనకుండు
మెల్లన దానివస్త్రంబునం దగ్ధంబు చించి తనకుం బరిధా
నంబు చేసికొని వెలుపడి కొండాక నేల పోయి నమయంతి
యందు ఘనం బైనతననయ్యం బనుతీగఁ ద్రొవనరక
కృష్ణుఁడ నచ్చొటికి వచ్చి.

76

చ. కలి దమయంతి బావ సమకట్టు సతిం బతివాయ నోపఁ దా
లలనను ద్విసౌహృదబలంబున స్థిబులు రెంటుఁ జేసి య
న్నలుడు విమోహదజ్జలం బెనంగి గతాగతకారి యైనను
య్యెలయునుబోలె నూటవక యెంతయుఁ బ్రొద్దు కనిశ్చి
[తాత్పర్యం.]

తే. బాల నొక్కఁ గు నిక్కానపాలు నేసి

నిష్ఠురుండనై యే నల్లు నేర్తుఁ బోవ

ననక కలిచేత నాకృష్ణుఁ డై ననలుడు

విగతకరుణుఁ డై దమయంతి విడిచి చనియె.

78

వ. అంత నమయంతి మేలుకని తనవతిం గానక తనవన్మార్గని
కర్తనంబునుం జూచి లేచి నలుగడలుం బరిసించి భయశోక
వ్యాకులచిత్త యై.

79

సీ. హా మహారాజ మహామహీర్షణ

దక్షదక్షిణబాహుదండ దండి

తారాతి నిషధరాజుగ్రామి సన్నిష్ఠు,

వీరదయంబు నై విడిచి పోనఁ

దగునె నీ వెన్నడు ధర్మపుఁ దప్పని
వాడవు నూనృశత్రుతరతుండ
వోడకు మని నన్ను నూటక బలికిన
పలు కిచ్చు మఱివంగఁ బాడి యయ్య

ఆ. పొదలలోన డాగి పొసఁసూప కి శ్లేల
యున్నవాడ విట్టి యుగ్రభావ
మేల నీకు నయ్యె నెటఁ బోదు ని న్నెట్లు
గాంతు నింక నుగ్రకావనముచి.

80

క. నగనగ సాంగోపాంగము
లగునాలుగు వేరములుయు నధ్యయనము పొ
ల్పుగ నొకసత్యముతో నెన
యగునే యెవ్వియును బోల నెట సత్యంబున్.

81

వ. ప్రాణసమాన వై నని స్వసత్యంబు విడువ నని పలికితి సత్య
ప్రతిపాదనంబు నేయుము అని ప్రలాపించుచుం దనయేకా
త్వంబునకు నబలభావంబునకుఁ ప్రతిపదన్యాసజాయమానకి
కంటక మృగ పశుగభయంబునకు నగనక నిజనాథు ససహ
యత్వంబునకు ద్రుహికుఁబ్రహ్మశ్రమాకులత్వంబునకు
వచ్చుచు.

82

క. అలయును బులఁగులయొలఁగుల
కులకుచు ముగ్రాశపమున కోడక వృక్షం
బులనీపల నిలుచుచు నెలఁ
గులఁ బులఁగం జూచి భయముఁ గొని నగనగచున్.

83

క. ఏచివపొదలఁ బాపొడఁ
ద్రోచుచు ముండ్లకును నల్లఁ దొలఁగుచు దిక్కుల్

బంకజాక్షీ నాకు భార్య యై యింతదుః
ఖంబుఁ బొందె దై వపుటవఁ జేసి.

75

వ. ఏను దీనిదుఃఖంబుఁ జూడ నోప ఎటకేనియుం బోయెన నిడి
నన్నుంగానక తనబంధులయొద్దకుంబోయి దుఃఖపడకుండు.
అని విచారించి పోన సమకట్టి యక్కోమలి మేలుకొనకుండ
మెల్లన దానిచక్రంబునం దగ్ధంబు చించి తనకుం బరిధా
నంబు చేసికొని వెలువడి కొండొక నేల పోయి దమయంతి
యందు ఘనం బైనతననయ్యం బనుతీగఁ ద్రెంపనేరక
కృష్ణుఁడ నచ్చొటికి వచ్చి.

76

చ. కలి దమయంతి బాప సమకట్టు సతిం బతివాయ నోపఁ దా
లలనను ద్విసౌహృదబలంబున స్థిబులు రెంటుఁ జేసి య
న్నలుడు విమోచారిజ్వలఁ బెనంగి గతాగతకారి యైనను
య్యెలయునుబోలె నూతనక యెంతయుఁ బ్రదు వినిశ్చి
[తాత్పర్యం.]

తే. బాల నొక్కర్థ సిక్కానపాలు నేసి
నిష్ఠురుండనై యే నెల్లు నేర్తు బోవ
ననక కలిచేత నాకృష్ణుఁ డైననలుడు
విగతకరుణుఁ డై దమయంతి విడిచి చనియె.

78

వ. అంత దమయంతి మేలుకని తనసతిం గానక తననిష్కర్షిని
కర్తసంబునుం జూచి లేచి నలుగడలుం బరికించి భయశోక
వ్యాకులచిత్త యై.

79

సీ. హా మహారాజ మహామహీరక్షణ

దక్షదక్షిణబాహుదండ దండి

తారాతి నిషధరాజగ్రహి సన్నిష్ఠి,

వీతదయుండ వై విడిచి పోనఁ

దగునె నీ వెన్నడు ధర్మపుఁ దప్పని
వాడవు నూనృత ప్రతరతుండ
వోడకు మని నన్ను నూఱకఁ బలికిన
పలు కిచ్చు మఱివంగఁ బాడి యయ్య

ఆ. పొనలలోన డాగి పొసూప కి శ్లేల
యున్నవాడ విట్టి యుగ్రభావ
మేల నీకు నయ్యె నెటఁ బోదు ని న్నెట్లు
గాఁతు నింక నుగ్ర కాననమున.

80

క. నగనగ సాంగోపాంగము
లగునాలుగు వేదములయు నధ్యయనము పొ
ల్పుగ నొకసత్యముతో నెక
యగునే యెవ్వియును బోల నెట సత్యంబున్.

81

న. ప్రాణసమాన వై నని న్నరశ్యంబు విడువ నని పలికితి సత్య
ప్రతిపాదనంబు నేయుము అని ప్రలాపించుచుం దనయేకా
శ్యంబునకు నబలభావంబునకుఁ ప్రతిపదన్యాసజాయమానకి
కంటక మ్మగ పద్మగభాయంబునకు నగనక నిజనాథు నసహ
యశ్యంబునకు దుహితృశిష్యాపాశ్రమాకులశ్యంబునకు
వగుచుచు.

82

క. అలయుచుఁ బులఁగులయొలఁగుల
కులకును మగ్రాశపమున కోసక నృతం
బులనీహ నిలుచుచు నెలఁ
గులఁ బులఁగుల జూచి భయముఁ గొని నగనగచున్.

83

క. ఏచినపొనలఁ బుచ్చుడద
ద్రోచుచు ముండ్లకును నల్లఁ దొలఁగుచు దిక్కుల్

నూచుచుఁ దొడరుచుఁ ద్రెల్లుచు

లేచుచు లలితాంగి సంచలించుచు నరిగెన్.

84

వ. ఇట్లగుచున్న దమయంతి యంతికన్యస్తచరణ యయిన
దాని నాహారార్థియై యొక్కపన్నగంబు వట్టికొనిన నక్కో
మలి మెదలనేరక.

85

ఆ. ఇంక నైన నన్ను నేల యాలింపవు
నాకు శరణ మగుము నాథ యనుచు
నఱచుచున్న దాని యొక్కంకనభవి
వినుచు నొక్కయెఱుకు వేగవచ్చి.

86

వ. తనపట్టినసురియ నప్పెనుఁ బామువదనంబు ప్రయ్యం వటి
గిన రాహుముక్త యయిన చంద్ర రేఖయుంబోలె నజగర
ముఖంబువలన వెలువడిన యాదనుయంతి నాశ్వాసించి
తత్పూరితసరోవరస్నాతను వన్యనావదుఫలాహారమగాఁజేసి
నేద దీర్చి నీ వెవ్వరిదానవు ఏకతంబ యిచ్చసంబునకేల
వచ్చితి అని యడిగి మృదుభాషిణి యైన యస్తుగువలన
సంతృప్తాంతంబు నెఱింగి.

87

కవిరాజవిరాజితము. రిజనికరాసన మేచకకుంతల

రాజిత రాజసుతన్ విలస

ద్గజపతిగామినిఁ జందనగంధిఁ బ్ర

కాశితకాంతిసమన్వితఁ బం

కజదళలోచనఁ జూచి కిరాతుఁడు

కామనిశాశితరాహతుఁడై

నిజహృదయం బెఱిగించె లతాంగి క

నింద్యచరిత్రకు వేడుకతోన్.

88

ఆ. అగ్నిశిఖయుఁబోలె నంటను డాయను
జూడరాని యట్టిశుభచరిత్ర
నెఱుక లేని కఱకు పెఱుక పేక్షించె గా
దనక తనకు నాయు వల్పు మైన.

89

చ. దమయంతియు వాని నలిగి చూచి యేను బతివ్రత నైతి
నేని యిద్దురాత్తుం డైనకిరాతుండు మృతుం డయ్యెడు మని
శాపం బిచ్చిన వాఁ డప్పుడ యగ్నిదగ్గం బయినప్పక్షంబు
నుంబోలె విగతజీవుం డయి నడియె అట్లు పరమపతివ్రతా
త్వప్రభావంబున.

90

క. బాలహృదయముననృపశా, హ్వానిజాధీశునిలిపిదుష్టోరగశా
హ్వానక్రూరమ్మగావళి, కోలిసభయమందకరిగెనుగ్రాటవిలోన్.

ప. మఱియు.

92

సీ. సహకార మత్ప్రియసహకాగుఁ బున్నాగ
పున్నాగుఁ దిలక భూభువనతిలకుఁ
జందన బుధహరిచందనుఁ బుష్పితా
శోక సుహృద్భవశోకదిమను
వకుళ కులై కదీపకు విభీతక భయ
భీతార్తిహరు నలుఁ బ్రీతితోడఁ
గానరే కానరే కాన లోకోత్తరు
నని మ్రానిమానినికి నరిగి యరిగి

ఆ. యడుగు నడుగు లెండవడిఁ బురపురఁ బొక్క
నిర్భరాంతరముల నిలుచుఁ బాలుచుఁ .
దనులగిగులయెడల నురుగుహాగృహములఁ
దొంగి తొంగి చూచుఁ దోయజాషీ.

93

వ. ఇట్లు దమయంతి నిజనాథు నన్వేషించుచు భీషణారణ్యం
బునం ద్విరుగునది ముందట. 94

మత్తకోకిల. వారిభక్తులు పర్ణభక్తులు వాయుభక్తులు శాకసీ
వారిభక్తులు సృష్టమూలనివాససక్తులు నై తపం
బారిఁ జేయునుహామునీంద్రులయాశ్రమం బెడఁగాంచె నం
భోరుహాక్ష పురాసమార్జితపుణ్యకిర్తఫలంబునన్. 95

వ. ఇట్లు మృగ వ్యాళ తిస్కర కిరాత పర్విత నిరంతరం బయిన
కాంతారంబునం బుణ్యసదీతీరంబునందు నొక్కమునిసల్లె
యందు వసిష్ఠ నామదేవ వాలఖిల్య భృగు వారద సదృశు
లైనమహామునులం గని ననుస్కరించి యున్న నమ్మునులు
దమయంతిం జూచి యచ్చెరువడి యవా నీవు ఎవ్వరిదా
నవు ఇవ్వఁ దేవతవే దేవభామినివే దివ్యం బైన గూఢేజం
బుతో నేల క్రమ్మరెకపు అనిన వారలకు దమయంతి యి
ట్లనియె. 96

క. వినుఁ డే బుణ్యస్థోకుం
డనఁగ సదాయజ్ఞ నిరీకుం డనఁగ ధరిత్రీన్
దనరిన నలుభార్యను స
జననత దమయంతి యనఁగఁ జాలినదానన్. 97

వ. విధికృతంబున నన్నుం గాసి హృదయేశ్వరుం డట కేనియుం
బోయినఁ దదన్వేషణాన క్కచిత్త నై వివినపరిభ్రమణంబు
జేసిన ఇత్తపోవసంబునకు వచ్చి నలుండు భవత్పాదాభి
వందనకృతాఘం డయి యెక్కడకుం బోయె అతనిపోయిన
వల నెఱుంగుదు రేని యానతిండు కొన్నిదినంబులలోనఁ

దస్తర్పనంబు సంభవిల్లనినాడు దేహంబు విడుతును అని
యేడ్చుచున్నదానిం జూచి కరుణించి మును లిట్లనిరి. 98

క. సనజాయతాక్షి కతిపయ

దినములఁ జూడంగఁ గాంతు దివిరి నలుని భూ

జసనుతు నెప్పటియట్టుల

తనపురమున గాజ్యలీలఁ దనరెడువానిన్.

99

వ. మేము తపోవృష్టిం జూచితమి దుఃఖాచకుండుము అని తాప
సులు శను కుగ్నిహోశ్రంబులతో నచార ఫల పుష్పతరు
నదీ రమ్యశోభనంబులతో దా రంధ్రులు నవృశ్య లై నం
జూచి దనుచుంత యిది కలయో నిక్కువంబో యని విస్త
యం బండుచుం జని ముందట నొక్కచనుషఁ గని దానిం
జూచునప్పు డందలి జనంబులు. 100

సీ. పాంసుజాలంబు పైఁ బ్రాకినఁ గరమురూ

క్షము లగు నూర్ధ్వాలకములదాని

నతిమలినం బై సయర్ధిచస్త్రంబున

నావృశం బగు దేహయష్టిదాని

నాకలి శృష నిర్ర యనుచాని నెఱుంగక

యున్నాదిని యు బోలె నున్నదాని

దమయంతిఁ జూచి కొందఱు పిశాచం బని

పఱచిరి కొందఱు భయముఁ బొంది

ఆ. రంధ్రుఁ గొందఱు అధిక్ హాసంబు నేసిరి

యవని నేమి రోసె ననిరి కొందఱ

అన్య నీవు వేపు వా దని కొందఱు

మొగిన కేలు మొగిచి మొక్కి రంత.

101

వ. దమయంతీయు సార్థవాహులం జూచి యిమ్మహాగహనం
బున నిట్టి జనసంకులంబైన సార్థంబు గానంబడియె ఎట్టి
పుణ్యంబో యనుచు వారల కిట్లనియె. 102

క. ఏను నలుభార్యఁ బుణ్యవి
హీనతఁ బతిఁ బాసి ననసి యేకాంతమఁ గూ
కానలఁ బరిభ్రమించెదఁ
గానరె మీ రమరపద్యశుఁ గరుణాత్మ నలుక. 103

వ. అనిన దమయంతి కాసార్థవాహధ్యక్షుండు శుచి యనువాఁ
డిట్లనియె. 104

క. నలుఁ గాన మివ్వనంబునఁ
గల వెప్పుడూ గాంతు ముగ్రహులను సింహం
బుల బుక్షంబుల నిదిమ
ర్తుల కవిషయ మాతపంబు దూరదు దీనక. 105

వ. అనిన నిచ్చనుప యెటఁ బోయెడు నని యడిగిన నిది చేది
పతియైన సుఖాహుపురంబునకుం బోయెడు నని చెప్పిన
నట్లేని యేను మీతోడ వచ్చెద నని పరమపతివ్రత పతివర్చన
లాలసయై మునులవలుకులు దలంచుచు సార్థవాహసమూ
హంబుతోడ నరిగిన. 106

క. కడునెండ యెక్కునంతకు
నుడుగక యచ్చనుప నడచి యుగ్రాటవిలో
విడిసె బహుశీతజలముల
బెడఁ గగునొకచెఱువునొద్దఁ బెద్దయు డప్పిక. 107

వ. అంత. 108

నీ. అర్థ రాత్ర మునప్పు డందుల కేతెంచె
 గజయాధములు జలకాంక్ష జేసి
 యంబుధివిమలజలంబు లాస్వాదించె
 జనుదెంచు జుధరసమితయట్లు
 చనుపలో నిద్రావసక్తులై యున్నవా
 రున్నతిద్వీపములయుగ్రపాద
 హతిఁ జేసి మర్దితు లైరి కొందఱు దంత
 హతిఁ జేసి భిన్నాంగు లైరి కొంద

ఆ. అటచి ప్రాణభీతిఁ బటచి మహీజంబు
 లెక్కి రందుఁ గొందఱు క్కడంగి
 చనుప యిట్టిపాటఁ బెనుపటి యవినీతు
 సిరియపోలె నడఁగి విరిసి చెడియె. 109

వ. అట్టిసంతోభంబున మరణంబునకుఁ దప్పి దమయంతి యా
 త్కగతంబున. 110

ఆ. జీవితాన్తు లై నజీవు సుఖసుపు
 లై నవారిఁ జంపె నటన నటన
 మరణకాంక్ష నున్న మగునఁ జంపఁగ నను
 మఱచె విధి కరంబు మంపబుద్ధి. 111

నీ. ఇచ్చన్నతోఁ జని యివ్వనక్షేతంబుఁ
 దలఁగుదు నని బుద్ధిఁ దలఁచి యున్న
 నురుతరి సార్థపయోరాశిహస్తీయా
 థాగస్త్యుచే బీత మయ్యె నదియుఁ
 దొలుమేసఁ జేసిన దుష్కృతశక్తియో
 వగవంగ నాస్వయంవరమునాఁడు

సురనకు లగ్న లై చూచుచు నుంకంగ

నలు వరియించిన నాటియెగ్గుఁ

ఆ. వలచి యిట్టియాపనఁ నేసికో వేల్పు.

లమరికోనిమునన నాయ్యె నాని

నీవియోగదుఃఖ మింకేమి నేనుదు

ననుదు నగచుచుండె నంబుజాశ్లే.

112

వ. ఇట్లు దుఃఖించుచు వసుమంతి ప్రభాతం బైనహాత శేషు

లయినవారిలతో ననుచున్న యానంబులం జేదవనిపురంబు

సొచ్చి జనసంకులం బయిన రాజమాన్యంబుఁ వటిచు నచ్చు

చున్నదాని దినకరి ప్రభాతబుధూవరం బయినది నాశనచం

ద్ర కేళియుంబోలె దీప్తినిహీన యై నన్నియు రమ్యాకృతి

యైనదానిం ద్రానానతలగత యైన రాజమాత యావను

యంతిని దవ్వవలం గని శినదాది కి ట్లనియె.

113

తే. జీర్ణ మై కడుమానినచీరఁ గట్టి

ధూళిధూసరానికములు దూలుచుంక

నబో యున్న త్తవేషిణి యైఁలచ్చి

కరణి నిట వచ్చుచున్నది కంటె దాని.

114

వ. అక్కోమలియందు నా కతన్నేహం బైనయది దానిం దో

డ్కొని రమ్మనిన నదియు దమమంతిం దోడ్కొని రాజ

మాతయొద్దకుం జనిన రాజమాతయు దానిం జూచి నీ వె

ప్పరిదానపు. ఇట్లే దుఃఖ వేశనిశనయి యున్నదానవు

చెప్పు మనిన దమమంతి యి ట్లనియె.

115

మధ్యాహ్నం. జతనైరి మత్పతి జూదమాడి నిద్రితుఁ డయిచనినఁ

బతితోడ నీడయుఁబోలె నేనును బాయక యరిగి

యతిబుభుక్షుతురుం డై నపతిచేత నవ్వ దై వాను
మతిఁ జేసి వంచిత నైతి నొక్కచో మఱచి నిద్రించి. 116

ప. అంత నుండియు నమ్మహానుభావు నేకవస్తు సతిమనోహరు
సన్వేషించుచు పైరంధ్రీవ్రతంబుఁ జేకొని వియోగానలంబు
నం గంది కందమూలఫలంబుల యాహారంబుగాఁ బ్రోద్దు
వడినచోట నివాసంబుగా మృగంబుల సహాయంబుగా వనం
బునం బరిభ్రమించెనని బాష్పజలంబులనురస్థనిలపరాగం
బు సంకంబు సేయుచుఁ బలుక కున్న నానమయంతికి రాజ
మాత యిట్లనియె. 117

క. నీ వుండుము నాకడ నిం,దీచరదళనేత్ర నీపతిని రోయఁగ భూ
దేవోత్తములంబనిచెద, నావుఁడునిట్లనియెభీమనందన నమ్మి.

ప. ఏను పైరంధ్రీవ్రతంబు చేకొనియుండెద ఉచ్చిష్టంబు భు
జియింపను పదధావనంబు సేయను పరపుషులతోఁ బ
లుక నోప పతిన న్వేషించుపాంటె నరిగెడుబ్రాహ్మణులతోఁ
బలుకుదు అట్లయిన నీయొద్ద నుండుదు ఒండువిధంబైన
నుండనేర ననిన రాజమాత సంతసిల్లి నీ కిష్టంబైనవిధంబున
న నాయొద్ద నుండుము అని దాని నతిగౌరవంబునం జేకొ
నియుండఁ దనకూతు సునంద యనుదాని సమర్పించిన. 118

క. అలయక వుణ్యవ్రతములు
సలువుచు పైరంధ్రీ యనఁగఁ జై ద్యేశువురి
న్నలుదేవి యుండె నెదఁ బతిఁ
దలఁచుచు దుస్సహవియోగతాపార్ధితయై. 120

ప. అట నలుండు దమయంతిం బాసి దారుణారణ్యంబులో
నరుగువాఁడు ముందట. 121

చ. అవిరళవిస్ఫులింగనిహంబుల నశ్రవణంబు నంటుచున్
దవదహనం బుదగ్రతరుదాహము నేయుచునున్నజూచిమా
నవపతి దానియంతరమున నివనియె న్నరనాథ నన్ను గా
రవమున వేగ కావ నిట ర మ్మనునార్తమహానినాదమున్.

క. విని శంకింపక చెచ్చెర
ననఘ్నం డత్యుగ్రతరదవానలమధ్యం
బున కరిగి కనియె దీనా
ననుఁ గుండలితాంగు నొక్కనాగకుమారున్. 123

వ. అన్నాగకుమాగుండును నలునకుం గృతాంజలియై యేను
గర్జోటకుం డనువాడఁ గర్జవశంబున నొక్కబ్రహ్మఋషి
నుల్లంఘించి తచ్చాపంబున నెక్కడం గదల నేరకున్నవాడ.

క. నాలుగుదెసలను దావ
జ్వాలావళి గవిసె మండి చా నోస మహీ
పాలక స న్నొకసరసీ
కూలముఁ జేరంగ నెత్తికొనిపోమ్ము దయన్. 125

వ. నన్ను రక్షించిన నీకుం బ్రియంబు సేయనోవుదు అనిన
వాని నెత్తికొనిపోవం జులుకనై యంగుష్ఠమాత్రశరీరుండై
యున్న నెత్తికొని నలుం డతిత్వరితగతి నరిగి దావనర్జితం
బైనయొక్కసరోవరసమీపంబున విడువంబోయిన నింకను
బదియడుగు లరుగుము నీకు శ్రేయఃప్రాప్తిఁ జేసెద ననిన
నడుగు లెన్నికొనుచుం బోయి పదియవయడుగున నప్పాము
చేత దఘ్నంబై తనరూపంబు విడిచి వికృతరూపంబుతో నున్న
యన్నలునకుఁ గర్జోటకుం డాత్మరూపంబుఁ జూపి యిట్లని
యె అయ్యా నీవు నాచేత వివరీడితుండ నైతి నని దుఃఖంప

వలదు ని న్నొరు లెఱింగిన నె గ్గగుం గావున వికృతశరీరుం
జేసితి ఎంతకాలంబు నీశరీరంబున నావిషం బుండు నంత
కాలంబును నీకు విఘోరగ రాక్షస పిశాచ శత్రునివహంబు
వలని భయంబు లేదు సర్వసంగ్రామజయంబును భార్యా
సంగమంబును నెప్పటియట్ల రాజ్యవిభవంబు నగు నీ కెప్పు
డేని నిజరూపంబు నేకొన నిష్ఠం బగు నప్పుడ నన్ను దలం
పుము ఈనష్టంబు నీయొద్దకు వచ్చు దీని ధరియించుడు
నిజరూపప్రాప్తి యగు నని వరం బిచ్చి వెండియ నిట్లనియె.

మధ్యాహ్నం

ఇలఁ బ్రసిద్ధుఁడు ఋతుపర్ణుఁ డనెడుమహీశుఁ డిత్వాకు
కులజుండు నీకు నేవృన్దగు నాతనిఁ గొలిచి యందుండు
మలయ కీ వతనికి నశ్వపౌరయాఖ్య మగువిద్య యిచ్చి
వెలయ నతనిచేత నక్షపౌరయ మనివద్యఁ జేకొనుము. 127

వ. మఱియు బాహుకుం డనునామంబుతో నూతవృత్తి నుం
డుము అని హితోపదేశంబు నేసి కర్కోటకుం డనృశ్యం
డైనఁ దద్వచనంబున నలుం డయోధ్యాపురంబునకుం జని
ఋతుపర్ణునిం గని యేను బాహుకుం డనువాడ అశ్వశిక్ష
యందుఁ గుశలురగ అన్నసంస్కారంబును శిల్పంబులు
పెక్కులు రచియింప నేర్తు. భవత్యేవార్థినై వచ్చితి అనిన
వానికి ఋతుపర్ణుం డి ట్లనియె. 128

క. నాయొద్ద నుండేదేని మ

దీమరథాశ్వములగమనధృతి శీఘ్రముగాఁ

జేయుము నావుడు నట్టుల

చేయుదు నని నలుఁడు వాని నేవించె మదిన్.

129

వ. ఇట్లు ఋతుపర్వనొద్ద నశ్వాధ్యక్షుం డై దుష్టాశ్వంబుల వశ
గతంబులఁ జేయుచు నశ్వచరంబులనాకోహణంబుల శిక్షిం
చుచు రసవంతంబుగ నన్నసంస్కారంబునేయుచు ఋతుపర్వ
చేత నియుక్తు లైనవాష్టేయజీవలులు దనకు సహాయులు
గాఁ బ్రచ్ఛన్నుం డై యుండి యొక్కనాఁ జేశాంతంబున
దమయంతిం దలపోసి తనరాకఁ దలంచి. 130

సీ. ఇథ రాజగమన నీ వెందుల కరిగితి
పుడురాజవదన యెందున్నదాన
వబల యెవ్వరిచేత నడవులోఁ బట్టు
నడి తళనాపేక్షఁ బఱచునున్న
యగ్రన్యగంబుఁ యువరంబులో నున్న
దానవే నీశల్లిదండ్రుకడ
ధృతి నున్న దానవే దేశాంతరంబుల
నున్నదానవె యంచు నుదితగువన

ఆ. హతివిమోహితాత్ముఁ డై హృదయేశ్వరిఁ
దలంచి రాత్రియెల్లఁ దాపమునను
నిద్ర లేక వంది నిట్టూర్పు లూర్పుచు
న్నండె నలుఁడు శోక ముత్కటముగ. 131

వ. అతనిప్రలాపంబు విని జీవలుం డాత్మగతంబున. 132

క. అఱిపొఱిడుఁ గుఱుచచేతులు
నొఱవశరీరంబుఁ గలిగి యెరులకుఁ జూడక
గొఱగా కుండియు మన్నధు
నొఱపులఁ బడియెడు నితండు యువతీ ప్రియుఁ డై. 133

వ. వీనిచేతఁ బలంపఁబడియెడువనిత వీనికంటె లెస్సగాకున్న

యనుచు బాహుకునొద్దకు వచ్చి నీశలంచుచున్న భార్యకు
నీకు నేల వియోగం బయ్యె నని యడిగిన బాహుకుం డి
ట్లనియె.

134

ఆ. నన్నుఁ జూచి నగరె నలినాక్షీ నాకేల
విప్రయోగ మేల వినవె తొల్లి
యేలయో యెఱుంగ నేను మందప్రజ్ఞఁ
డనుభటుండు దనలతాంగిఁ బాసి.

135

వ. దాని నవ్వేషించి యెందునుం గానక ప్రలాపించినం దత్పు
కారం బే ననుకరించితి నని చెప్పి యిట్లయోధ్యాపురంబున
బాహుకనామంబుతోఁ బ్రచ్ఛన్నుండై నలుం డుండె నంత
నట వినచ్చేళ్యేరుండు నలురాజ్యభ్రంశంబు విని కూతురు
నల్లుండు నెటఁ బోయిరో యెట్లున్ననారో యని శోకించి.

క. వారిల రోయఁగఁ బంచె న
పారబలుం డిష్టు లై నబ్రాహ్మణుల సదా
చారుల విద్వాంసుల స
త్కారంబులఁ దనిపి వారిఁ గడు నెయ్యముతోన్.

137

వ. మఱియు నలవమయంతు లున్నచో టెఱింగి వచ్చినవారికి
వేయిగద్యాణంబు లిత్తి ననియు వారిలం దోడ్కొనివచ్చు
వారికి గోసహస్రంబులు నగ్రహారంబులు నిత్తుననియుఁ
బలిక పంచిన.

138

క. జగతీచక్రమునం గల
నగరిమహాగ్రామప్రక్కణంబులు గలయత్
జగతీదేవోత్తము లి
మ్ముగ రోసిరి నిఖిలదేశముల కరిగి నడిన్.

139

న. అందు నుదేవుం డనుబ్రాహ్మణుండు చేదిపతి యెననుబాహు

పురంబునకుం జని పుణ్యాహవాచనంబు సేయింపం బోవు
 బ్రాహ్మణులతో రాజగృహంబు సొచ్చి యంతఃపురంబున
 నునందానహితయై యున్నదాని ధూళిధూసరయై ధూమ
 జాలనిబద్ధ యైనయగ్ని ప్రభయునుం బోలె నీలాభ్రసంవృతం
 బైనచంద్రరేఖయుంబోలె బహుసంకనిమగ్నయైన మృణాలి
 యుంబోలె నేర్పడ కున్నను దదీయభూయుగమధ్యగతం
 బైననూత్నలక్షణం బిచ్చుగా నిరీక్షించి దమయంతిగ నెఱింగి
 యాత్మగతంబున నిది పతివియు క్తయై శుష్కప్రవాహంబైన
 నదియునుం బోలె శూన్యకమలంబైన నళినియునుంబోలె
 నొప్పుకుండియుఁ దనపతిన్రతాశ్రింబున నొప్పుచున్నది. 140

తే. అనపహర్షింబుఁ దేజోమయంబు సర్వ
 గుణములకు నలంకారింబు గుగుతరంబు
 భామలకుఁ బతిభక్తియ సరముమైన
 భూషణం బిట్టివే పెరిభూషణములు.

141

వ. రోహిణికిఁ జంద్రసమాగమంబునుంబోలె దీనికి భర్త
 సమాగమం బెన్నం డయ్యెడునో తుల్యశీలవయోరూపాభి
 జాశ్యలైననలదమయంతు లొక్కట నుండం జూచి విదచ్చే
 శ్వగుం డెన్నండు కృతార్థం డయ్యెడునో యంచు నల్లన
 దమయంతి కి టనియె.

142

తే. అన్య నీకల్లివంప్రల కాత్మజలకు
 బంధుజనులకుఁ గుశలంబ భామ నీదు
 కుశల మెఱుఁగునంతకు వగఁ గూరి వగచు
 చున్నవారు వారలవంత యుచుగు నింక.

143

వ. దేవీ యేను భవచ్ఛాత్రసఖుండ సుదేవుం డనుబ్రాహ్మణుండ
విదర్భేశ్వరుండు నీయున్నచో తెలుగుం బెక్కండ్రు
బ్రాహ్మణులం బుచ్చిన నేనిందులకు వచ్చి నాపుణ్యంబున
నిన్ను గంటి ననిన దమయంతి వాని నెఱింగి తన తల్లి
దండ్రుల బాంధవులం బ్రత్యేకంబ యడిగి యశ్రుజలంబు
లురుల నేడ్చుచున్నం జూచి యేలకో యిప్పుడు సైరంధి
యేడ్చుచున్న యది యని సునంద రాజమాతకుం జెప్పి
వుచ్చిన.

144

క. చనుడెంచె నంతిపురమున

వనితానివహంబుతోడ వారిజదళలో

చన రాజమాత స్మపనం

దన యగు దమయంతికడుకు దద్దయు వేడ్కన్.

145

వ. ఇట్లు వచ్చి తనులో మాటలాడుచున్న బ్రాహ్మణునిం దమ
యంతిం జూచి రాజమాత బ్రాహ్మణున కిట్లనియె అయ్యా
యిది యెవ్వనికూతురు? ఎవ్వనిభార్య? ఏమికారణంబునఁ
నసభ ల్లను బాంధవులనుం బాసి పుణ్యస్రతంబులు సలుపు
చున్నయది దీని నీ వెఱ్ఱెఱింగితి విక్రమలినామం బేమి
యని యడిగిన సుదేవుం డిట్లనియె.

146

మధ్యాహ్నం. సలినాక్షి యిది విదర్భేశ్వరుతనయపుణ్యశ్లోకుడైన
సలుదేవి దమయంతి సుష్టు విధికారణంబున రాజ్య
చలితుడై నిజనాథుడగుగఁ దోడన చనెననువార్త
నెలియంగ విని వారిరొయఁ బంచె భూవిభుడు బ్రాహ్మణుల.

వ. ఏనిందులకు వచ్చి మీచేత సురక్షిత మై యున్న యిక్కో
మలిం జూచి దీని భూమిధ్యంబునం బర్చనిభం బై విభూత్య

ర్థంబుగా విధాతృనిర్మితం బైనపుణ్యలక్షణంబు పాంసుపట
లచ్చన్నం బయియున్న నువలక్షించి రాజపుత్రింగా నెఱిం
గితి ననిన నునంద శుద్ధోదకంబుల దాని భూమిధ్యంబు గడి
గిన నది విన్నప్టంబగుడు నందఱు నాశ్చర్యం బందిరంత. 148

సీ. ఆనందభరితా శ్చయై రాజమాత య
కమలాక్షిఁ బ్రీతితోఁ గాఁగిలించి
కొని తల్లి నీవు నాకూతుర వేను నీ
జననియుఁ బేరి దశార్ణరాజు
తనయల నుదియు విదర్భశునతి యయ్యె
నే వీరబాహున కింతి నైతి
ననిన నయ్యవ్వకు నతివినయంబుతో
నలుదేవి మొక్కి సునంద నెత్తి

ఆ. కొని కరంబు నెమ్మి గొన్నిదినంబు లం
దుండి యిట్టు లనియె నొక్కనాఁడు
దేవి యిదియు నదియు ధృతి నాకుఁ బుట్టిన
యిండ్ల కడ సుఖంబ యిందు నందు.

149

వ. అయినను దల్లిదండ్రుల ననుజల నాత్మజలం జూచెడు వేళ్లు
యల్లంబునం బుట్టిన యది విదర్భకుం బోయెద నానతిమ్మని
కృతాంజలియైన దమయంతి నతిస్నేహంబున సుబాహు
జనని సుతప్రేషితజలంబుతో స్వర్ణరత్నమయయానంబున
నునిచి పుచ్చిన.

150

ఉ. భాను విదర్భ కేగి తనబంధుజనంబులయొద్ద నుండియున్
గోమల దేహసౌఖ్యమునకు నెవలియై మలినార్థవస్త్రమున్

భూమిరజంబు సంగమునఁ బొల్పుగుచుండఁగ నుండె జీవిత.
స్వామి నిజేశుఁజూచుదినసంబులుగోరుచునువ్రతంబుతోన్.

వ. ఇట్లు భర్తృవియోగాతురయైన దమయంతి ప్రాణంబు భరి
యింప నోపక యొక్కనాఁ డేకాంతంబునఁ దనజవని కిట్ల
నియె.

క. శోకాపనోది బుణ్య

శ్లోకు నలుని రోయఁ బనుపు శుభచరితుఁ దదా

లోకనవిహీన నై పర

లోకస్మృతావాస నగుదు లోకం బెఱుంగన్.

153

వ. అనిన సదియును గూఁతునభిప్రాయంబు భీమున కెఱింగిం
చిన నాతండు నలుమార్గణంబున బుజుమార్గు లై నబ్రాహ్మ
ణుల నియోగించినం దనవతి నన్వేషింప నరుగుబ్రాహ్మణు
లకు దమయంతి యిట్లనియె.

154

ఆ. నైషధేశ్వరుండు నలుఁ డిప్పు డసమర్థుఁ

డగుటఁజేసి తన్ను నన్య లెఱుంగ

కుండ నుండుఁ గాన నుగుసభాంతరముల

కరిగి యరిగి యిట్లు లనుడు మీరు.

155

నీ. సత్యనిశ్చయండువు సతి నింతి నర్జించి

దానినస్త్రాగ్ధంబుఁ దఱిగి నీవు

పరిధానముగఁ జేసి పాడియే పోనంగ

భార్య భర్తయు నాఁగఁ బరఁగు ధర్మ

మది మిథ్య యయ్యె నీయందు నీ కిట్టి ని

ర్దియబుద్ధి చేకొనఁ దగునె యట్టి

సాధ్వీకిఁ గరుణాప్రసన్నుండ నగు మని

యెల్లచోఁ బలికిన నెవ్వఁడేని

ఆ. పలుకుఁ బడఁగ నోడి ప్రతివచనం బిచ్చు
 నత్తడ నలుఁడు గాఁగ నతిముదమున
 నెఱిఁగి నన్ను నతని కెఱిఁగించి తోడ్పొని
 రండు రానినాఁడు రం డెఱింగి.

156

వ. అని పంచినం బనిపూని బ్రాహ్మణులు దమయంతికఱపిన
 పలుకు లెల్ల సకలదేశాధీశసభలం బలికి యెందునుం గానక
 నచ్చిరి. అందుఁ బర్ణాదుం డనుబ్రాహ్మణుండు దమయంతి
 కిట్లనియె. నేనయోధ్యకరిగి నీకఱపినపలుకు లెల్ల ఋతు
 ప్లవసభం బలికిన నొక్కపురుషుండు కుఱుచచేతులవాఁడు
 ఋతుపల్లనొద్ద నూఱుగద్యాణంబుల జీవితంబు వాఁడు
 శీఘ్రయానకుశలుండు నూపక్రియానిపుణుండు విరూపాం
 గుండు బౌహుకుం డనునశ్వశిక్షకుండు విని నన్ను నేకాం
 తంబునకుం బిలిచి వెలవెల నగుచు దీర్ఘనిశ్వాసపురస్సరం
 బుగా నిట్లనియె.

157

ఆ. పురుషునందు దోషపుంజంబు గలిగిన
 నెఱిఁగి యెక సహించునేని భార్య
 పురుషునం దభీష్టభోగంబు దేహంత
 రంబునందు ధర్మరతియుఁ బడయు.

158

వ. అని యెం డెద్దియుం బలుకక తననివాసంబునకుఁ బోయె
 నని చెప్పిన విని పెద్దయుం బ్రొద్దు చింతించి నలుండు కాని
 నాఁడు ప్రతివచనం జేరి యిచ్చు నింకను వలనుగలనారలం
 బంచి యాతని నిమ్ముగా నెఱుంగవలయు నని జననీజనకుల
 యనుమతంబున సుదేవు రావించి వాని కిట్లనియె.

159

క. న న్నెటిగి తెచ్చినట్లజ
గన్నుతు నలు నెటిగి తెమ్ము కాశలమున వి
ద్వన్నాథ సర్వగుణసం
పన్నుండవు నీవ యెందుఁ బరికింపంగన్. 160

క. అరుగు మయోధ్యకు దేశం
తరవిపుడు వై రవిప్రతాపోన్నతు ను
త్తరణోసలేశు భాంగా
సరిసిం గను మనస్సు సమరసము ఋతుపల్లవ్. 161

వ. మతియు విదర్భావిభుం డగుభీముండు నలు రోయం బంచి
యెందునుం గానక దమయంతికి ద్వితీయస్వయంవరంబు రచి
యింపం బూనిన నందలకు భూవలయంబునం గలరాజు
లెల్లను బోయెద రని యతిశ్వరితంబుగా ఋతుపల్లవకుం
జెప్పము అని పంచిన సుదేవుం డయోధ్యానగరంబున
కుంబోయి ఋతుపల్లం గాంచి విదర్భాపురంబున దమయంతీ
ద్వితీయస్వయంవరం జెల్లి యయ్యెడు నని చెప్పిన విని
ఋతుపల్లండు బాహుకుం జూచి నాకు దమయంతీద్వితీ
యస్వయంవరంబు చూడ నొక్కనాడ విదర్భకుం బోవ
లయు నీయత్సనై పుణ్యంబుఁ బ్రకాశింపం జేయుము అ
నిన నట్ల చేయుదు నని నలుండు దనమనంబున దుఃఖించి.

ఆ. అడవిఁ దన్నుఁ బాసి యరిగిన నలిగి కా
కున్నె యిట్లు చేయ నువిడ గడఁగె
నిట్లయేని కూర్తు రింతులు మా కని
విశ్వసించువారు వెడఁగు లెందు. 163

ఆ. సాధ్వీ నాకుఁ గూర్పు సంతతి కలయది
 చెలువ యిట్టులేల చేయు నైన
 నెఱుంగవలయు నేని నే ఋతుపర్ణతోఁ
 బోదు నని నలుండు బుద్ధిఁ దలచి. 164

వ. తొల్లి వాస్తేయుండు దెచ్చినతనరథంబునందు హయంబుల
 నాలక్ష్యమాణశుభలక్షణంబులు వాయువేగంబులు నయిన
 వానిఁ బూన్చి కొనివచ్చిన ఋతుపర్ణం దారథం బెక్కు
 నప్పుడు హయంబులు మొగ్గినం జూచి యిప్పేదగుజ్జంబు
 లతిదూరం బెట్లు పోవనోపు నొందుగుజ్జంబులం బూన్చు
 మనిన బాహుకుం డి ట్లనియె. 165

క. అవనీశ యాహయంబులు
 వవనగతిం బఱచుఁ బ్రొద్దు వడకుండఁగ నే
 డ విదర్భకు ననవుడు విని
 కువలయసతి మెచ్చి బాహుకున కి ట్లనియెన్. 166

వ. అట్లయిన నీహయతత్త్వకాశలం బెఱింగి నీకు నభిమతం
 బొనరింతు నని రథం బెక్కి బాహుకవాస్తేయసహితుం డయి
 యరుగువాడు. 167

మధ్యాక్కర. ఎదురను దవ్వలఁ జూచినపొడవుల్లెదక్షణమ
 కదియఁగా నవ్వె యెంతయును ద వ్వయి కనఁబడఁ బిఱుఁడ
 నిది దినేశ్వరురథమో యనూరుఁడో యితఁ డందు నవుడు
 వ్యాదయమునను గడు విస్తయం బందె నిత్యైకుకులుడు.

వ. వాస్తేయుండును విస్తయంబు నొంది తనమనంబున 168

క. ఈతండు శాలిహోత్రుఁడొ
 మాతలియో నలుఁడొ యొరులు మానవులు జవో

పేతముగ నిట్లు రథహయ

నీతి యెఱుంగుదురె ధారుణీవలయమునన్.

170

మ. వయోవిద్యానై భవంబుల నితండు నలుంబోలెడి వికృతనూ
పథరుండైన కారణంబేమియె మహాపురుషులు దేవయుక్తు
లై స్రచ్చన్నవృత్తి నుండుదురు వారి నెఱుంగంబోలునె
లనుమఁ జనునప్పుడు ఋతుపర్ణుండు దనయుత్తరీయంబు
జాఱి భూతలంబునం బడిన మరలి చూచి బాహుకా
వాస్తేయుండు పోయి యుత్తరీయంబుఁ దెచ్చునంతకు రథ
గమనం బిందుక మందంబు సేయు మనిన బాహుకుండు నగి
నీయుత్తరీయంబు వడినయెడ యిచ్చోటికి నొక్కయోజ
నంబు గలదు వాస్తేయుం డెట్లు దేనేర్పు నని రథగమన
వేగమాహాత్మ్యంబు సెప్పుచు ననేక దేశంబులుగడచి చన
నొక్కయెడ సగణ్యపర్ణఫలశాఖాలంకృతం బైనవీధితక
వృక్షంబుఁ గని ఋతుపర్ణుండు గానాకున కిట్లనియె. 171

ఆ. ఎల్లవారు నెఱుంగ రెల్లవానిని భిన్న

విషయు లెల్లవారు వివ్యలందుఁ

దొలంగ కే నెఱుంగుదును దృష్టిమాత్రన

సకల మైనవస్తుచయముసంఖ్య.

172

మ. ఇవ్వీధీతకంబున ఫలపర్ణ సముదాయసంఖ్యఁ జెప్పెర వినుము
ఈరెండుశాఖలం గలపర్ణఫలంబులు పదివేలునొక్కండు
తక్కినశాఖలం గలయవి రెండువేలుందొంబదేను అనిన
బాహుకుండు విని వీని నెన్ని కాని నిశ్చయింపనేర నని
రథంబు నిలిపి యావృక్షం బాక్షణంబ యరులంద్రోచి

యయ్యైశాఖలయూకులుఁ బండులు నెన్నిన ఋతుపర్ణుఁడు
సెప్పిన యన్నియ యైన నచ్చెరువడి యవ్వద్య నా కువదే
శింపవలయు నని యుడిగిన ఋతుపర్ణుం డి ట్లనియె. 173

క. ఇది యక్షవృదయ మనఁగా
విదితం బగువిద్య దీని విధ్యుక్తముగా
మది నెఱుఁగునరుఁడు సంఖ్యా
విదుఁ డగు దుష్కృతకళంకవిషముక్తుఁ డగున్. 174

చ. సకలగుణప్రసిద్ధుఁ డగుసర్వహితుం డగుఁజావె యంచుబా
హుకునకుఁ బ్రీతితోడ విధియు క్తముగా నుపదేశ మిచ్చె న
త్యకుటిలబుద్ధి నక్షవృదయంబు కరంబు రయంబుతో వివర్ణ
కుఁజను వేష్కఁజేసి ఋతుపర్ణుఁడు పూర్ణమనగిప్రసన్నుఁ డై.

వ. ఇట్లు నలుండు ఋతుపర్ణుచేత నక్షవృదయంబుఁ బడసి సం
తుష్టుం డయి నీకు నశ్వవృదయం బిచ్చెడఁ బరిగ్రహింపు
ము అనిన ఋతుపర్ణుం డట్ల చేసెద అంతకు నీయంద
యండనిమ్ము అది నావలచినప్పుడ చేకొనియెద ననియె
అంత నయ్యక్షవృదయసామర్థ్యంబున నప్పుడ. 176

క. నలుఁ దొల్లి యాక్రమించిన
కలి కనోటకవిషంబుఁ గ్రక్కుచు నొడలక
వెలుపడి నలునకు విహితాం
జలి యై తన్నెఱుఁగఁ జెప్పెఁ జంచలుఁ డగుచున్. 177

ఆ. వానిఁ జూచి నలుఁడు దా నల్లి శాప మీ
నున్నఁ గలి యెఱింగి నిన్నుఁ బొంది
యహివిషంబుచేత ననయంబు కన్గొండ
నైతి నొక నాకు ననఘ సైఁపు.

వ. నిన్నుఁ గీర్తించినజనులు నాపలనిభయంబుఁ బొందరు. నా
కుం గరుణింపుము అనిన నలుండు కోపం బుడిగె కలియు
నవ్వితీతకన్పడుంబు నాశ్రయించె అది మొదలుగా నవ్వీ
భీతకం బప్రశస్తంబయ్యె. అట్లు నలుండు వికృతరూపమా
త్రంబువక్క నక్కినదుష్కృతంబులవలన విముక్తుం డయి
రథం బెక్కి యతివేగంబున ఋతుపర్ణవాస్తేయసహితుం డై
విదగ్ధకుం జనియె అంత నాయాహ్వాంబున. 179

క. మానుగ ఋతుపర్ణుఁడు భీ
మానుజ్ఞాతుఁ డయి చొచ్చె నాప్రోలు రథ
ధ్వనింబు మోయుచుండెగ
నానాదిఙ్మఖములను ఘనధ్వనివోలెన్. 180

సీ. దమయంతి యారథధ్వని విని యిది నలు
రథఘోష మని యనురాగ మొంది
నలు నిషధేశుఁ బుణ్యక్షోకు లోకోప
కారకుఁ జూడంగఁ గంటి ననుచు
ఘనభుజఁ జూడంగఁ గాననినాఁడుఁ ద
ద్భజపరిరంభణమునను సుఖముఁ
బడయనినాఁడు బ్రాణంబు విడుతు నే
నని తలంచుచుఁ గమలాయతాక్షి

ఆ. యారథాధినాథుఁ డై నచ్చు ఋతుపర్ణుఁ
జూచి యప్పు డధికశోకతన్త
యగుచు నుండె నంత నాఋతుపర్ణుండు
భీముఁ గానవచ్చెఁ బ్రియముతోడ. 181

వ. భీముండును వానిం బూజించి యొక్కరమ్యహర్ష్యంబున

విడియించిన ఋతుపల్లవం ఉప్పురంబున స్వయంవరం బను
శబ్దంబు వినం గానక యాత్మగతంబున. 182

క. ధరణిఁ గలరాజు లిం దె
వ్వరు వచ్చినవారు లేరు వై నర్థి యొరుక్
సరియింప నంత భర్త్య
తరచరితయె యనుచు నుండెఁ దన్దయు లజ్జన్. 183

చ. బాహుకుండును రథశాల రథాశ్వంబుల బంధించి రథ
సమీపంబున నిశ్రమించియుండునంత దమయంతి బాహుక
వార్జ్యేయలతోడ వచ్చిన ఋతుపల్లవం జూచి విఫలమనోరథ
యై యుండనోపక కేశిని యనుదానిం బిలిచి ఋతుపల్ల
వయోధ్యోపతింగా వార్జ్యేయ నూతపుష్పంగా నెఱింగితి
బాహుకుం డనువాఁ డెన్నఁడో వానియందు నాహ్వాన
యెబు కరంబు ముదితం బగుచున్నయది మనపర్ణాదు
నకుఁ బ్రతివచనర బిచ్చినవాఁడు వాఁడకావలయు వాని
కడకుం బోయి యెఱింగి రమ్మని పంచిన నదివోయి బాహు
కుం గని దమయంతి నీకుశలం బడుగఁ బుట్టెంచె ఇందుల
కేమికారణంబున వచ్చితిరి అనిన దానికి బాహుకుం డి
ట్ల నియె. 184

క. ప్రియమున దమయంతి పున
స్వయంవరము సేయఁ గడఁగి సకలక్షత్రా
స్వయవీరుల రావించిన
నయనిధి ఋతుపల్లవ డొక్క నాటన వేడ్కన్. 185

క. వినవె శతయోజనంబులు
చను దెంచె నయోధ్యనుండి సరి యిండుల కా

- శని సారథి నై యిటనే
నును నచ్చితి వానితో మనోవేగమునన్. 186
- వ. నావుడు మూడవవారి డెవ్వఁ డని యడిగిన సక్మేళినికి
బాహుకుం డి ట్లనియె. 187
- క. నలు రథచోదకుఁ డతఁ డ
త్యలఘుఁడు వార్జ్యేయనాముఁ డనవుడు వాఁ డ
న్నలభూపాలకుపోయిన
నల నిది యని యెఱుఁగునొ యన వాఁ డి ట్లనియెన్. 188
- వ. వార్జ్యేయుండును నలుపుత్రుల వివర్భేశ్వరునొద్దం బెట్టి
పోయి నలురాజ్యభ్రంశంబు విని ఋతుపర్ణుఁ గొలిచి
యుండె. ఆతండును నలు నెఱుంగఁడు. 189
- క. నలుతో నొక్కట నరిగిన
నలినాయతనేత్ర భీమ నందన యొండెన్
నలుఁ డొండె: గాక యెఱుఁగున్
నలు నొరులకు నెఱుంగఁ గారణము గలదె మహిన్. 190
- వ. అనిన విని కేశిని యి ట్లనియె. 191
- సీ. అడవిలో నస్తార్థహారి యై దయ లేక
ప్రాణేశ్వరుఁడు దన్నుఁ బాసి చనిన
నాటివస్తార్థంబు నలినాక్షి యిప్పుడు
పరిధానముగఁ బాంసుపటలమలిన
మగుచున్నతనువుతో ననయంబు జడగొన్న
యలకావలులతోడ నవనితలము
శయనంబుగాధర్మచారిణి దమయంతి
యనఘస్రతంబుల నాచరించు

ఈ చున్న దనిన నవిరళోద్గత బాష్పపూ

ర్ణంబు లై నలోచనంబు లెఱుక

పడక యుండ నదనపద్మంబు వాంచి తా

నొండువలను చూచుచుండె నలుడు.

192

వ. కేశినియును బాహుకుపలుకులు నాకారంబును దమయంతి
కెఱింగించిన నది యాతని నలుంగా శంకించి యింకను వాని
కడ కేగుము. వాడు ఋతుపద్మవంటలవాడట. పంచన
సమయంబున వానిచరితం బిమ్ముగా నెఱింగి రమ్ము. అని
పంచిన నప్పుడ చని కేశిని బాహుకునం దున్నదై నమా
నుష నిమిత్తాదృశక్రియలు చూచి నచ్చి దమయంతి
కి ట్లనియె.

193

క. అతనిచరితంబు సెప్పుగ

నతిమానుష మపగతప్రయాస మదృష్ట

శ్రుతపూర్వము పరమార్థమ

యాతనిని జై న మనవలయు నంబుజనేత్రా.

194

సీ. వినవచ్చు తృణముపై గొని వాడు వీచిన

నం దగ్గి యుదయించి యందు వంట

లమరు సంతకు నింధనము లపేక్షింపక

యుడుగక మండుచు నుండు మఱియు

గడకతో నంజుల్లు గడుగంగ సమకట్టి

జల మపేక్షించుడు సంభవిల్లి

కుంభముల్ నిండి దివ్యాంభః ప్రవాహ మ

క్షయ మగుచుండు నాక్షణమ చూడ

అ. సతనికరతలద్వయామర్దితములై
కందియును మహానుగంధకునుమ
తతులు తొంటిమట్ల తమకంపు విడువక
యుండు సతని తేజ మున్నతంబు. 195

వ. అనిన విని దమయంతి వెండియుఁ గేశినిం బిలిచి బాహుకు
వండిననంజుల్లు దెప్పించి యాస్వాదించి బాహుకునందు
నలులక్షణంబులు గలుగు టెఱింగియు నూటడ నోవక
వానిపాలికిఁ గొడుగునుం గూతునుం గేశినితోడఁ బంచిన
నక్కుమారునిఁ గూతుం జూచి. 196

ఆ. నశముగాక బాష్పవారి యొల్కుచు నుండఁ
గొడుకుఁ గూతు నెత్తికొని నలుండు
హస్తపులకితాంగుఁడై నిజాంకతలంబు
నందు వారి నునిచి యాదరమున. 197

వ. అక్కేశినిం జూచి యక్కుమారు లిర్పలు నాగొడుకునుం
గూతునుం బోలిన వీరి నెత్తికొని దుఃఖించితి నని త న్నే
ర్పడకుండం బలికి దాని కి ట్లనియె. 198

క. నీ విటఁ బలుమఱు నచ్చుచుఁ
బోవుచు నునికిఁ గని చిత్తముల నొండుగ సం
భావితు రితరజనములు
కావున రావలన దింకఁ గార్యాధిని వై. 199

వ. ఏము దేశాంతరంబుననుండి వచ్చినయతిథులము నీకు మా
తోడిదేమి. అనినఁ గేశినియుఁ గ్రమ్మటివచ్చి బాహుకు
మాగ్గం బంతయు దమయంతికిం జెప్పిన నది సంతసించి నిజ
జనని కి ట్లనియె. 200

●. నందియ మేల సర్వగుణసంపదఁ జూడఁగ బాహుకుండుభూ
వందితుడై ననై షధుఁ డనశ్యము దానగునామనంబునా, నం
దముఁబొందుచున్నది ఘనంబుగ వాఁ డిటనచ్చువాఁడో యే
నందుల కేఁగుదాననొ నయంబుగ నానతియిమ్ము నాపుడున్.

వ. అది యప్పుడ భీము ననుమతంబున దమయంతియొద్దకు
బాహుకు రావించిన. 202

క. చనుదెంచి యందు దీనా
నన నవింశపంకమలిననతగాత్రఁ దప
స్వినీ నతికృత దమయంతిం
గనియె నలుం డుదిత బాష్పకణకలితముఖన్. 203

క. దమయంతి నలుని వికృతాం
గముఁ జూచియు నతని నన్యుఁగా వగవక నె
య్యమునను లజ్జరు భయసం
భ్రమమున వివశాత్త యగుచుఁ బతి కి ట్లనియెన్. 204

వ. విజనం బై నవివినంబుననలసి నిద్రవోయినయబు నతిసాధ్వి
ననువ్రత నగ్నిసన్నిధిం బాణిగ్రహణవిధిబ్ధ యైనదానిం
బాసి నలునట్లు నిద్రియులై యరిగినవార లొరు లెవ్వరు లేరు.

క. సురవరులను మెచ్చక తను
పరియించిన నన్ను బుత్రవతి నేలకొ చె
చ్చర విడిచె నాతనికి ని
ష్కరుణున కే నేమి యెగు గావించితిన్. 206

వ. ప్రాణసమాన వైననిన్ను విడువ నోడ కుండు మనిన య
ప్పలుకు లేని మఱచెనో యని శోకతప్తం బైనతనహృద
యంబుఁ దడుపుచున్నదియునుంబోలె బాష్పధారల సుర

స్థలంబుఁ దడుపుచున్నదమయంతింజూచి దుఃఖాకులుం డై
నలుం డిట్లనియె. 207

తే. కలిసమావిప్రమతి నయి కష్టవృత్తి
నట్టియిడుమను బడితి నే నది మదీయ
తపముబలమున దుష్కర్తృదహనమునను
నష్ట మై పోయె నిప్పుడు నన్ను విడిచి. 208

వ. ఏ నిందులకు నీతద్ధంబు వచ్చితి నది యట్లుండె, నన్ను
ననురక్తు ననున్రతుఁ డలంపక యన్యపేక్షంబున స్వయం
వరంబు రచించు టది కులస్త్రీధర్మంబుగాదు రాజులనెల్ల నీ
స్వయంవరంబునకు రావించుటం జేసికాదె ఋతుపన్థుండు
వచ్చె. అనినవెఱచి కృతాంజలియై దమయంతి యిట్లనియె.

తే. నిన్ను రోయంగ విపులు నెమ్మి నరిగి
పలికి రెల్లచో నాచేతఁ బలుకఁబడియ
యందుఁ బగ్గాదుఁ డనువిపుఁ డయ్యయోధ్య
కేఁగి ప్రతివచనంబున నెఱిగె నిన్ను. 210

వ. ఆపగ్గాదురలన నెఱింగినదాననై నిన్నిట రావించుముపా
యంబుఁ దలంచి యెల్ల దమయంతీద్వితీయస్వయంవరంబగు
నని ఋతుపన్థుకడం బ్రకాశింప నుదేవుం డనుబ్రాహ్మణుం
బుత్తెంచితి. 211

క. నరవగుడు నలుడు కాకె
వ్వరు శతయోజనము లొక్కవాసరమున వ
త్తురు నరు లొరు లని దీనిం
బరికింపఁగ వేడి యిట్లుపంచితి నధిపా. 212

ఉ. ఏ నతిపాపభావమున నెగ్గు దలంపఁ దలంప కొందుగా

నానతవైరి నీయడుగు లంటంగ నోపుదు నట్ల యైన న
 న్నీనలినాపుఁ డీయనలుఁ డీయగలంభనుఁ డీసుగో త్తముల్
 జాను వడంగ నాక్షణము చంపరె కోపపరీతచిత్తు లై. 213

వ. అనుచున్న యవసరంబున నఖిలభూతాంతర్గతుండైన వాయు
 భట్టారకుం డెల్లవారును విన నాకాశంబున నుండి నలున
 కీ ట్లనియె. 214

చ. అనులచరిత్ర నిట్లు దనుయంతిఁ బతివ్రతఁ బల్కుదే నృపా
 త్తమ విను దీనియందు విదిశింబగు శీలనిధిఁ సుధాంశుఁడు
 గనులహితుండు నేనుఁడగఁగాచితి మొక్కటమూడువర్షముల్
 గొమగుగ దీనిఁ జేకొనుము కోమలి నీకసుర క్త నావుడున్.

క. కురిసె మగువ్వచనానం
 తరమున సురిపుష్పవృష్టి తడయక మ్రోసెన్
 సురదుందుభినాదంబులు
 గరము ప్రశస్తముగ వీచె గంధనహుండున్. 216

వ. ఇట్లెల్లవారికి నాశ్చర్యంబుగా వాయుదేవుండు తన్నెఱింగిం
 చి దనుయంతిపతివ్రతాగుణంబులును బతియందలి యకృ
 త్రిమానురాగంబును జెప్పిన విని నలుండు సరసు ప్రమోద
 పరిస్థానాహృదయుం డై తత్త్వణంబు కర్కోటకుం దలంచి
 వానియిచ్చినపుట్టంబు పైఁ బెట్టికొని నిజరూపంబుఁదాల్చిన.

ఉ. ఆయతబాహుఁడ ప్తకనకాంచితవస్థ మనోజరూపు నిం, ద్రా
 యితు సూర్య లేజ నిషధప్రభు నన్నలుఁ జూచి పన్నస,
 త్రాయితచారు నేత్రదనుయంతి కరంబు ముదంబునొంది ల,
 స్త్రీయుత యయ్యె బంధులకు మిత్రులకున్ హృదయప్రి
 యంబుగన్. 218

వ. ఇట్లు సంగతులై నయ్యిగురువురకు విరహపరితాపంబుతోన
 శరీరమలినత్వంబు వాసె. పరస్పరానురాగంబుతోన విభూ
 షణవిశేషంబులు విలసిల్లె. అంత సంతయు విని భీముండు
 జాతసస్య యైనవనుధ తోయసంప్రాప్తి నాప్యాయిత యై
 నట్లు అజ్ఞాతచర్యం డయినవతిం బడసి పరమసంతుష్టహృద
 యయై చంద్రుతోఁగూడిన రాత్రియుంబోలె నొప్పుచున్న
 దమయంతింజూచి సంతసిల్లి తనపురంబునం శష్టశోభనంబు
 లు దేవగృహంబులయందు విశేషపూజలు సేయించె. అట్టి
 మహోత్సవం బెఱింగి ఋతుపగ్గుండు నలునొడ్డుకు వచ్చి నీవు
 నిఖిలలోకపూజ్యుండ వయ్యను నాయొన్ద శాహుకుం డనం
 బ్రచ్చన్నపుత్రినున్నని న్నెఱుంగక నీచకర్తంబులయందు
 నియోగించితి దీని డమియింపుము అని నలుచేతసత్కృతుం
 డై యశ్వహృదయం బుపదేశంబుగొని యయోధ్యకుం జ
 నియె. అట నలుండును విదర్భాపురంబున నొక్కమాసంబు
 నివాసంబుచేసి విదర్భేశ్వరు వీడ్కొని దమయంతి నంద యు
 నించి యొక్కరిధంబును పదునాఱేఁగులును నేబదిగుఱ్ఱం
 బులు నాఱునూఱుకాల్బలంబును దనకుఁ దోడుగా నివధ
 పురంబున కరిగి పుష్కరుం గని యిట్లనియె. 219

క. దమయంతి రోయిగా జూ
 దము నీతో నాడఁ గడఁగెదను ధరణీరా
 జ్యము నీవు నాకు రోయిడు
 మమరఁగ జూదంబు నీకు నభిమత మేనిన్. 220

మత్తకోకిల. వీరభోజ్యమ సుమ్ము రాజ్యము వింటె నీవుచు నేమదు
 రావరవృత్తి రథంబు లెక్కి యవంధ్యవిక్రమ మేర్పడన్

భూరిపీరరణం బొనర్తము పోర నోర్చినవాడ యి
ద్ధారుణీతలరాజ్యసంపదఁ దాల్చు పీరగుణోన్నతిన్. 221

వ. ఈరెంటిలో నీ కెయ్యది యిష్టంబు దానికిం గడంగుము.
అనినం బుష్కరుండు రణంబునఁ బరాజితుండ నగుదు నలుం
దొల్లియు జూదంబున నోడించినవాడను కావున నింకను
నోడించి దమయంతిం జేకొని కృతాఘ్నండ నగుదు నని సం
తస్థియై నోటుపడితి నేని నిఖిలమహీరాజ్యంబు నీయదియ
నీ నోటుపడితేని దమయంతి నాయది అని పలికి యొడ్డి
నలుతో జూదమాడి యోటుపడిన. 222

క. ఘనముగ జంబూద్వీపం
బునఁ గలవారెల్ల నెఱుంగఁ బుష్కరుచేతఁ
గొనియెఁ బునర్ద్యూతంబున
ననఘుండు నలుఁ డఖిలరాజ్య మత్యున్నతితోన్. 223

వ. ఇట్లు జూదంబునఁ బుష్కరు నొడిచి సకలమహీరాజ్యం
బును జేకొని నలుండు వాని కిట్లనియె. 224

క. కలిసంప్రాప్తుడనై కడు
బల మఱి నీచేతఁ దొల్లి బలవద్ద్యూతా
కులచిత్తుఁ డయితి నది నీ
బల మని గర్వింపఁ జనునె బలవంతుడ నై. 225

వ. సీపు నాపిశ్యపుత్రుండవు. ఎద్దియు జేయనోప. పొమ్మని
పుష్కరు విడిచివుచ్చి పుష్కలం బైనరాజ్యంబుతో నలుం
డున్నంత. 226

క. భీమప్రస్థాపిత యై
కోమలి దమయంతి పుత్రకులు దానును ల

క్షీమహిమ వెలుగుచుండఁగఁ

దామరసదళాక్షి వచ్చెఁ దనపతికడకుఁ.

227

వ. అట్లు తనహృదయేశ్వరి యైనదమయంతిం గూడి నలుండు
విధివిహితానేకశతమఘం దై శతమఘ విలాసంబుతోనకల
రత్నయుతం బైనరత్నగర్భాధిరాజ్యంబు నేసె. కావున
నక్షజతుండ నైతి నని వగవ కుండుము. నీవును దైవమా
నుషసంపన్నుండ నై శత్రువుల జయించి సకలమహిరాజ్యం
బు నడయుదు అని బృహదశ్వండు ధర్మరాజునకు నక్ష
హృదయం బుపదేశించి.

228

నీ. ఇన్నలోపాఖ్యాన మెప్పుడు దత్తావ

ధాను లై వినువారుఁ దవిలి భక్తిఁ

జదివెడువారును జగత్తీశ కలిదోష

నిర్ముక్తు లగుదురు నిఖిలపుణ్య

ఫలభాగు లగుదురు బహుపుత్రపౌత్రయు

రాకోగ్యధనయుక్తు లగుదు రెల్ల

విషములకును దుష్టవిషయంబులకు దూరు

లగుదురు ధర్మాత్ము లగుదు రుర్విఁ

ఆ. గడుఁ బ్రసన్న మిదియుఁ గర్కాటకుని దమ

యంతిఁ బుణ్యమూర్తి యైననలుని

నుతచరిత్రుఁ దై నముతుపర్ణఁ గీర్తించఁ

గలిభయంబు లెల్లఁ దొలఁగు నధిప.

229

శ్లో. కర్కాటకస్య నాగస్య దమయంత్యా నలస్య చ,
ముతుపర్ణస్య రాజన్వేః కీర్తనం కలినాశనమ్.

శ్రీ రస్తు. న లో పా ఖ్యా న ము టి ప్ప ణ ము.

1. శ్రీరమ్య = రాజ్యలక్ష్మినే నొప్పించవాడా, ధర్మ...విభాసి - ధర్మ = స్వకీర్త్యములయొక్క, నిత్య = ఎడతెగని, ప్రారంభ = చేయుటలచేతి, విభాసి = ప్రకాశించువాడా, ఘోర...హస్తా - ఘోర = భయంకరములైన, ఆరి = శత్రువుల, మరకుంభి = నువవులేనుగులయొక్క, కుంభ = గండ్లములయొక్క (ను), విదారణ = చీల్చినట్టి, దారుణ = భయంకరమయిన, కృపాణ = ఖడ్గము, దక్షిణహస్తా = కుడిచేతియందుగలవాడా, రాజపరిమేశ్వర = ఓరాజరాజనరేంద్రుడా, (అని కృతి కర్త యగు నన్నయభట్టు కృతినాయకుడయిన రాజరాజనరేంద్రుని దనకథవినుటకై సంబోధన చేయుచున్నాడు.)

వ్యా. “కృపాణదక్షిణహస్తా” అనుచోట సప్తమ్యుత్తిరవిద్యధికరణ బహువ్రీహీసమాసము. మరకుంభి = మనముతోఁ గూడిన కుంభులు అని విగ్రహము. మధ్యమపదలోపి కర్తిధారము. కుంభములు (= గండ్లములు) గలది కుంభి, ధర్మ = స్వకీర్త్యము అనుట వచ్చింది. ఘోరపదమును ఆరిపదముతో నైనను, ఆరినది కుంభిపదముతో నైనను అన్వయింపవచ్చును. ఒకపక్షమున భయంకరులైన శత్రువు లనియర్థము. గండ్లవిపక్షమున “భయంకరములైన శత్రువుల యేనుగులు” అనియర్థము.

2. ఆకథకుడు = ఆకథలు పెప్పడి నూతనహాముని, శౌనక అదిమునుకులక = శౌనకనుహాముని మొదలగు ఋషులకు చెప్పెను. అట్లు (పూర్వా

శ్వాసంబునఁ జెప్పఁబడిన తెఱఁగున.) శాంతవచనంబులకొ = తిన్ననిమాటలచేత, భీమసేనునకుకొ = భీమునికి, కోపఱ్ఱోప ఉపశమనంబు = కోపాధిక్యము తగ్గించుటను, చేయుచున్న ధర్మరాజానందకుకొ, బృహదశ్వుండు, అనుమానమునీ, వచ్చి, విధిర్బప్తవిధానంబునకొ = శాస్త్రములందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రకారమున, పూజితుండై = మర్యాదచేయఁబడినవాడై, విశ్రమించి యున్నకొ = బడలిక తీర్చుకొనుచుండఁగా, అమునివరునకుకొ = అమునిశ్రేష్ఠునికి, ధర్మతనయుండు, అధర్మపరులు = అన్యాయమే ముఖ్యకార్యముగాఁ గలవారు, అగు, పరులచేతకొ = శత్రువులవలన, తమ పడిననికారప్రకారంబు = తామనుభవించిన యపకారరీతి, అంతయు, ఎఱిగించి, ఇట్లు, అనియెకొ.

3. పరమమునీంద్రా = గొప్పమునిశ్రేష్ఠుఁడ, పుడమియుకొ = భూమియుకొ, రాజ్యము, బంధులకొ = చుట్టాలను, విడిచి, మృగావతులకొ = మృగమాలగుంపులతో, కలసి, వివినంబులలోకొ = అడవులందు, కడుకొని = మిక్కిలి, చూచుట్లు = మానలే, ఇగుమలకొ = కప్పములను, పడినవరులు = అనుభవించినవరులు, ఒరులు, కలరే.

4. అనియెకొ, అమృతధీష్ఠిరునకుకొ, బృహదశ్వుండు, ఇట్లు, అనియెకొ.

5. ధరిణీవల్లభ = ఓపుడమితోడఁడా, నీవు, ధర్మనిష్ఠితబుద్ధికొ = ధర్మమునం దుంపఁబడిన తలంపుతోడ, దివసములు = దేవతాసమాసాలు, అయిన, అనుజాలతోకొ = తిమ్మలతోను, విపులతోకొ = బ్రహ్మణులతోను, రథఆలితోకొ = రథసమూహముతోను, అరణ్య ఆవాసముచేసెడు = అడవిలోఁ గాఁపురమున్నావు.

6. తొల్లి = పూర్వము, నరనుతుండు = జనించే బొగడఁబడిన, నలుండు, అను, ధరిణీతాకుండు = భూపాలుండు, రాజు, జూదముఆడి, తనవిధనము = తనకలిమిని, పుష్కరుచేతికొ = పుష్కరునివలన, ఓటువడి = ఓడిపోయి, ఒక్కరుండ = ఒక్కఁడై, కాననసేనుకొ = అడవులందు, కరింబు = మిక్కిలి, ఇనుమపడఁడై = శ్రమపడిలేదా?

7. అనినా, అది, ఎట్లు, అని, ధర్మనందనుండు, అడిగినా, అతనికి, బృహదశ్వరుడు, ఇట్లు, అనియే, నిషధతాశ్వరుడు=నిషధనేతపురాజు, ఐన, వీరసేననికొడుకు, నలుండు అనువాడు, అనేకఅత్తహిణిపతి=పెక్కు అత్తహిణులనేనలకు రాజు, అనవరతఅత్తప్రియుండు = ఎల్లప్పుడు జాదనుం దివ్యము గలవాడు, అజేయంబు=(శత్రువులచే) జయింప నలవికాని, తనతేజంబునా = తనవెలుగుచేరి, ఎల్లరాజులక, జయించి, బ్రహ్మణ్యుడు ఐ=బ్రాహ్మణ భక్తి గలవాడై, బ్రహ్మ శక్తిరంబుగాక=వేదములే ప్రమాణముగా, ప్రజాపాలనంబుచేయుచున్నంతి=జనులను బాలించుచుండెగా.

8. అట = అక్కడ (పాతొక్కదేశమున) విశ్రుతగు అశ్వరుడు = ప్రసిద్ధము లైననుగుణముతోఁ గూడినవాడగు, విదర్భ అధిపుడు=విదర్భ దేశపురాజు, ఐన, భీముండు, అనువాడు, అనపత్యుడు ఐ = సంతతిలేని వాడై, వ్రతములు = నోములు-ఒక్కప్రొద్దులు, ఓలిక=క్రమముగా, సల్పుచుక, దనునాడు అను, సన్ననిక=మనీంద్రుని, పత్నియక = భార్యయు, తానును, ఉపాసించి=కొలిచి, తిత్ వరమునక=అదనుననుని యనుగ్రహము వలన, దమయంతి, అను మాత్రును=పుత్రుకను, దమ దాంతి దమనలు అన్ సుతులక=కొడుకులను, పదిసెను. అందుక=అబద్ధులలో, కన్యార్పణము=కన్యకలలో శ్రేష్ఠురాలు, అగు దమయంతి, తాను, అత్యంత...సమృద్ధిక-అత్యంత=మేరలేని, కాంతి=చక్కదనము, మాప=అకారము, అభిజాత్యి=గొప్పవంశమునందుఁ బుట్టుటయను, విమలగుణ=నిర్మలములగునుగుణములయొక్క, సమృద్ధిక=కలిమిచేరి, వెలుగుచున్=ప్రకాశించుచు, సుర సిద్ధసాధ్యకన్యలట్టిసఖులు = దేవతలు మొదలగువారి బిడ్డలంబోలుపట్టి చెలులు, ఒలసి=బాట్టుకొని, తన్నున్, కొలుచుచుండన్, అధికవిధవయొక్తితోడన్=ఎక్కువ కలిమితోడికూడితో (మిగులవైధవ్యముతో), హహిన్=భూమియందు, ఒప్పుచుండెన్=ప్రకాశించుచుండెను.

9. ఎలుగుణములు, దమయంతికన్, నలునకున్, దమయంతి గుణగణంబులు=దమయంతియొక్క యన్ని మందిగుణమలరాసులును, జనులు, ఇము

లక్ = బాగుగా, పొగడుటక్, ఇరువురకుక్, ఎవలక్ = మనస్సులలోపల,
మనోభవికారవిధిమము = మన్నభవికారచేష్ట, వెలసెక్ = గలిగెను.

10. ఒక్కనాడు, నలుడు, దమయంతీగుణబద్ధచేతస్కుండై = దమ
యంతీయొక్క సుగుణముల నెడి త్రాళ్లచేతఁ గట్టబడిన మనస్సుగలవాడై,
మనన అవలంబు = మన్నభతావంబును, సహింపక్, ఓపక = ఓర్వఁజాలక,
ప్రసాదావనంబునక్ = ఉద్యానవనమునందు, ఉండునంతక్ = ఉండఁగా,
అంతరిక్షప్రీకాంతాహారావలియుక్ పోలెక్ = ఆకాశలక్ష్మీ యనిదుస్తీయొక్క
ముత్యాలదండలవరుసయో అననట్లు, వాంస అవలి = వాంసలగుంపు, అవంతి
లంబునకుక్ = పుడమికి, అవంతించినక్ = దిగఁగా.

11. వీరుఁడు = మొంగఁడయిన, వీరనేరసుతుఁడు = వీరనేరమహా
రాజుగొనుఁడగు నలమహారాజు, వాంసలనడదెడంగుక్ = రాజవాంసలయొక్క
నడకసాంపును, చూచి, నగుచుక్ = ఆశ్చర్యపడుచు, వానిక్, ఎగిచిఎగిచి = తటిమి
తటిమి, అందుక్ = ఆరాయంచలలో, (ఒకవాంస) ఎగయుకొండఁగక్ =
ఎగిరిపోకయొండఁగా, ఆతిరియమునక్ = కడువడితో, ఒక్కవాంసక్ =
ఆరాజవాంసము, పట్టుకొనియె.

12. దానిక్ = ఆవాంసము, విడిచి పోవఁగాక్, ఓపక = ఇష్టపడక,
అటచుచుక్, అంతరిక్షమునక్, వాంసలు ఎల్లక్ = రాజవాంసలన్నియు,
శారద...ముఁబోలెక్ - శారద = శరత్కాలముందుఁబుట్టిన, అధి = మేఘముల,
శకల = తునుకలయొక్క, చయముఁబోలెక్ = రాశిలె, పిండుకట్టి = గుంపు
గూడి, తిరుగుచుండెను.

13. అదియుక్ = ఆపట్టువడినవాంసయు, తిను, అమృతజీవ్యమందు
= ఆమృతముఁడు, అహాయంబు = కీడు, చేయుటకా = చేయునుగదా అని
తలచి, వెఱచి = భయపడి, మనుష్యవాక్యములక్ = మానవిభావతో, ఇట్లు
అనియొక్, అయ్యా, ఏను, నీకుక్, ప్రియంబు = ఇష్టమును, చేసెదను.
నీహృదయకుశ్యోరి = నీప్రాణవల్లభ, విందమయంతిపాలికిక్ = విందమయంతి
యొద్దను, పోయి, నీగుణంబులు, దానికిక్, వర్ణించి, చెప్పి, ఆకర్య = ఆపసుమ,

అన్యలక, అపేక్షింపక, నీయందుకొక=నీయంతే, బద్ధఅనురాగ=ఉంచబడిన ప్రేమగలది (ప్రేమయించునదియనట.) అగునట్లు, చేసెదక.

14. అనిక, విని, హంసవచము, తనహృదయంబుంకుక = తనమనస్సు నకు, అన్యతథారాపాతెంబునం బోరెక=అన్యతథార కాటినట్లు, ఐనక=కాఁగా, నృపనందనుఁడు, అనురక్తుఁడు ఐ=ప్రేమగలవాఁడై, దానిని, తడయక= అలస్యముచేయక, విడిచెను.

15. హంసపిండుతోక=హంసలగుంపుతో, అదియును, విద్యాభ్రురికిక, పటవి=ఎగిరిపోయి, అందు, ఉపవంబునక=నోటలో, సభీజనపరిస్థితి ఐ = చెలికత్తియలతోఁ గూడిన దయ, ఉన్నదను నుతిపాఠికిక, సోయి, విహరించుచుండెక, అంతక = తర్వాత, అహంసలక, చూచి, పరమకౌతుకంబునక = ఎక్కువ సంతోషముతో, పైపన్యముతోనన్వయము.

16. ఒండొరులక = ఒకరినొక్కరు, కడవక = కిక=దాటునట్లు, అఉవిదలు-ఎల్లక=అస్త్రీలందఱు, పటవి, ఒక్కొక్కరికలహంసక, పట్టుకొనినక, అందుక=అహంసలలోపల, నలుచేతక, విడువంగబడినహంస, చెలువముగక = తిన్నగా, దినుయంతిచేతక=దమయంతిచేతిలో, పట్టువడియెక=చిక్కను.

17. దమయంతికిక, నలునకుక, సంగమకారణమూత=చేరికను హేతువయినట్టి దూతి, అయినకలహంస, మనోజ్ఞునినున్యవాక్యములక = ఇంపయిన మానవుల పలుకులతో, ఆదమయంతికిక, హర్షము=సంతోషము, ఎసంగక= హెచ్చునట్లు, లొక=అహంస, ఇట్లు అనియెక.

18. నీహృదయ ఈశ్వరుండు=నీమనోనామకఁడు, ఐననలనొద్దనుండి, వచ్చితిని. అపార...నందుక-అపార = అంతిములేని, పారావారపర్యంతి=సముద్రములవలకునుండు, మహీతలంబునక=భూమియందు, నాచూడని రాజుల=నేను చూడనిస్వపాలురు, లేరు. సర్వగుణసౌందర్యంబులందుక = అన్ని గుణములందును, అందమునందును, ఎవ్వరు, నలుక పోలరు = నలునితో పాటి గారు.

19. నీవు, నలునకు, కేర్తితో = ముక్కువతో, దేవి = పట్టపురాణివి, విసక-కాక = అయిన నేకాని, నీ...వగులు-అవి, నీ=నీయొక్క, సముజ్జ్వల = వెలుగునట్టి, రూప=ఆకారము, కాంతి=ఆందము, విభవ=లిమి, నిత్య=ఎడతెగని, సౌభాగ్యభాగ్య=ఆస్తివృద్ధి, ఆభిజాత్య=గొప్పవంశమునందుఁబుట్టుక, భద్రలక్షణ=శుభలక్షణములుఅనువీనియొక్క, అవగులు = సమూహములు, సుఖలంబులు = సార్థకములు, అగునె? (కావు అనుట.)

20. నీవు, నారీరత్నంబవు = స్త్రీలలోనుత్తమురాలవు, ఆతిండు, పురుషశ్రేష్ఠుఁడు, మియ్యిలక్షసమాగమంబు = మియ్యిదట్టకూడిక, అన్యోన్యశోభాకరంబు=ఒకొకరులకుఁ గాంతిని గలిగించుచు, అగును, అనినక, విని, సంశ్లిష్టహృదయయై = మనస్సునందు సంతోషమందినదయి, దమయంతి, దానికే, ఇట్లు, అనియె.

21. ఆరాజగుణములు, నాకు, ఎఱిగించినట్లుల = తెల్పినట్లే, నన్ను = (నాగుణములను), ఆరాజనకు, ఎఱిగించి, ఆరంగ = నిజముగా, కరుణ = దయ, నాయందు, కావింపుము. ఆవుడు, నిషధదేశమునకు, ఆరిగి, హంస, వీరసేనజనకు = నలునకు, దానిగుణరూపవిభవము = ఆస్తియొక్క మంచిగుణములు చక్కనిరూపము వీనియొక్క యతిశయత్వమును చెప్పెను.

22. అంతక (అట్లు చెప్పినతర్వాత.)

23. నలదమయంతులు, ఇద్దఱు, మానప్రభవ అనలబాధ్యమానలై = మనస్సంతాపము నెడివేడిమిచేతిమీదవారలై, విలసత్ నవనందనంబులక = అందములై యుండు క్రొత్త ముద్యావనంబులయందును, నలినదళంబులక = తామర తూండ్లనేరిను, ఘనపారిపాంసులక = కర్పూరపుధూకులచేతిను, చందనచారుచర్చులక = మనోహరమైన గిందిపుఁ బూఁతలచేతిను, దీర్ఘవాసరనిశల్ = నిడివియైనరేలం బగల్గను, సరిపిరి = చేసిరి. (తామరపువ్వులు గిందిపుఁబూఁతలు మొద

లగునవి తాపము నణచునవి గనుక నీయుపచారములచే కలుంబగ న్నొక్కరి నొక్కరు స్మరించుచునే యుండిరి యని భావము.)

24. ఇట్లు, ఇద్దఱు అన్యోన్యరూపగుణశ్రవణసంజాతప్రీతులై = ఒం డొరులగుణముల యాలకింపులచే బుట్టిన యనురాగములవారయి, ఉండు సంతో = ఉన్నప్పుడు, అంతః...వచన-అంతఃకరణ = మనస్సునందు, సంతో = చక్కగా వ్యాపించియుండు, మనోజాత = మన్తధవికారమువలనఁ గలిగిన, సంతాప = వేడిమిచేత, వివర్ణ = కాంతితేని, వదన = మోముగలది, ఆయిన, అదమ యంతి, చూచి, భయ...దయలు-భయ = వెఱపుచేతను, సంధిమ = తిత్తిఱ పాటుచేతను, అక్రాంత = చుట్టుకొనఁబడిన, హృదయులు = మనస్సులగులవారు, అగుచున్, సఖీజనంబులు, ఎల్లన్ = చెలికత్తెలనఱు, అగోమలివృత్తాంతంబు, అంతఃకున్, భీమునకున్ = చనుయంతితండ్రికి, ఎఱింగించి, ఇట్లు, అనిరి.

25. ధవళాధినాథ = ఓపుకమితేదా, లఠాంగి = తీరగవంటిమేనుగలది యగు, కలహంస, పలికినపలుకులు, గణియించున్ = ఎంచును. వడిన్ = వేగము గా, దానిపోయినవలను = అహంసవిగిన, కిట్టినకీ, చూచున్, సఖులతోన్ = చెలి కత్తెలతో, పలుకదు, తాను, అనుదినంబు = ప్రతీదినమును, చారువిధూషణఅహారవిహారకయ్యుత్తసనభోగంబులందున్ = సాగినై సాములు దాట్టుట, మంచిభోజనము చేయుట, వేడుకయనఁబటలాడుట, మెత్తని వాన్ములందుఁబరుండుట యనుసౌఖ్యము లనుభవించుటయందు, విముఖయై = అసలేనిదై, కేయివగలున్, నిద్రయున్, ఎప్పుడును, ఎఱుగక, దమయంతి, నలుఁడు, అను, ధరణి నాథునందున్ అంరాజునందే, బుద్ధి, నిల్పి, కందర్పబాధిత = మరునివేదన చే నొచ్చివది, అగుచున్, ఉన్నయది, ఉరుగుణ ఆఘ్యులన్ = గొప్పసుగుణములచే నిండినవారగు, ఒరులన్ = ఇతరులైన, ధరణిపరులన్ = రాజులను, (వారు) ఎంత విధవయ్యుక్తులు ఐనన్ = ఎంతిసంపదగలవారైనను, వినన్, ఒల్లగు = ఇష్టపడెడు.

26. అనినన్, విని, భీముండు, ఏమి, చేయుదును. ఎన్విధంబునన్ = ఏరీతిగా, అస్తుహీపతిన్ = అనలమహారాజును, ఇటకున్, రావింపన్ - అగునో =

రప్పింపవచ్చునో (ఓ సందేహార్థము), అని, చింతించుచున్ = వగచుచు, సంప్రాప్తయౌవన=వయస్సుపెచ్చినది, ఐన, కూఁతున్=దమయంతిని, చూచి, అప్పుడు.

27. ఆవై దర్శించు=ఆవిదర్శదేశపురాజు, నిఖిలధరావలయులొనన్=సకలభూమండలమునందు, కలుగు=ఉన్న, రాజయ్యలన్=రాజులను, నానావిషయఅధీశులన్ = అన్ని దేశములరాజులను, తత్ స్వయంవరవ్యాజమునన్=ఆదమయంతియొక్క స్వయంవర నునెడి నెపముచేరి, రావించెను=పిలిపించెను.

28. మామజ ఈశ్వరులు-ఎల్లన్ = రాజులందఱును, మైన్యస్యందనఘట్టునన్=సేనలయు, రథములయు ప్రొక్కుదుచేరి, అవనితలము=భూమి, తిల్లడపడన్=అడకునట్లు, బోరనన్ = వేగముగా, దమయంతీస్వయంవరమునకున్, ఒప్పున్=బాగుగా, చనుదెంచిరి=వచ్చిరి.

29. తత్సమయంబునన్=రాజులు దమయంతీస్వయంవరమునకు వచ్చునపుడు, పర్యతనారదులు=పర్యతుడు వారదుడు అను, పురాణమునులు=పూర్వులగునువాఱులు, భూగోకింబు ఎల్లన్, క్రుచ్చురి=తిరిగి, ఇంద్రలోకంబునకున్, పోయినన్=పోగా, ఇంద్రుడు, వారిన్, పూజించి, భూలోకంబునన్, కుశలనార్త=క్షేమసమాచారము, ఇది, ఎట్లు=దీనికేమికారణము? ధర్మపరిపాలనపగులై=క్షత్రియధర్మమును గాపాడఁ గోరిక గలవారై, వీరులు-వి=జూరులై, రానివాఱులు ఐన = పోవనీర్చిన, రాజులు, అక్షయలోకసుఖంబులు=ఈశ్వరము లైనస్వర్గాదిలోకంబులం దనుభవింపఁదగినసౌఖ్యములను, అనుభవింపన్, ఆతిఘనై=విందులుగావచ్చినవారై, ఇందులకున్ = ఇచ్చటికి ఎంతకాలంబు, ఆర్జును. రానికారణంబు, ఏమి, అనినన్, ఆయ్యింద్రునకున్, నారదుండు, ఇట్లనియె.

30. వర...కన్యకలకంటెన్=మనుష్యులు, సిద్ధులు, సాధ్యులు, విద్యాధరులు, వేల్పులు మొదలగువారి కన్యకలకంటె, వమయంతి ఆ, సుందరి=అందకలై, ఇట్లు, సుహిన్=భూమియందు, దానిసుస్వయంవరము=ఆ దమయంతి

యొక్క చక్కని స్వయంవరము, అరుదై = వింతయై, వర్తిల్లుచున్న యది = నడుచుచున్నది.

31. అందులకుఁ = ఆస్వయంవరమునకై, ధరణిఁ = భూమియందు, కల నృపవందనులు ఎల్లను = ఉన్నట్టి రాజపుత్రులందఱును, ముదంబునఁ = సంతోషముతో, పోయెడు వేషకఁ = పోవునట్టి యుత్సాహముతో, తనులోఁ = నారిలో, కడు నెయ్యిమునఁ = ఎక్కువ చెలిమిచేరి, కయ్యిమ్ములు = యుద్ధములు, క్రందుగఁ = తిఱచుగా, లేకున్నవారు = చేయకుండువారు.

32. అనినఁ, విని, ఇంద్రుఁడును, లోకపాలవరులు = లోకపాలులలో శ్రేష్ఠులగు యను వరుణ కుచేరులును, తటో ఆలోకిన కొతుకంబునఁ = తిదమయంతియొక్క (ని) మాచుటయందలి యపేక్షతో, కనక...ధులై - కనక = బంగారుతోఁజేయఁబడి, రత్న = రత్నములచేఁబొడుగఁబడినవై, రమ్య = అందములైన, విమాన = ఆకాశయానములును, ఆయాధులు వి = ఎక్కినవారలయి, భూలోకంబునకఁ, వెచ్చి, దమయంతిస్వయంవరమునకఁ, పోయెడు వానిఁ = పోవువానిని, అదిత్యులలోనఁ = పన్నిద్దఱు (12) సూర్యులలోపల, విష్ణుండును బోలెఁ = విష్ణుననువానివలె, లేజన్ అధికుండయినవానిని = ఎక్కువగాఁ బ్రకాశించువానిని, అనన్య...విభవంబునఁ - అనన్యసాధారణ = ఇతరులకులేనట్టి, రూపవిభవంబునఁ = సౌందర్యాతిశయముచేరి, రెండవసన్నధుండును బోనివాని = రెండవసన్నధుఁడో యనఁడనివానిని, నలుకఁ, కని = చూచి, అంతరిక్షంబునఁ = ఆకాశమున, విమానంబులు, నిలిపి, భూతలంబునకఁ, వెచ్చి, వానికి, ఇట్లు, అనిరి.

33. నిత్యసత్యవ్రతి = ఎవఁడెక నిజము పట్కట యనునియమముగల, నిపథేక = 2 నిపథిచేతాధిపా, నీవు, మాకుఁ, అమరంగఁ = చక్కఁగా, దూతవు వి, అభీషతంబు చేయుము = ఇప్తము నొనర్చుము. నావుడుఁ = అనియదుగఁగా, చెచ్చెరఁ = వేగిరముగా, అట్టులచేసెదను. మఱి = అయిన, నాకుఁ, చెప్తుఁడు ఆ = చెప్పడి. మీరలు, ఎవ్వారలు = ఎవరు, ఏను, మీకుఁ, ఇప్తంబుగాఁ, దూతను వి, ఏమి, చేయుదును. అనినఁ, అరిసికిఁ, అమరశక్తి

గుడు=ఇంద్రుడు, ఇట్టులు, అనియోక్, నేను, ఇంద్రుడనువీరు, దిక్పాలురు=దిక్కులేలువారు, విదితియకులు=ప్రసిద్ధికెక్కినీర్తిగల వారు, ధరణిక్, ఒప్పుచున్న=జరుగుచున్న, దమయంతినుస్వకుంవరముక్, చూచుకేడ్కుక్, వచ్చియున్నవారము. ఈవు, మమ్ముక్, నానుధీకుకీర్తనములక్=పేరులుపెట్టి పిలుచుటచేత, ఎటిఁగింపుము=తెలుపుము.

34. అత్తైనన్=నీ పట్లుచేసితివేని, అకోహలి=అదమయంతి, మాయంచున్, తనవలచువానిన్=తానుగోరినవానిని, వరించున్=కోరును. ఇంద్రునకున్, నలుఁడు, కృతాంజలి వి=చేతులు జోడించుకొన్నివాడై, ఇట్లు, అనియోన్.

35. నన్నుక్, ఏకార్థసమవేతున్=అదేపనితో వచ్చినవానినిగా, ఎటిఁగిఎటిఁగి=తెలిసి తెలిసి, ఇట్టిపుకిన్, పనుపన్=పంపుట, పాడిఅయ్య=స్వామిమటయ్యా. అనిన్, ఉత్సుకుండవై = వేడ్కితోఁగూడినవాడవై, ఏల, చేసెనను. అంటివి, నీకు, చేయకుండన్=చేయకయుండుట, అగునే=యుక్తమగునే.

36. నిన్ను, నిశ్చిసశ్చరిరతున్=కాన్=ఎడతెగక సత్యము పలుకుటయుం దేయాసక్తునిగా, ఎటిఁగి, ఇక్కాన్యంబుననున్, వలను=ఉపాయము, కలుగుట=ఉండుట, ఎటిఁగి, దూతిభాషము=దూతిప్రశ్నము, అపేక్షించి=కోరి, పనుప వలసెన్=పంపవలసివచ్చెను. దేవిహితమున్=దేవతలకుఁ గావలసిన, దీనిన్=ఈపనిని, తీర్చవలయును=కావలసినవలయును.

37. ఆయుధీయనుగీతింబు=ఆయుధములను ధరించిన భటులచే జక్కఁ గాఁగాపాడబడినది, విని, రాజగృహంబు = రాజనంతఃపురంబును, ఎట్లు, చోటగున్=ప్రవేశింపవచ్చును. అని, శంకింపవలయు=సంచేపాపడవలయు. దమయంతినివేశంబున్=దమయంతియొక్కయింట, (ప్రవేశించినప్పుడు) నిన్ను, ఎవ్వరు, వారింపన్=అడ్డగించుటకు, ఓడుచును=చాలరు. అనిన, శక్రీవచనంబులక్=ఇంద్రునిమాటలచేత, అశంకితుండై=భయము లేనివాడై, నలుఁడు,

ఒక్కరుండ=ఒక్కడే, విద్యాపురంబుననున్, పోయి, దనుయంతిగృహంబు
చొచ్చి = దనుయంతియంతఃపురంబునఁ బ్రవేశించి.

38. హంసచేత్ = హంసవలన, తినవినంతకంటెత్ = తాను విన్నదాని
కంటె, గూఢవిభవ ఆతిశయములకంటెందర్యసంపదలపెద్దులతో, వెలయు
దానిని=ప్రకాశించుచుండిగా, సురికన్యకలహాస్తి = దేవతాస్త్రీలనుబోలినట్టి,
నురుచిశతకన్యకలిచేత్ = ఘోక్తిలియగునక తలై నమాన్యులుపడుచు లగుచెలి
కతలైచే, పరివృత విసదానిని=చుట్టుబడినదియు, వ్యావయేశుడు=తనమనో
వల్లభుడు, వి, తిన్నన్ (ననునిపేరును అనుట), ఎప్పుడు = ఎల్లప్పుడు,
వినుచున్ = వినుచుండుటచేతి, అలయక = శ్రమపడక, ఆశ్వాసితి విసదానిని =
ఊబునొందియుండునదియునైన, దనుయంతిని, చూచి, నలుండు, కందర్ప
శర అవిధుడు=మన్మథబాణములచే గొట్టుబడినవాడు, అంతిత్ = తర్వాత,
అతనిత్, చూచి, ఇతి=ఈయగుపడువాడు, అపూర్వహనుజుడు=క్రొత్త
మనఃకుడు, ఎందుండి=ఎక్కడనుండి, వచ్చెనో, అనుచన్, ఆదరిపడి,
ఆపుడు, లంతాంగులెల్లత్ = స్త్రీలందఱు, ఆసంబులను=తనమారున్నతావుల
నుండి, దీగ్గి=దిగి, వాసంబులందున్ = మనస్సులలో, వార్షము=సంతోషము,
ఎసగన్ = హెచ్చగా, ప్రత్యుత్తరలు విరి=ఎదుర్కొనిరి.

39. దనుయంతి, మనోభవభుత్ = (హంసమున) మన్మథునితో సమానుఁ
డును, ఆమర ఇంద్రప్రతిముత్ = (పర్వాక్షమమున) దేవేంద్రునితోఁ దుల్యుఁ
డును, దినకర ఆభుత్ = (వ్రతాపమున) నిర్యునితో నాటియైనవాడును,
నుధారుక్ష్మిముత్ = (అహోమి గలిగించుబయందు) చంద్రునితో సమానుఁ
డును, వెరుగెసముత్ = (దనుయందు) వెరుబునిఁ బోలువాడును, ధనదితీపముత్
= (భాగ్యమునందు) కుబేరుడే నాటిగాఁ గలవాడును, అశ్వినమానుత్ =
(చక్కెరసమున) నశ్వినజీవితలతో నెఱుగువాడును, విన, నిమగ్నపతిత్ = నిమ
గ్నదేశము క్షేతికయగు, నలున్, చూచి, పైపద్మముతో నన్వయము.

40. వారిరుహశేత్ర = కనులములంబోలుకన్నులగలవగు దనుకాంతి, మదనప్రేరితయై=నన్నగునిచే బురికొల్పబడినదై, లజ్జ ఉడిగి = సిగ్గుమాలి, భీతిల్లక=భయపడక, బృందారకమూర్తిక=దివ్యశరీరము గలవాడగు, రాజకుమారునకుక=నలునకు, నుందమంద మృగు ఉక్తిక = మిక్కిలితిన్ననైన యింపుమాటలతో, ఇట్లు, అనియెక.

41. నీవు, మహానుభావుడవు=ఎక్కువ మహిమగలవాడవు, ఇందులకుక=ఇచ్చటికి, ఏమికారణంబునన్ = ఏనిమిత్తముచేతి, ఏకతింబు ఆ=ఒంటరిగా, వచ్చితివి, ఇన్=ఈయంతరిపురము, ఆత్మ్యగ్రాసముడు = మిక్కిలికఠినముగా దండించువాడు, విసమదీయజనుచేతిక = విసనాతిండి చేతి, సురక్షితంబు ఆగుటచేన్ = పనిలముగాఁ గాపాడబడున దగుటచేతి, ఎవ్వరికిన్, చొఱన్ = లోపలికివచ్చుటకు, ఆశక్యంబు=ఏలుగాదు. దీనిన్=ఈయంతిపురంబును, ఎవ్వరు, ఎఱుంగకుండన్=తెలియకుండులాగున, చొచ్చితివి=ప్రవేశించితివి. నాకున్, మనోవేదనావివర్ధనంబువు విస=మనస్సులోసంతాపమును పెంనువాడవయిన, నీ కెఱుగు=నీవర్తిమానము, ఎఱింగింపుము. అనిన్, దానికిన్, నలుడు, ఇట్లు, అనియె.

42-43. ఇంతి = ఓదనుకాంతి, ఏను, దేవమాతను. నలుడూ, ఆనువాడను. ఇంద్ర ధనవ వరుణ కుముఖ=ఇంద్రుడూ కుబేరుడు వరుణుడు యముడును, నీస్వ కుంఠమున్, నిమ్మిలోన్=ప్రీతితో, చూడంగన్=చూచుటకు, అరుగుదెంచె=వచ్చి, అబల = ఒడ్డైర్వములేనిదానా నన్ను, మున్ను=ముందుగా, నీయుద్ధనున్, పుత్రైంచిరి=పంపిరి మా కుందున్=మాలోపల, ఒక్కరుని=ఒకనిని, ఇప్తహాతిక = ఆపేక్షగల బుద్ధితో, పరియింపక = కోరుటకు, లోయజనుభుక=తామరిపువ్వుబోలు మొగము గలయాదనుయంతిని, ప్రాప్తింపుము. మా యందఱప్రియము = మా కుందిటి కోరికను, సంప్రీతిక = ఇప్తముతో, ఒనగ్గుము ఆ=చే గుము నుమీ.

44. అని, పంచీక = పంచదాగా, కిర్పిగ్రావంబునక = వారియనుగ్రహమువలన, అలక్షితుండనై = ఇతరులకుఁ గనబడనివాడనై, వచ్చితిని.

ఇంద్రదులకుఁ=ఇంద్రుఁడు మున్నగు వారియొక్క, ప్రియంబు=ఇష్టమును, చేయుము=నిజపేర్చుము. అనినఁ, చనుయంతి, అననతనదన వి = తలనంచు కొన్నదై, తొల్లి=మునుపు, హంసచేతఁ=హంసమూలమున, నలుఁ = (నలుని గుణముల ననుట) విని, వానియందుఁ ఆ = అనలునియందే, బద్ధ అనురాగ ఆయి = ప్రేమను బంధించినదై, నవయుచున్నయది = చిక్కిపోవుచున్నట్టిది. అవుడు, ఆతినిని ఎఱిఁగి=నలుఁడనితెలిసికొని, తవ్యవన శ్రవణదుగిభాషమాన మానస అగుచుఁ-తత్=అనలుని, వచన=మాటలయొక్క, శ్రవణ=వినుటచే, గుగిభాషానున = దుగిభుము గలవగుచుండు, మానస అగుచుఁ=మనసుగలదై, ఇట్లు, అనియె.

45. ఏను. ఏవఁ=ఎచ్చట, ఇంద్రదులు=ఇంద్రుఁడు మున్నగువారు, ఏవఁ = ఎచ్చట, వాఁలకుఁ, ఎప్పుడు, మ్రొక్కదును, నేను, నీధనమ=నీ యొక్క ధనంబయినదానను, భూసాధ = ఓరాజు, నీగుంబులు = నీనుగుంబులు, హంసచేతఁ=హంసవలన, మనంబునఁ, నిర్మియున్నదానను = ఈచు కొనియుండుదానను, ధవన్నిమిత్తంబునఁ = నీరాకై, ఇట్లు, అఖిలధారుణీ సాధసార్థంబు = రాజులందఱియొక్క కూటమును, ఇప్పుడు, రావింపఁ కాఁ వలసెఁ = రప్పించవలసి వచ్చెను. లోకఖ్యాతకీర్తి = జగమెల్ల బ్రసిద్ధి చెందినపేరుగల యోనలుఁడా, కగుణించి=చయతలఁచి, ఇందుఁ=ఈ నాను, పతిబద్ధిఁ=నుగండ నెడితలంపును, కాచింపుము=శుచుము.

46. నీవు, దీనికిఁ, ఒకంబవనివాఁడు = ఒప్పుకొనవచ్చుచు, రజ్జ... లంబులఁ-రజ్జ=శార్ల చేతనో (శిరిపోసికొనియో), విను = గరళమాచేతనో (విషముమ్రొంగియో), అగ్ని=నిప్పుచేతనో (చిచ్చున నుఱికియో), జలంబులఁ= పీటిచేతనో (నూయి మొలగుననియందుఁబడియో), ప్రాగపరిత్యాగంబు చేసికొందును = ప్రాణములను విడిచెదను. అనిన, దానికిఁ, నలుఁడు, ఇట్లు, అనియె.

47. భూరిసత్త్వము = ఎక్కువ బలిమిగలవారు, సర్వలోకవిభుత్ = అన్నిలోకములను బ్రభువులు, విభూతిసమృద్ధులు = విశ్వర్యము గలవారు, ఇద్ధ ఉరుకీర్తులు = ప్రసిద్ధికెక్కిన గొప్ప పేరుగలవారైన, అమరశత్రుమలో = దేవతాశత్రువులు, నినుక్, కోరుచున్నవారు, మరలు = వేల్పులు, నినుక్-ప్రసన్నులై = నీయొడఁ బ్రేమగలవారయి, ఉండఁగాఁ, వారిపాదరజంబుఁ-సోలనివానిక్ = వారియొక్క కాలిరుమ్ముతోపాటికానివానిని, మనుష్యుక్ = మానవుని, సంసారిక్ = మటుంది, కోరఁగఁ = కోరుట, చన్నే = యుక్తమా.

48. తరుణీ = జీవన్ముక్తి, దేవతలకు = వేల్పులకు, అప్రియంబులు = అనిష్టములు, కావించి = చేసి, మనుష్యులు, ఇలక్ = పుడమియందు, అధమ గతులు = నిచగతి గలవారు, అగుదురు. కావునక్, వారికిక్ = అవేల్పులకు, ఇష్టము, కావించుము = చేయుము. నన్నుక్, ప్రీతిక్ = సంతసముతో, కావుము = రక్షింపుము

49. అనిష్క్, దమయంతి, నయన అంతర్గత బాష్పధారాః లితకపోల యాశ-నయన = కన్నులయొక్క, అంతః = లోపలినుండి, గలితి = కాఁతిన, బాష్ప = కన్నటియొక్క, ధారా = ధారలచే, ఆకలితి = అంతట నిండిన, కపోల = చెక్కిల్లయొక్క, యుగళ = జంటగలది, అగుచుక్, పెద్దయుక్, ప్రిద్ధు = చాలసేపు, చిఁతించి = ఆలోచించి, నీయభిప్రాయంబునకుక్ = నీతిలంఘనము, నిరపాయంబు = చెఱువులేనియట్టి, ఉపాయంబుక్ = తంత్రమును, కంటిని = కనుఁగొంటిని. ఇంద్రులు, నాస్వయంవరంబునకుక్, వచ్చెదరే = వచ్చునడల, వారిసన్నధిని ఆ = వారియెదుటనే, నిన్నుక్, వరియించెదను = కోరెదను. అట్లయినక్, నిర్దోషంబు = దోషములేమి, అగును. అనిష్క్, నలుండు, లోకపాలరపాలికిక్ = లోకపాలరవద్దకు, చని, దమయంతి, పలికినవిధంబుక్ = చెప్పినరీతిని, చెప్పెను. అంతః = తరువాత, పుణ్యతిథింక్షత్రముహూర్తమునక్ = శుభకరమైన తిథింక్షత్రములతోఁ గూడినశుభముహూర్తమున, చమయంతిస్వయంవరంబు; ప్రవర్తినిక్ = జరుగఁగా.

50. నలినదళ శేత్ర = తానారతీకులం బోలుకన్నులుగల యాదమయంతి, నలుని ఆ కాని = నలుని నీ కప్పు, (ఒరుల) నరియింపదు. అట్టై = వరియింపదట, చూతము. అనుచుక, అమరగులు = నేల్పులలో మేలులు, నలుపురును, కడఁగి = ప్రయత్నముతో, నలరూపములకొ = నలుని చేపములతో (మాడి), అతి ముదమునకొ = ఎక్కువసంతసముతో, ఆస్వయంవరమునకుకొ, వచ్చిరి.

51. అంతకొ = అట్లు ఇంద్రుడు లండలు రాఁగా.

52. అంబుజ అక్షి = కమలంబులంబోలుకన్నులుగలదగు, దమయంతి, శిర... హస్త వి-శిర = తెల్లనైన, పుష్పదామ = పువ్వులసరములచేత, అభిశోభిత = అంతట నలంకరింపఁజేయఁబడిన, హస్త వి = కరముగలదై (చేతియందుఁ దెల్లని పూవులు గ్రుచ్చినసరములు పట్టుకొన్నదై, చమదంచి = వచ్చి, అమృహో... నివహంబుకొ = అమృహోత్సవ = ఆస్వయంవరంబను వేడుకయొక్క, దర్శన = చూచుటకై, ఆగరి = వచ్చిన, రాజవ్య = రాజులయొక్క, నివహంబుకొ = సమూహమును, నెచ్చికోడకొ = ప్రేమతో, ఈక్షించి = చూచి, నలుపుడు నేల్పులు = ఇంద్రయను వరుణ కుచేరు లనెడినలుపురు దిక్పాలురును, నలుకొ, తొట్టి = పోలి, (నలునివలె), అప్పుడు, ఏక ఆకారులు వి = ఒక పే యాకారము గలవారై, ఉన్నకొ, అందుకొ = వారిలో, నలునికొ, ఏర్పరింపంగకొ = కనుగొనుటకు, వేరక = చాలక, ఇంద్రదులను = చంద్రుడు మొదలగువారిని, నలుకొ, ఎఱుంగు, ఉపాయము, ఇంకకొ, ఎద్దిఒక్కొక్క = ఏదో, అనుచుకొ, సంశయ ఆపల అత్తి వి = సంశయముచే గలవరపడిన మనస్సుగలదై, మరలారి = ఒ డివలెలారా, నలుకొ, ఎఱుంగురిధము, నాకుకొ, చేయుఁడు = తెలియఁజెప్పఁడు. అత్తిరూప ధరులరు = నిజరూపమును దాల్చినవారలు, అగుడు, అని, తినునములోనికొ, పరిదేవనంబు, చేసెను. చింతించెను = వగచెను.

53. దేవతలు, భావిపరిదేవనంబు = ఆదమయంతియొక్కచింతను, విని, కరుణించి = దయతలచి, అనిమిషములోచనంబులు - అనిమిష = తిప్పపాట్లులేని, లోచనంబులు = కన్నులును, అప్రేరగాత్రంబులును = చెనుటగా అని మేను

లును, ఒప్పక=ప్రకాశింపఁగా, అనితలంబుక=భూమిని, ముట్టక=తాఁకక, అసన్నులై=సమీపించి, నిలిచిరి. అంత, లోకపాలురును, భూలోకంబునక, కలఁఉండు, రాజులకంబును = రాజులసమూహమును, అలోకించుచుండక=మూచుచుండఁగా, పుణ్యశ్లోకుండు=పావశ్రీర్తిగలవాఁడు, అయిన, నలుక, ధర్మవిధానంబునక=శాస్త్రపద్ధతిని, పరియించి=కోరి, దనుయంతి, తదీయస్కంధంబునక=అందు భుజమున, సుగంధికుసుమాదామకంబు పెట్టినక=కమ్మనితావిగల పూవులసరంబు వేయఁగా.

64. దేవతలసాధునాగముతోక=వేయలయొక్క బాగుబాగును ధ్వనులతో, విప్ర ఆశీరవంబుతోక = బ్రహ్మణులయాశీర్వాదధ్వనులతో, బహుతూగ్య ఆరావంబులు, పెక్కువాద్యములమ్రోతలు, పాగావారవంబు జోరిక=సముద్ర మయొక్క మ్రోతవలె, అనివార్యంబు వి=ఆడ్డులేక, చెలఁగను=రేఁగెను, అతిశయించెను.

65. ఇట్లు, ఆపూర్వస్వయంవరలభ=క్రొత్తగావచ్చిన (వాటిలేని) స్వయంవరమునందుఁ బొందిఁబడినది, అయిన దమయంతిక, అత్యంతవిలాసంబుతోక=ఎక్కువశేష్యతో, వివాహంబు అయిన తనలననున్, మెచ్చి, వాని యజ్ఞంబునందున్=ఆవలనుహారాజుచే యజ్ఞంబులందు, నిజరూపంబుతోన్=స్వస్వరూపంబుతో, (దేవత లగ్నిముఖులై యాగంబులందు వావిర్భాగములను గొనుచుండురు. ఇంద్రుఁడు స్వస్వరూపముతోనేవచ్చి వావిర్భాగంబుగొను నట్లు నలునను వరిం బొసంగుట విశేష మని యెఱుఁగవలయును.) వావిర్భాగమును=వావిస్సును, కొనను=తీసికొనుటను, అగ్నియు, పరుణుఁడును, వాని వలదినవోటన్ అ=ఆతఁడుకోరినస్థలమునందే, అనల ఉదకంబులు = విప్రును నీటిని, ఉత్పాదించును = కలిగించుటను, (అగ్ని నిష్పాపుట్టించుటను, పరుణుండు నీటి నుత్పాదించుటను నని క్రమాన్వయము) ధర్మఁడు = యముఁడు, వానిచిత్తంబు=ఆతఁడునినానన్ను, ధర్మవునందున్ అ=ధర్మమునందే, వర్తిల్లును=చొప్పుటను, ధనదుండు=కుబేరుఁడు, ధనసంచయంబులు ద్రవ్యరాసులు,

అక్షయంబులు=తఱుగనివి, అగునట్లుగాన్=వరంబులు, ఇచ్చి, దేవలోకంబున
కున్=స్వర్గమునకు, అరుగువారు=పోవుచుండువారు (పోవుచుండఁగాననుట),
ఎదురన్=ఎదుట, ద్వాపరంబులోన్ = ద్వాపరపురుషునితో, కూడ, ఎచ్చు
కలిన్=ఎచ్చునట్టికలిపురుషుని, కని, శక్రుండు=దేవేంద్రుఁడు, ఇది ఏమి=ఈ
ఎచ్చుటకుఁ గారణమేమి? ఎందులకున్=ఎచ్చటికి, పోయెదవు, అని, అడిగినట్,
అఇంద్రునకున్, కలి, ఇట్లు, అనియెన్.

56. అనిలోక్=భూలోకంబున, దమయంతీస్వయంవరంబు, విస్తరి
ల్లుట=విశేషవైభవముతో నడుచుట, విని, కడువేడ్కతోడఁ=ఎక్కువగా
రముతో, నేను, దమయంతీచేక్, వరియింపఁబడుదును. అని, అన్దీచేపి=
కోరికపడి, తనర్థమై=అస్వయంవరమునిమిత్తము, అరిగెదను.

57. అనిన్, అందఱున్=దిక్పాలురందఱు, నగి=నవ్వి, దివు, అందు
లకున్, ఏల, పోయెదవు, ముందఱ=మునుపే, (అది) నివృత్తింబు అయ్యెన్=
జరిగిపోయెను. అకోమలి=అయిదువలి, ఒమలన్=ఇదిరులను, ఎవ్వరిన్, మెచ్చక,
నలుఁడు అనువానిన్, వరించెను=కోరెను. అనిన్, కలి, కరంబు = మిక్కిలి,
అనలునకున్, దమయంతీకిన్, రాజ్యపరిత్యాగంబును=రాజ్యభ్రంశమును, పర
స్పరవియోగక్షేపంబును=ఒఁడొరులయెడఁబాయుటవలని త్రిప్పటను, చేసెదను=
కలిగించెదను. అని, నిశ్చయించి, వానిన్, అక్షరకుఁకాన్ = పాచికలాట
యందు ఆసక్తిగలవానినిగా, ఎఱిగి, అక్షంబులన్ = పాచికలందు, చొచ్చి
యొండఁ=ప్రవేశించియుండుటకు, ద్వాపరంబున్, పనిచి = ఉత్తరువుచేసి,
నలుఁడు, చేయుచున్న, అశ్వ...లయ-అశ్వమేధఆదిక = అశ్వమేధయాగము
మొదలైన, అనికి=నిశ్చారమైన, భూరి=అపారమైన, దక్షిణ=దక్షిణాలుగల, ఐహ
క్రతువులయి = గొప్పయాగములయొక్కయి, జపహోమదానఆదివిధిపుణ్య
కార్యంబులయి=జపములు హోమములు దానములు మొదలగు నానావిధము
లైనపుణ్యకార్యములయొక్కయి, కారణంబునన్=నిమిత్తముచేత, చొఱన్=
నలునందుఁ బ్రవేశించుటకు, అవసరంబు, కానిక=సందుగానక, అంతిరంబు=

సందు, అన్వేషించుచుకొనుచు, పెద్దకాలంబు = చాలదినములు, ఉండి, ఒక్కనాడు, అతడు, అశుచియై=అపరిశుద్ధుడై, నుఅచి = జ్ఞప్తికిప్పి, సంధ్యోపాసనంబు=సంధ్యావందనంబు, చేసినకొ=చేయుగా, ఉపలబ్ధ అననరండు వి=సందుగని పెట్టినవాడై, కలి, నలునందుకొ, ప్రవేశించి, పుష్కరుండు, అనునానిపాలిక్, పోయి, తన్నున్-ఎఱింగించి=తాను కలిపురుషుడనితెలిపి కొని, నీవు, నలునితోన్, జూదంబు, ఆశి, వానిరాజ్యంబు, సర్వంబున్=అంతయును, ఒడిచికోము=లాగికోనుము. అని, చెప్పి, తానును, వానికిన్=అపుష్కరునికి, విప్రవేషంబునకొ = బ్రాహ్మణవేషంతో, సహాయుడై = తోడ్పడి, అక్షంబులు=పాచికలు, కొని=దిసికొని, పుష్కరునితోన్, ఒక్కటన్=కూడ, చని, నలున్, కాంచి, ఏవు, మారాజుగో, జూదంబు, ఆశము, అనినన్.

58. ద్యౌతార్థము = జూదమునిమిత్తము, తత్కితవలహాతుడను= అజూదరియగుపుష్కరునిచే బిలవబడినవాడను, వి=అయి, జూదము అడకుండుట, ధర్మఅపేరంబు=న్యాయముతిప్పినది, అని, అభిముఖుడై=ఒప్పుకొన్నవాడై, అతినితోన్ = అపుష్కరునితో, నలుడు, జూదము అడన్, కడింగెన్=పూసెను.

59. నలుడు, కలిప్రేరణంబునకొ=కలిపురుషునిప్రోత్సాహముచేత, వారమరి వి=బుద్ధిగలంగినవాడై, నిజతత్తులు=రివమేలుకోరెడివారు, వారించినకొ= అడ్డగించినన, ఉడుగక=వదలక, కలధనములపల్లక=తనకున్నయావదాస్తియు, ఒడ్డుయకొ=పంచముగాఁబ్రేలును, అలయక=వినుకుచెందక, జూదమునకొ, విడితుండు అగుచుండకొ=ఓడిపోవుచుండెను.

60. ఇట్లు, ఆశేకమాసంబులు=పెక్కు నెలలు, దుర్వ్యసన ఆసక్తుడయి= చెడ్డవ్యసనముగు జూదమునం దిపేక్షగలవాడై, అనలుడు, వివిధవస్తువాహన నివసంబులు=అన్ని తెలుగు వైవిధ్యార్థములయు గట్టుము లేనుగులు మొదలగువానియు సమూహంబును, ఒడ్డి=పంచముపెట్టి, పుష్కరునకుకొ, ఓటు ఎడకొ-పోయినకొ=ఓడుచురాగా, పారబ్రాహ్మణప్రధానులు - పార=పురజనులు, బ్రాహ్మణ=ద్విజులు, ప్రధానులు=మంత్రులు, దమయంతీపురస్కృతు

లు విచక్షణమునకును మున్నగుకొన్ననాదై, వచ్చి, వారించి=అటంక పెట్టియు, కలిసమాజేశపరవకుడువనకలిపురుషునియొక్కచొచ్చుటచే నొడలు మఱచిన వాడయిన, అన్నలుచేరక, ప్రతిపాతులై=అపఘటనవారయి, పలకకుం డిరి. అంతక=అప్పుడు, దనుయంతి, చింతాకాగ్రాంతిచిత్త విచక్షణముచే నాన రింపఁబడిన మనస్సులదై (ననోదుఃఖముతో నిండినదై).

61. ఎంతి=ఎంతిదూరము, ఓటువడినక=ఓడిపోయిన, అంతియ=అంత మాత్రమే, జాదమునందుక, తగులు=అశయ, చలము=ప్పులలయు, అతి శయిల్లుక = హెచ్చును. ఏమిచేయుదానను=నే నేమి చేయఁగలను. ఇది = ఈజాదము, ఎగునకుక=కీడునకు, మూలము=కారణము, అని, లతాంగి=దను యంతి, దుఃఖితాత్మ అగుచుక=మనస్సు దుఃఖము నొందినదియై.

62. అక్షముల్=పాదకలు, పుష్కరునందుక=పుష్కరునికి, (వృత్తి ర్థంబు సప్తమి), వెశ్యంబులు విచక్షణములై, ఉనికియొక=ఉండుటయు, నలనియందుక=నొనకు, (ఇదియు పృథ్వీర్థమున సప్తమి,) ఒండువిధములు, అగుటయొక=వేలు తీరుగలవిగ నుండుటయు, ఎఱిగి, నిజ అధిశ్వరునకు= తనమగనికి, అపజయముఅకా=ఒకమియేఅగునట్లు, లక్షించి=హాసించి, సరసిజ అక్షి=తెచ్చితోటలంబోలు కన్నులగలవిగు దనుయంతి, ముక=ముందుగా, భర్త యనజ్ఞ=పెనిమిటి యనజ్ఞుడు, పడవి=హంది, వార్జ్ఞియొడు, అనుపారథిక్, పిలిచి, ఈస్యందనమునక=ఈరథంబునందు, ఇంద్రసేనయె అను ఇక్ష్వామ రకుక = ఇంద్రసేన యనిసి యాచిన్నికొడుకును, ఇంద్రసేనఅనుపాతుక= కుమారిను, చెచ్చెరకఅ=వేగమే, తోడుకొని, విరభిక్ = విరభాపురికి, అరిగి, గుఱుకొని=మత్స్యించి, హత్-బంధుజనలయొద్దక=నా చుట్టుములకడ, పెట్టి=విడిచి. సరక=వేగముగా, రమ్మ. అటంచుక అనిచెప్పును, పంచి=అన రిచ్చి, అప్తపురోహితమంత్రబాంధవ అభిమతియొక=ఇప్పులయు పురోహితు లయు మంత్రులయు బంధువులయు, వభిప్రాణమును, హంది, (నారథిక్), పుచ్చెను=పంపెను.

63. నలుడును, ధరణీరాజ్యమున్ = పుడమియు రాజ్యమును, తలఁగన్ కన్ = పోఁగా, సర్వంబును = యావత్తును, ఆపహృతింబు విసన్ = వోచుకొనిపోయడఁగా, కడున్ = మిక్కిలి, తలరి = భయపడి (చింతించి), ఆశేషరాజ్యవిభవమృతూడు ఐ = రాజ్యమంతయు బోఁగొట్టుకొన్నవాడై, దనుయంతిన్, తోడ్కొని, వెలువడియెన్ = పట్టణమును విడిచిపెట్టెను.

64. పురమువెలి = పట్టణమునకువెలుపలు, మూడుఆహారాశ్రములు = మూడుదినములు, వసించి యున్న, నలుపాటికిన్ = ఆలసహారాజానౌద్దకు, జనవిభుడు = విన- పుష్కరుకాసమునన్ = రాజు పుష్కరుని యానతివలనను, కలిక్కి... మునన్ = కలి = లిపురుపుచేతి, కృతి = చేయబడిన, ద్యూతి = జాదమువలని, విద్యేషకారణమునన్ = విరోధమును కారణమువలనను, ఎవ్వరును = ఒక్కఁడైనను, అరుగన్ = పోవుటకు, ఓడిరి = భయపడిరి.

65. ఇట్లు, సర్వజనసత్కార అర్హుండు అయ్యున్ = జనులందఱియొక్క మర్యాదలకుఁ దగినవాఁ డయినను, నలుఁడ, విధివశంబునన్ = దైవవశంబువలన, ఎవరివలనన్, సత్కారము = మర్యాద, కానక, జలంబులు = నీళ్లే, ఆహారముకాన్ = ఆహారముకాఁగా, తత్పునసమీపంబున్ = తిప్పటపుచేరువ, ననుయంతి ద్వితియందై = ననుయంతియే రెండవదిగాఁగలవాడై ఉండి, బుభుక్షాపీడన్ = ఆకలిబాధను, సహింప నోపక = ఓర్వఁజాలక, హిరణ్యపక్షంబులతోన్ = బంగారుతొక్కలతో, తనముండలన్ = తనయెదుటతీరుగుచున్న, పక్షులన్, కని, అవి = తిపక్షులు, భక్ష్యములు ఆగును ఆని = తినఁదగినవిని, ఆపక్షులను, పట్టికొనన్ = పట్టుటకు, సనకట్టి = పూని, తనకట్టిన పుట్టంబు = తాను దాల్చినప్రము, వానిపైన్ = ఆపక్షులమీఁది, వై చినన్ = వేయఁగా, అవి, పుట్టంబుతోన్ = అప్రయితోనే, గగనంబునకున్ = ఆకాశమునను, ఎగసి = ఎగిరి, నగుచున్ = నవ్వుచు, విగతివస్తుఁడువిం = కట్టబట్టలేనివాఁ డగు, నలునికి, ఇట్లనియె.

66. పారి వేంద్రా = పరరాజాధిరాజా, నీధనంబును, రాజ్యంబును, నిక్కతిన్ = కపటముతో, కొన్న, ఆక్షములము = పాచికలము, ఏము, నీవప్రము, ఆప

హరింపన్, పక్షిరూపులము వివచ్చి అపహరించితిమి, అని, చెప్పి, చదలన్ = అకాశమందు, అరిగెన్ = పోయెను.

67. నలుందును, వానిన్ = అపక్షులను, చూచి, విస్తయము = ఆశ్చర్యము, అంది, ఈయత్నంబులదోషంబునన్ కాక = ఈపాచికలదోహమువలననే తప్ప, ఏమి, నాకున్, ఇట్టిది, అయ్యెను. (ఈపాచికలవలననే నాకింతి యనర్థము సంప్రాప్తమయ్యెను) అనుచు, దమయంతి, కట్టిక పుట్టంబుచెఱంగు = కట్టుకొన్న చీరపై టకొంగును, కట్టికొనియెను. అట్లు, ఇరువురు ఇద్దఱు, ఏకనస్తులవి = ఒంటిబట్టకట్టినారై, ఒండొరుల మెగంబులు, చూచి, దుఃఖించుచుండెన్, నలుడు, దమయంతికిన్, ఇట్లనియె.

68. ఇది, దక్షిణాపథంబునకున్ = దక్షిణదేశమునకు, ఇదియున్ = మఱి యొక్కటి, విరక్తాచారంబునకున్, ఇది, కోసలకున్ = కోసలదేశమునకు, ఇది, ఉజ్జయినికిన్ = ఉజ్జయినిపట్టణమునకును, తెరువులు = మార్గములు, మదిన్ = మన ములో, ఇన్నిటిలోన్ = ఈ దారులలోన, మనకున్ = మనము, ఎద్ది = ఏదారి, అరుగెన్ - అగున్ = పోవఁదగును.

69. ఇందును = చంద్రబింబముఁ బోలుమోము గలదానా, ఆడవుల లోనన్, నాతోన్, కనుక ఇదుములు = ఎక్కువ శ్రమలు, పడన్ ఒపవు = ఆ నుభవింపఁజాలవు. ఇప్పుడు, నీబంధుజకంబులకడకున్ = నీమట్టానిగఱు, అరు గుము. అనవుడున్ = అని చెప్పఁగా, తరుణి = జవ్వనియగుమమయంతి, శోకిగద్ద దఁవ్వసముచే దగ్గుతిక కలది, అగుచున్.

70. ఆతినికిన్, ఇట్లులు, అనియెన్, అనిఈశ = పుడమి తోడ, నీవును, నేనున్, చని, విచ్చిన్ = విరక్తయందు, ఇట్టిలెన్ = ఇచ్చా విహరింపులతో, ఉండుదము. వృగా... వనంబులకున్ - వృగ = పూరజంతువులచేత, ఆనల = నిండిన, ఉగ్ర = భయంకరమైన, వనంబులకున్ = అడవులను, అరుగెన్ ఏల = పోవఁజేల, ఇదుములు = అపదలు, అందెన్ ఏల = పడుటవందును.

71. అనినక, విని, నలుడు, అవనతి అననుడు వి=తలవంచుకొన్న వాడై, నీచెప్పినయట్లు = నీమాటప్రకారమే, విదర్భేశ్వరురాజ్యంబును=విదర్భరాజ్యమును, మనరాజ్యంబు ఆ = మనరాజ్యమే, ఏను, తొల్లి, అధిఃవిశ్వః ర్యాయుడుడను వి = ఎక్కువకలిమితోఁ గూడినవాడైనై, అందులకుఁ = అవిదర్భకు, పోయి, బంధుజనులకుఁ = చుట్టాలకు, హృదయ అనందము = మనస్సంతోషము, చేసి, ఇప్పుడు ఇవిధంబునకొ, సర్వహీనుండను వి=అంతయుఁ బోగొట్టుకొని, ఇట్లు, పోవనేర్తును = పోవలెను. అనినన్, దమయంతి, ఇట్లు అనియెను.

72. ఎందుకొ=ఎచ్చుటను, అఖిలదుఃఖిలోగ అర్తునకొ=సకలములైన వ్యసనములనువ్యాధులచేతి పీడింపఁబడినవానికి, ఔషధంబు = మందు, భార్య అమావె=పెండ్లామెనుమా. ఒనరకొ=చక్కఁగా, భార్యసమేతుడు వి=పెండ్లముతోఁ గూడినవాడై, ఉన్నవానికికొ, ఎంతలు అపదలు=ఎంతశ్రమములు, అయ్యెను=కలిగినను, ఎఱుకపడవు=తెలియవు.

73. ధరణీతలసాధ=ఓపుడమితోఁడా, అలయు స్థితికొ = పనిచేయుటచే నలవుచెందునపుడు, డయ్యనిడకొ=దారిండుక మొదలగు హరిచేత్రనాపకునపుడు, ఆఁకలియును, త్విష యుకొ=దప్పియు, వినియెడకొ=కలిగినప్పుడు, కనుగొని=కనిపెట్టి. భాగ్యయు, పురుషునకుకొ=నుగనికి, చిత్తిమనకొ=నునస్సునందు, దుఃఖంబుల్=వ్యసనములు, ఇమ్ములకొ=చక్కఁగా, వాచుకొ=తొలఁగించును.

74. కావున, ఇది=ఈదమయంతి, మల్ తధివతీవిత=నాకు లోఁబడిన ప్రాణముగలది, అనియుకొ, అను ప్రతి=నావంటి నియమాముగలది, అనుసరించినది అనియు, అనుకంఠనీయ = చయచూపఁదగినది, అనియు, నిన్నుకొ, విడువక, నాయనగమనంబునకుకొ=నేను వెంబడివచ్చుటను, అనుమతుండవు, కమ్ము=అంగీకరింపుము. అనినకొ, అట్లు ఆ=అలాగునకీ చేయుదును. ప్రాణసమానవు=నా ప్రాణములకు సమానురాలవు, ఆయిన, నిన్నుకొ, ఏల, విడుతును, ఓడక

ఉండుము=వ్యసనపడకుండుము. అని నలుఁడు, దమయంతిక, అశ్వసించుచు=డోచుచును, ఒక్కట=కూడ, చనిచని=పోయిపోయి, విజనంబు= ఏకాంతము విని, విసినంబున=అపవిత్రుఁడు, ఒక్కసభ= ఒకరిచ్చగొట్టుమును, కని, అందు=చానియందు, విశ్రమించి=దిగి, పరుషధూరిధూసరస్థలంబున=పరుష=గఱుకైన, ధూరి=దుమ్ముచే, ధూసరిత = పొగవర్షము గలదిగా చేయఁబడిన, స్థలంబున=తావునందు, శయనించి, మార్గశ్రమ నిమిలిత నయనుఁడు వి-మార్గశ్రమ=చారినడకవలనియలసటచే, నిమిలిత=మూసికొన్న, నయనుండు అయి=కన్నులుగలవాడై, దుగ్ధంబున=వ్యసనముచేతి, కన్ను మొగుడకున్న=సేత్రిములు మూఁతిపడకయండఁగా-నిద్రరాకయుండఁగా, శేచి=కూర్చుండి, తనపాదములయంతికరిబున=తనకాళ్లవద్ద, అతిక్షేపరవశ అయి=ఎక్కువచారిపడలికచే సొక్కినదై, నిద్ర పోయెడు దమయంతిక, చూచి.

75. ధరిణి రాజ్యంబుతో=ధూమిపరిపాలనంబుతో, ధనము ఎల్లక=ద్రవ్యమంతయును, పరులచే=శత్రువులచేత, అపహృతంబు, అగుటయు=అపహరింపబడుటయు, ఆప్త...జనంబులు=ఆప్త = హితముచెల్పవారు, మిత్ర=సేలికాండు, బంధుజనంబులు=మట్టములును, ప్రృథిజనంబులు=మంత్రులును, విదుమటయును = విడిచిపెట్టుటయు, మహావిపినధూమి=కాఠవీయందు, పత్నితో=భార్యతో, తనపరిభ్రమియించుటయు = తాను దిరుగుటయు, ఆప్త, తలచి, శోకించి=దుఃఖించి, ఈతరుణి=ఈజవ్వని, తొల్లి, మృదుశయనంబున=మెత్తిపొసానందు, మెలఁతలు = చెలికత్తెలు, మెలపుతో=జాగ్రత్తతో, అడుగులు ఒత్తి=కాళ్లుపెనుకఁగా, నిద్ర ఆహధించు=నిద్రపోవునట్టి, శోమల అంగి=మృదుశరీరముగలది, ఇపుడు, గుఱుకొని=శ్రమపడి, పాంసులస్థలమునందు=దుమ్ముతో నిండినతావునందు, నిద్ర తగిలినదియు=నిద్ర చెందునదియు, పంకజాక్షి=తామరకేసులంబోలు కన్నులుగలదియగు, ఈచాన, నామక్లి, భార్య, వి, దైవిభుటన=చేసి=గ్రహచారిమువలన, ఇంతదుఃఖంబు, పొందెను.

76. ఏను, దీనిదుగ్గిఖంబుక, చూడనోపను = చూడజాలను. ఎటకీని.
యుక = ఎచ్చటికీనియు, పోయెదను. ఇది, నన్నుక, కానిక, తనబంధుల
యొద్దకుక, పోయి, దుగ్గిఖపడక, ఉండును. అని విచారించి=తలపోసి, పోవక,
సనుకట్టి=పూని, ఆకోనులి, మేలుకొనపండక, మెల్లన=తిన్నగా, దానివస్త్రం
బుచందుక, అర్థంబు=సగము, చించి, తనకుక, పరిధానంబు = కట్టుబట్టుగా,
చేసికొని, వెనువడి = బలులుదేరి, కొండొక నేలపోయి=కొంతదూరంబుచని,
చమయంతియందుక, తన నెయ్యంబు ఆహారీగక = తన ప్రేమయ నడితీగను,
త్రేంపక, నేరక=చాలక, క్రమ్మక=నుజుల, అనోటికిక, వచ్చి.

77. కలి = కలిపురుషుడు, దనుయంతిక, పాపక = విడిపించిపోవు
నట్లుచేయుటను, సనుకట్టుక=పూనును. సతిక = పతి ప్రతియైన, అలలనను =
అసుందిరిని, నలుడు, తీర్పు సాహ్వానబలంబుంక=విస్తారమైనచెలియొక్క శక్తి
చేరి, పాయక ఒపడు=విడిచిపోవజాలడు. ఇట్టులు=ఇవిధంబున, రంబుక
చేసి = కలి ప్రేమబలములవలన, అనలుడు, విమోహరజ్జులక = మోహమునడి
త్రాళ్లయందు, పెనంగి=మెలివడి, గరి ఆగతకారి = వచ్చుట పోవుటలను చేయు
నట్టి, అయిన ఉయ్యెలయునుక పోలిక=ఉయ్యెలవలె, ఉజడక = నిజకడ
నొందక, ఎంతయుంక ప్రాదు = దీర్ఘ కాలమునకు, వినిశ్చితాత్ముడై = మనమున
నిర్ణయము చేసికొన్నవాడై, (పై. పద్య. అ.)

78. బాలక = ధైర్యములేనిదియును నీదనుయంతిని, ఒక్కర్తుక=ఒంట
రిగా, ఇక్కానపాలుచేసి=ఈయడవిపాలుచేసి, నిష్ఠురుడను వి = దయమాలిన
వాడనై, ఏను, ఎట్లు, పోవక, నేర్తును=పోవజాలుదును. అనక=అంతలపక,
కలిచేరిక, ఆక్రమ్యుడు=ఈద్యబడినవాడు, విచనలుడు, విగతకరుణుడు
వి=దయమాలినవాడై, దనుయంతిని, విడిచి, చనియెన్=వెల్లి పోయెను.

79. అంతక=తర్వాత, దనుయంతి, మేలుకని = విద్రలేచి, తనపతిక,
కానక=చూడక, తనవస్త్రాభరణానిక ర్తనంబునుక=తనచీరలో సగము చింపబడి

యండుటను, చూచి లేచి, నలుగడలును = నాలుగుదిక్కులును, పరికించి = వెదకి, భయోక్త వ్యాకులచిత్తవి = భీతిచేతను దుర్బలముచేతను గలవరపడిన మువ్వగలదై.

80. హమహారాజః ఓరాజేంద్రోదా, మహా... రాతి—మహాత్ = గొప్ప దైన - వికాలమైన, మహీ = భూమియొక్క, రక్షణ = పాలించుటయందు, దక్ష = నేర్పుగలదైన, దక్షిణబాహు = కుడిచేతిచేత, దండిత = కఠినపడదిన, ఆరాతి = శత్రువులు గల, నివధరాజాగ్రణి = మేటివైన యోనిపథవీకాధినాథా, నన్ను, ఇట్లు, వీరిదయండవై = దయలేనివాడవై, విడిచిపోవక = విడిచిపెట్టి పోవుట, తగును ఏయొక్కమా? నీవు, ఎన్నడు, ధర్మపుక్ = న్యాయమును, తప్పనివాడవు. సాన్యత ప్రతిరతుండవు = నిక్కము పలుకుటయే ప్రధాన ప్రతిముగాఁ గలవాడవు, ఓడకుము = భయపడకుము. అని, ననుకొనుటకొక = నివృత్తింయనట్లు, పరికినపలుకు = చెప్పినమాట, నుజువకొక = ముజుమట, పాడి ఆయ్య = న్యాయమయ్యా, పాదలలోనకొక = తీగలగుంపులందు, దాగి, పాడనూపక = కనబడక, ఇట్లు, ఏల = ఎందుకు, ఉన్నవాడవు. ఇట్టి ఉగ్రభావము = ఈలాటి కటికితనము, ఏల = ఎందుకు, నీకు, ఆయ్యొక = కలిగెను. ఎటకొక = ఎచ్చటికి, పోదును. ఇంకను, ఉగ్రకాననమునకొక = భయంకరారణ్యమునందు, నిన్నుకొక ఎట్లు, కాంతును = చూతును.

81. వగవకొక = యోచింపఁగా, సాంగఉపాంగములు = ఆంజములు ఆజు ఉపాంగములు కూడిన, నాలుగువేదములయొక్క = నాలుగువేదములయొక్కయు, అధ్యయనము = చదువుట, చాల్పుగా = సరిగా, ఒకసత్యముతో = సత్యమైనమాటను నిజవేర్పులతో, ఎవ అగునే = పాటియునునా! ఎవ్వియుకొక = ఎట్టిసత్యార్థములును, సత్యంబుకొక = నిక్కము మాటాడుటను, పోలవు అంట = కూడవంట. సత్యవాక్యము నిజవేర్పుతో నేవియు సమానములు గావు.

82. ప్రాణసమానవు = ప్రాణములతో సాటివి, అయిన నిన్నుకొక, అపశ్యంబు = తప్పుకను, విడువక, అని, పరికించి, సత్యప్రతిపాలనంబు = తడినమాట

నెఱవేర్చుటను, చేయుము. అని ప్రలాపించుచుచు = ఏడ్చుచు, తనవీకాశ్రయంబునకుఁ = బంటరితనమునకు, అబలభావంబునకుఁ = తనయాఁడుతనమునకును, ప్రతిపద...భయంబునకుఁ - ప్రతిపదన్యాస = ఒక్కొక్కయడుగెత్తిపెట్టునప్పుడు, జాయమాన = పుట్టుమందు, కంటక = ముండ్లు, మృగ = మృగములు, పన్నగ = పాములు వీనివలని, భయంబునకుఁ = వెఱపునకు, వగవక = చింతింపక, నిజనాథు నసహాయత్వంబునకుఁ = తనపెనిమిటితోడు శ్రమికి, దుస్సహ...త్వంబునకుఁ - దుస్సహ = ఓర్వరాని, యుత = అకలి, పిహనా = దప్పి, వీనివలనఁ గలిగిన, శ్రమ = బడలిక చేతివైన, అకులత్వంబునకుఁ = కలవరపాటునకు, వగచుచుఁ = చింతించుచు, (ప్ర. పర్య. అన్వ.)

83. ఆలయముఁ = బడలిక చెందుచు, పులుఁగుల యెలుఁగులకుఁ = పక్షులకూఁతలకు, ఉలుకుచుఁ = భయపడుచు, ఉగ్రతిరెపమునకుఁ = తీక్షణమైనయెండకు, ఓపక = ఓర్వఁజాలక, వృక్షంబులనీడలకుఁ = చెట్లనీడలయందు, నిలుచుచుఁ, ఎలుఁగులకుఁ = ఎలుఁగుబంట్లను, పులులను, మాచి, భయముఁ కొని = వెఱచి, వగవగచుఁ = చింతించుచు.

84. లతాంగి = తీఁగెవంటిమేనుగల దమయంతి, ఏచినిపాదలకుఁ = క్రీక్కిటిసి యున్నపాదలను, పడల్పపాదలకుఁ = ప్రోగులపడునట్లు, తోచుచుచుఁ, ముండ్లకునుఁ, అల్లకుఁ = మెల్లగా, దూరముగా, తొలఁగుచుఁ, దిక్కులు = నలునైపులు, చూచుచుఁ, తొడరుచుఁ = తొట్టునొడుచు, లెక్కుచుఁ = క్రిందఁబడుచు, శేచుచు, సంవలించుచుఁ = వెఱకుచు, అరిగెఁ = పోయెను.

85. ఇట్లు, అరుగుచున్నదమయంతి, అంతికన్యస్తపరణ ఆయినకుఁ = సమాపమునందుంపబడిన పాదములుగలదికాఁగా, సమాపమున పాదము లెత్తిపెట్టఁగా, దానికుఁ = ఆదమయంతిని, ఆహార అర్థివ = ఆహారమును గోరినదై, ఒక్కపన్నగంబు = ఒకపాము, పట్టికొనినకుఁ = పట్టఁగా, లకోసులి = అమిత్తనిమేను గలదమయంతి, మెదలనేరక = కదలఁజాలక.

86. ఇంకొక ఐనకో=ఇంకమీద నైనను, నన్నుకో = నామొఱను ఏల,
అలింపవు=వింపు. నాథ=నాప్రాణరక్షకా, నాకుకో, శరణు అగుము = రక్ష
కుండవనుము. అనుమకో, అనుమచ్చుకో=కూయుచుండగా, దానిఆక్రందన
ధ్వని=దానియూర్పు చప్పుడును, వినుమకో, ఒక్క ఎఱుకు=ఒక ఎఱుకువాడు,
వేగ=తేజ్వలగా, వచ్చు.

87. తనపట్టినసురియ్యుకో = తానుధరించిన కత్తిచేతి, అపెరుగ్రాము
వదనంబు=అకొండచిలువయొక్క నోటిని, వ్రయ్యకో=చీలునట్లు, తటిగినన్=
నఱుకగా, రాహుముక్త అయిచంద్రరేఖ గున్ పోలిన్=రాహువునోటి
నుండి విడువబడిన చంద్రరేఖవలె, అజగిరముఖంబులనన్ = కొండచిలువ
యొక్కనోటినుండి, వెలువడిన = విడిపించికొనివచ్చిన, దనుయంతిన్, అశ్వా
సింఛి=జిహ్వసింఛి, తత సమాప ..న్నాతిను-తత్=అప్రశశననను, సమీప=
దావునను, సహోప = దివ్యమైనకొలనియందు, న్నాతిను = న్నానిముచేసిన
దానిని,వన్య...హరనుగాన్-వన్య=అడవియందు దొడ్డికడి, స్వాగు=తియ్యని,
ఫల=పండ్లు, అహరనుగాన్ = అహరిముగాగలదానినిగా, చేసి, నేదతీర్చి=
శ్రమపాపి, నీవు, ఎవ్వరిదానవు=ఎవ్వరికి పంపంధించినదానవు, ఏతంబ=ఒంట
రిగా, ఇవ్వంబుననున్, నిలవచ్చితివి, అరి, అడిగి, మృదుభాషిణి = తిన్నగా
మాటాడువది, ఐన అకోమకెవలన్, అంత్యంతాంతంబు=సంగతియంతయు,
ఎఱంగి=తెలిపికొని.

88. రజనికర ఆచనన్=చంద్రునివంటిముఖముకలదియు, మేచకకుంఠల
రాజరిన్=జల్లనిపరులచే బ్రకాశించుచదియు, విలస్వజగామినిన్=గొప్పయేనుఁ
గువలె, దిన్నగా ననుచుండు యు, చందనగంధిన్=శ్రీచందనమువంటి మేనితావి
గలదియు, ప్రకాశితకాంతిసమన్వితన్ = వెలెగెడికాంతిలో గూడినదియు,
పంకజదళలోచనన్=తామరతేజలంబోలిన కన్నులగలదియునైన, రాజసుతికో
=రాజపుత్రయగు దనుయంతిని, చూచి,కిరారుడు=ఎఱుకువాడు, కాను...
పాతుడై-కాను=నువ్వు ధునియొక్క, నికార=వాడియై, శర=ఆములచేతి,

అపాతుడై=బాగుగా నేయబడినవాడై, అనింద్యచరిత్రకుఁ=పొగడబడిన నడవడిగల, లతాంగికిన్=దమయంతికి, వేడుకతోఁ=అపేక్షతో, నిజవ్యాద యంబు=తనమనస్సులోని యభిప్రాయమున, ఎఱింగించెఁ=తెలిపెను.

89. అగ్నిశిఖముఁబోలెఁ=నిప్పుమంటవలె, అంతటను=తాఁకుటకును, దాయన=దగ్గరనువచ్చుటకును, చూడఁ=చూచుటకును, రానియట్టి=వలసినపడ నిదగు, శుభచరిత్రఁ=పాపనందైన నడవడిగల యాదమయంతిని, ఎఱుక= జ్ఞానము, లే యట్టిఁజూపు ఎఱుక=లేనట్టికూర్చుఁడైన బోయవాఁడు, కాదు అనక=పర స్త్రీనిఁ గోరుట తగదనియెంచక, తనకుఁ, ఆయవు=జీవితకాలము, అల్పము విసెఁ=తిక్కు వపడిఁగా, అపేక్షించెఁ=కోరెను.

90. దమయంతియొక, వాఁక=అయెఱుకువానిని, అలిగిచూచి=కోప మతోచూచి, ఏను, పోవుచిను, వితిని, ఏని, ఇద్దరాత్ముఁడు=చెడుశిలపు గలవాఁడు, విసకిరాతుఁడు, మృతుండు, అయ్యెడుకొ అనిచచ్చును గాకయని, కావంబు, ఇచ్చినకొ, వాఁడు, అప్పుడు అ=తిక్కి ణమువశి, అగ్నిదగ్ధంబు విన వృక్షంబునంబోలెఁ=నిప్పుచేఁగాలివచ్చెట్టువలె, విగతజీవుఁడు వి=పాపిణము పాసినవాడయి, పడియెకొ, క్రిందబడియెను. అట్లు, పరిమపతిప్రతాప్తి వ్రభావంబునకొ=ఎక్కువయైన పాతివ్రత్యనిహినాచేతి.

91. బాల=మొదయగు దమయంతి, వ్యాదయమునకొ=మనస్సునందు, నృకకాద్దూలకొ=రాజులలో శ్రేష్ఠుడైన, నిబాధీకుఁ=తనభర్తనునిలిపిదుప్తి... ఎరికికొ=దుప్తిచెడ్డ, ఉరక=పాములు, కాద్దూల=పులుసు, అభీల=కూర్చురములైన, మృగ అనరికి=మృగాముల గుంపునకు, భయము, అందక, ఓరికొ అ=నరుసగానే, ఉగ్ర అటవిలోకొ=భయంకరమైనయడవిలో, అరిగెకొ=పోయెను.

92. నులీయొక=ఇంకను.

93. సహకార = తియ్యమామిడిచెట్ట, మల్పియసహకారుకొ=నాకు నెయ్యంపుఁ జెలికానిని, పుష్కాగ=నురపొన్నచెట్ట, పుష్కాగుకొ=పురుషులలో

ను త్తముని, తిలక=ఓ తిలకవృక్షమా, భూభువనతిలక=భూలోకంబునకుఁ దిలకముమాడ్కిఁ బ్రకాశము గలిగించువానిని, చందన=ఓగందపుఁజెట్టా, బుధహరిచందన=పండితులకుఁ గల్పవృక్షముపంటివానిని, పుష్పితాశోక=పూచినయశోకవృక్షమా, సుస్పృజ్జనశోకదమన=ప్రేమించువారిదుఃఖమును బోగొట్టువానిని, ఎకుళ=పొడచెట్టా, కులవీకదీపశుక=కులమునకంతటికి ముఖ్యప్రకాశకుని, విభీతక=ఓతాండ్రచెట్టా, భయ...వారుక=భయ=వెఱపుచేత, భీత=దిగులుపడినవారియొక్క, ఆర్తి=బాధలను, హరుక=పోగొట్టువాని, కాన=ఓయరగ్యమా, లోకోత్తరుక=జనులలో నుత్తముని, ప్రీతితోడక=ప్రేమతో, కానగువీకానరువ-చూచితరా చూచితరా, అని, తోయజఆశీ=కనలములంబోలుకన్నులు గలదముయంతి, ప్రాని ప్రానికిక=చెల్లుచెట్టునకు, అరిగిఅరిగి=పోయిపోయి, అడుగును. అడుగులు=అఱకార్లు, ఎండవడిక=ఎన్నువయెండకు, పురపురక=పురిపురనుని, పాక్షక=బొబ్బలులేవఁగా, నిర్గగఅంతరములక=పెలయేళ్లనడుగు, నిలుచుక=నిలబడును, తిరులగిగులయెడలక=చెల్లయొక్కయుకొండలయొక్కయు సందులగు, పొలుచుక=కనుపట్టును. ఉరుగుహాగృహములక=గొప్పవైన గుహలనెడి గృహములయందు, తొంగిలొంగిచూచుక.

94. విట్లు దమయంతి, నిజవాగుక=తనమగనిని, అన్యేషించుచుక=వెదకుచు, భీషణ ఆర్యాంబునక=భయంకరమైన యాదవియందు, తిరుగునది=సంచరించుచు, ములదటక=ఎగుట. (పై. ప. అ.)

95. అంభోరువా ఆశీ=తప్తిశీతలపంటి కన్నులు గలదియగు దమయంతి, వారిభక్తులు=సీల్లే యన్నముగాఁ గలవారును, పర్ణభక్తులు=ఆకులే యాహారముగాఁ గలవారును, వాయుభక్తులు=గాలియే యాహారముగాఁగలవారును, కాకనీవారిభక్తులు=కూరగాయలు వివ్వరిధాన్యము వాహారముగాఁగలవారును, పృథ్వి...సక్తులు=పృథ్విమూల=చెట్ల మొంట్లయందు, నివాస=ఉండుటయందు, సక్తులు=ఆసగలవారును, వి, తిపంబు=తపస్సు, ఆర్క=తృప్తిగా, చేయు, మహాముని ఇంద్రులయొక్క మంబు=మహర్షుల తపోవంబును, పురా

సహజీత పుణ్యకర్త ఫలంబునకే=తోలిమేన సంపాదించబడిన పుణ్యకర్తల యొక్క ఫలములచేత, ఎడకే=దవునందు, కాంచెకే=చూచెను.

96. ఇట్లు, మృగ...నిరంతరంబు-మృగ=జంతువులు, వ్యాళ=పాములు, తస్కర=వొంగలు, కిరాత=బోయలు, పర్వత=తిప్పలు వీనిచే, నిరంతరంబు=దట్ట మైనది, అయిన కౌంతారంబునకే=అడవియందు, పుణ్యనదీతీరంబునందుకే= పరిశుద్ధమైన యేటిగట్టునందు, ఒక్కమునిపల్లెయంగుకే=ఒకముని యాశ్రమం బున, వసిష్ఠ...సదృశులు ఐన=వసిష్ఠుడు, వామదేవుడు, నాలభ్యుడు, భృగువు, నారదుడు వీరితో సమానలైన, సహామునులకే=గొప్పమునులను, శని, నమస్కరించి, ఉన్నకే=వారియెదుటను నిలవబడియుండగా, అయి నులు, దమయంతికే జూచి, అచ్చెరువడి=అశ్చర్యమునొంది, అన్యాయా=అమ్మా! నీవు, ఎవ్వరిదానవు=ఎవనిభార్యవు. ఈవనదీవత= దేవి, భామినివి ఏ=అచ్చర వే, దివ్యంబు=శ్రేష్ఠము, అయిన ఈతేజంబుతోకే, ఏల, క్రుష్ణులదవు=తిరిగ దవు. అనకే, వారలకే, దమయంతి, ఇట్లు, అనియెకే.

97. వినుడు, ఏకే, ధరిత్రికే=పుడమియందు, పుణ్యశ్లోకుడు, అనగ కే=అనునట్లును, సదా=విడువక, యజ్ఞ నిరతుడు=యాగములు చేయుట యందు శ్రద్ధగలవాడు, అనగకే=అనునట్లు, తివరి=ఒప్పిన, నలునిభార్యను, సజ్జననులకే=సత్పురుషులచే గొనియాడబడుదానను, దమయంతి అనగకే చాలినదానను=దమయంతి యనుపేరుతో నొప్పుదానను.

98. విధికృతంబునకే=దైవశంబుచేత, నన్నుకే, హసి=వదలి, వ్యాదయ ఈశ్వరుడు=నామనోనాయకుడు, ఎటకేనియుకే=ఎచ్చటికో, పోయి నకే=పోగా, తత్...చిత్తను ఐ-తత్=అనామనోబ్లభునియొక్క, అన్వేషణ=వెదకుటయందు; అసక్త=తగులుగలిగిన; చిత్తినై=మనస్సులదాననై, విహిన పరిభీనులంబు=అడవియందుఁ దిరుగుట, చేసినను. ఈతపోవనంబునకుకే= ఈయాశ్రమమునకు, వచ్చి, నలుడు, భవ...ధ్ధుండు అయి-భవతో=తిమయొక్క,

పాద=కాళ్లకు, అభివందన=మొక్కుటచేత, కృతార్థుడు అయి=ధన్యుడై, ఎక్కడక్కడ=ఏళ్లట్టునకు, పోయెక, ఆరిని పోయినవలను=ఆరిడు పోయినదిక్కు, ఎఱుగుదురేనికొ = (మీరు) తెలిసికొనియుందురేని, అనితిండు= తెలుపుడు. కొన్నిదినములలోనొక=స్వల్పకాలములోపల, తద్దర్శనంబు=ఆరిని పోబడి, దొరకనినాడు, దేహంబు విడుతును. అని, ఏడ్చుచున్నదానికొ, చూచి, కరుణించి=దయతలచి, మనులు=ఋషులు, ఇట్లు అనిరి.

99. వనజ ఆయత అక్షి=తామర తేకులమాడ్కి వికాలమైనకన్నులుగల దావా, తివరి=ప్రయత్నపడి, భూజనశుభ్రుకొ=పుష్పమియందలి సకల జనులచే గొనియాడబడునని, ఎప్పటినుట్టుల = యథాప్రకారముగా, తనపుర మునకొ=తనపట్టణమునందు, తనకడువానికొ=ఒప్పినవానిని, నలునికొ, కతిపయ దినంబులకొ = కొన్నిదినములలోపల, చూడంగకొ, కాంతువు=చూడగలుగుదువు.

100. మేము, తపోవృష్టికొ=జ్ఞానదృష్టిచేత, చూచితిమి=కనుగొంటిమి. దుఃఖంపక ఉండుము, అని, తాపసులు, తిమయగ్నిహోత్రంబులతో, ఆపార... లతోకొ-ఆపార=విస్తారమైన, ఘల=పండ్లచేతిను, పుష్ప=పూలచేతిను నిండిన, తరు=చెట్లతోఁగూడిన, నదీ=ఏళ్లచేత, రవ్యు=ఆందమైన, తపోవనంబులతో, తారు=ఆముసులు, అవృక్ష్యులు వినకొ=కనబడకపోగా, చూచి, దిమయంతి, ఇది, కలయో, నిక్కువెంతో=నిజమో అని, విస్తయంబు, అందుచుకొ=వింత పడుచు, చని, ముందటకొ=ఎదుట, ఒకచనుపకొ=ఒక్క బిడారునా, కని, దానికొ, చూచునపుడు, అందలిజనంబులు. పై పద్యముతో నన్యము.

101. పాంసుజాలంబు=ఎక్కువదుమ్ము, పైకొ=మీద, ప్రాకినకొ=క్రమముగా, కరము=మిక్కిలి, రూక్షములు=బిరుసులు, అయిన, ఊర్ధ్వఅలకముల దానికొ=పైకిరేగినమంగురులు గలదానిని, అతిమలినంబు=మిక్కిలి మాసినది, విన ఆర్ధవిస్త్రంబునకొ=సగముతోకచేత, అవృతంబు=కప్పబడినది, అగు, దేహ

యప్తీదానిక్=దండమువంటిదేహముగలదానిని, ఆఁకలి, తృచ=దప్పి, నిద్ర, అనువానిక్, ఎఱుగక, ఉన్నాదనియుక్ పోలిక్=ఉన్నాదకోగము గలదాని వలె, ఉన్నదానిని, దమయంతిక్, చూచి, అందుక్=వారిలో, పికాచంబు=దయ్యము, అని, పఱచిరి = పరుగెత్తిరి. కొందఱు, భయముక్, పొందిరి. కొందఱు, అధిక హాసంబు చేసిరి=పకపక నవ్విరి. అడవిక్ = అడవిలో, ఏమి, రోసెదు = వెనకదవు. (అని) కొందఱు, అనిరి. కొందఱు, నీవు, వేల్పువు=దేవతవు, జౌదువు, అని మొగిక్ ఆ=పూనికితోనే, కేలుమొగిచి = చేతులు ముడిచికొని, మ్రొక్కిరి. అంగిక్=అటుశత్రువు.

101. దమయంతియుక్, సాగ్ధవాహులక్ = బిడారును, చూచి, ఇమ్మహాగహసంబుక్=ఈగొప్పయడవియందు, ఇట్టి, జనసంకులంబు=జనులచే నిండినది, అయిచ. సాగ్ధంబు=బిడారు, కానంబడియెను. ఎట్టిపుణ్యంబో=ఏమి నాపుణ్యమో, అనుచుక్, వారలనిక్, ఇట్లు, అనియెక్.

103. ఏను, నలుభార్యను, పుణ్యవిహీనతక్=పాపముచేత, (పుణ్యఫలంబులేఁసోవుటచేత) పతిక్=ధర్తను. వాసి, నవసి, = దిగులుపడి, ఏకాంతము అ=ఒంటరిగా, ఈకానంక్=ఈశుడవియందు, పరిభ్రమించెదను=తిరుగులాడుచున్నాను. అనురసనకుక్ = వేల్పులతో సాటియైనవానిని, కరుణాత్ముక్=దయాస్వభావంబు గలవానిని, నలుక్, కానరు-ఏ=చూడలేదా.

104. అనిసక్, దమయంతిక్, అసాగ్ధవాహాధ్యక్షుడు = అబిడారు యొక్క యజమానుడు, శుచి అనునాడు, ఇట్లు, అనియెక్.

105. ఇవ్వనంబునక్, నలుక్, కానము=(మేము) చూడలేదు. ఎప్పుడును, ఉగ్రకరులక్=భయంకరములైన యేనుఁగులను, సింహంబుక్, ఋక్షంబుక్=ఎలుఁగుబంటులను, కాంతుము. ఇది=ఈయదవి, మర్త్యులక్=మానవుఁకు, అవిషయము=చూడరానిది, దీనక్=ఈయగొలుందు, ఆతపంబు=ఎడ, మారదు=ప్రవేశింపదు.

106. అనిక = అనిచెప్పగా, ఇచ్చనుప=ఈచిదారు, ఎటక, సోయె
దుక, అని, అగినిక, ఇది=ఈచిదారు, చేదిపతి = చేదిదేశపురాజు, అగును
బాహుపురంబునకు = సుబాహుపుయొక్క పట్టణమునకు, సోయెదును, అని,
చెప్పింక, అట్లు ఏని=అలాగై పట్టయితే, ఏను, మీతోడక, వచ్చెదను, అని,
పరనుపతివీరి = మహాపతివీరియగు దమయంతి, పతిదర్శనలాలస విభర్తను
జాచుటయం దాకుర యై, మునులపలుకులు, తలంచుచుక, సార్థవాహసమూ
హంబుతోడక = చిదారుతోడ, అగినిక = వెళ్లగా.

107. అచనుప=అచిదారు, కడుక = మిక్కిలి, ఎండ, ఎక్కువంత
కుక = ఎక్కువంతవఱకు, ఉడుగి = నిలువక, ఉగ్రాటవిలోక=భయంక
రమైన యడవియందు, నడచి, బహుశీరిజలములక = మిక్కిలి చల్లనినీటిచేత,
బెడఁగు=రమ్యము, అగు, ఒక చెఱువు ఒద్దక=సాంపయినయొక చెఱువుగట్టున,
పెద్దయొక, మిక్కిలి, దప్పిక=దాహము చేతను, విడినెక=దిగెను.

108. అంతక=తరువార.

109. అర్థరాత్రమునప్పుడు = సగమురాత్రియందు, అందులకుక =
అచెఱువులోనికి, గజయూధములు=ఎనుఁగులగుంపులు, జలకాంతక చేసి=నీరు
వట్టుచేతి, అంబుధివిమలజలంబులు = సముద్రమునందలి నిర్మలంబులైననీరు,
అహ్లాదింబక=త్రాగుటకు, చనుచెందు జలధరసమితి యట్లు=ఎచ్చునట్టి మేఘు
పంక్తియొ యనునట్లు, ఏతించెను = ఎచ్చెను. చనుపలోక = అచిదారులో,
నిద్రా అవసక్తులు వి=నిద్రయందుఁ జిక్కినవారై, మైమఱచి నిద్రించువారై,
ఉన్నవారు, ఉన్న శిద్ధిపముల ఉగ్రపాదహతిక చేసి=ఉన్నత=ఎత్తైన, ద్విప
ముల=ఏనుఁగులయొక్క, ఉగ్ర=గొప్పవైన, పాద=కాళ్లయొక్క, హతిక చేసి
=త్రొక్కుక వలన, మర్దికులు=వరి=వరిగిరి, కొండలు, దంతహతిక చేసి=కొమ్ముల
పాడుపులవలన, భిన్న అంగులు = చేతులు, కాళ్లు మొదలగునవి విఱిగినవారు,
వరి. అందుక=వారిలో, ఉక్కు అడఁగి = ధైర్యమునడి, కొండలు, అఱచి=

కూడలుపెట్టి, ప్రాభీతిక=ప్రాములు పోవునగడి భయముతో, పశిచి=పరు
గెత్తి, మహీజములు=చెట్లు, ఎక్కిరి. చనుప=చిడారు, పెనుపు అజి=సంతో
చంబువీడి, అవినీకునీరి ఆపోరెన్ = అడకుపలేనివానిసంపదకై వడి, అడఁగిం
తగ్గి, విరిసి=చిందరవందరయి, చనియెన్ ఆపోయెను.

110. అట్టి సంక్షోభంబునన్=అట్టి కలవరపాలునందు, మరణంబునకున్
తప్పి=చావునుండి తప్పించుకొని, దమయంతి, అత్తగతంబునకే=తన మనస్సు
లోపలనే, (పె. ప. అ.)

111. విధి=దైవంబు, జీవిత ఆర్థము విన = బ్రతుకుటయం దపేక్షగల వారగు, జీవులకే=ప్రాణులేను, నుభవస్తులు వినవారికే = హాయిగా నిద్రించు వారిని, అణవకే అణవకే=(నాగు) కూడలు పెట్టుచున్నను, చంపెను. మరణ కాంక్షకే=చావఁగోరికతో, ఉన్న, మగువకే=స్త్రీనైన, నన్నుకే, చంపఁగకే =చంపుటకు, మఱచెను. (ఆది=ఆవిధి), కరంబు=మిక్కిలి, మందబుద్ధి=బుద్ధితేనది.

(విధి చావనన్నవారిని, జంపక, బ్రతుకగోరువారిని జంపెను గనుక
సూక్ష్మబుద్ధి గలవాడని దయ్యంతి వినుగుచే దైవమును దూతెను.)

112. ఈ చన్నోత్ = ఈ బిడారుతోఁ గూడ, చని = వెళ్ళి, ఈ వంశ్శతం
బుత్ = ఈ యరణ్య నానగులిఖంబు, తిలఁగుదును = సాయుదును. అని, బుద్ధిత్ =
మనస్సునందు, తిలఁచి, ఉన్నత్ = ఉండఁగా, ఉరుతిరసార్థవయోరాశి-తిరు
తిర = మిగులగొప్పదైన, సార్థ = వర్తకుల బిడారు నెడి, పయోరాశి = సముద్రము,
వాన్తియూధ అగస్త్యచేత్ = వీనుఁగుల గుంప నెడి యగస్త్యమహామునిచేత,
వీతము ఆయ్యోత్ = త్రొక్కిబడెను. (తొల్లి అగస్త్యమహాముని ఖండినెడితో
త్రొగి, నముద్రమున బొట్టువీరు లేకుండఁ జేసెనట. అట్లే యాయేనుఁగులగుంపు
బిడారునంతయుఁ గాలిక్రింది వేసి త్రొక్కి చంపివేసెను. కనుక బిడారుంత
యు నికాత మాయెనని తా. గూపకాలంకారము) అని యుత్ = అట్లుగుటయు,
తొలుమేనత్ = ముందటిజనమునందు, దుష్కులక కియో = పాపబలమో, వక

వకో కకోయోచింపగా, నాస్వయంవరమునాడు = నాపెండ్లియప్పుడు, నురవరులు=దేవతలలో మేటులగు ఇంద్రులు, అర్తులు వి=నన్ను గోరినవారై, చూచుచుకొ, ఉండకొ, కకో, నలుకో, పరియించిననాటి యెక్కు=కోరిననాటి తప్పితిమును, తలచి, వేల్పులు, ఇట్టి యాపదలు=ఇట్టికష్టంబులు, చేసిరి ఓ=కలిగించికో, అనుకోపమునకో=దేవతల యాగ్రహముచేతనే, ఈవియోగదుఃఖము=ఈయెడఁబాలువలనిపంత, నాకున్, గలిగెను. ఇంకన్ ఏమి, చేయుదును, అనుచున్, అంబుజాక్షి=తమిళకంటి, వగచుచుండెన్=దుగ్ధిభించుచుండెను.

113. ఇట్లు దుగ్ధిభించుచు, దమయంతి, ప్రభాతంబు ఐనన్ = తెల్లవాఱగా, హతశేములు అయినవారిలతోన్=చావగా మిగిలినవారితో, అనారతప్రయాణంబులన్ = ఎడతెగనిదారిండుకలచేతి, చేదపతిపురంబు=చేదిరాజుపట్టణంబును, చొచ్చి=ప్రవేశించి, జనసంకులంబు=జనులచేఁ గ్రీక్రిటిసినది, అయిన, రాజమార్గముకొ = రాజబాటను, తతీయకొ=సమీపింపగా, వచ్చుచున్నదానికొ = వచ్చునదియు, దినకర...సరంబు=దినకర=నూర్వ్యనియొక్క, ప్రభా=కాంతిలయొక్క, పటల=సమాహుచేత, ధూసరంబు= తెల్పునల్పువన్నిగలసినది, అయిన, దినాతనచంద్రరేఖయుకొపోలకొ=పొటిపూటనుండెడిచంద్రరేఖవలె. నీప్రివీహీనయై=కాంతిలేనిదై, డప్పియుకొ=అలసలకొందియు, రన్యత్యృతి ఐనదానినిచక్కనిరూపంబుగలదియునైన యాదమయంతిని, ప్రాసాదతలగతి=మేడమీఁదనున్నది, ఐన, రాజహతి = రాజాత్తి, అదమయంతికొ, దివ్యులకొ=దూరమునని, కని, తనదాదికొ, ఇట్లు, అనియొకొ.

114. ధూళిధూసర అలకములు=దుమ్ముచే నిండినముంగురులు, తూలుచుండకొ=రేగియుండగా, జీర్ణమై=చినిగినదై, కడుకొ=మిక్కిలి, రూసినచీరకొ, కట్టి, అంబుల=ఒకానొకపడుచు, ఉత్తత్రవేషిణి = పిచ్చివేషము ధరించినది, ఐనలచ్చియుకొ బోలెకొ=లక్ష్మీదేవివలె, ఇలకొ=ఇచ్చటికి, వచ్చుచున్నది, దానికొ, కంటివి ఏ = చూచితివె.

115. అగ్గోమలియందుక్ = అచిన్నదానియందు, నాకుక్, అతిస్నేహంబు=ఎక్కువప్రేమ, అయినయది = కలిగినది. దానిక్, తోడ్కొని=పిల్చుకొని, రమ్మ, అనినక్, అదియొక్క=అదాదీయ, దమయంతిక్, తోడ్కొని=పిల్చుకొని, రాజనాతయొద్దకుక్ = రాజగారితల్లియొద్దకు, చనినక్=పోగా, రాజనాతయొక్క, దానిక్, చూచి, నీవు, ఎవ్వరిదానవు = ఎవ్వనిభార్యవు? ఇట్లు, ఏల, దుగ్గిఖ వేశ అవివశవు = దుగ్గిఖమయొక్కభ్రానికచే బరవశవు, అయి = ఉన్నదానవు, చెప్పుము. అనినక్, దమయంతి ఇట్లు, అనియొక్.

116. అవ్య=ఓయమ్మా ! జతవైరి = శత్రువులు గెల్చువాడయిన, మత్పతి = నామగఁడు, జానముతిసి, నిర్జితుఁడు విఁటపినవాడై, చనినక్ = (అపివులకు) రాఁగా, పతితోడక్=మగనితోడ, నీడయొక్క పోలెక్ = నీడవలె, నేనును, పాయక = విడువక, అరిగి, అతిబుధుడై ఆకురుండు=ఎక్కువ యాఁకిలిచే డస్సినవాడు. వింపతిచేతక్, దైవ అనుమతిక్ చేసి = దైవము ప్రోత్సహమువలన, వింపతిపైతిని=మానవుచ్చబడితిని. ఒక్కవోక్, మఱచి, నిద్రించి. (వై. ప. అ.)

117. అంతసుండియొక్క = అదియొకటికొని, అమ్మహానుభావుక్ = అమహాసముద్ధుని, ఏకవస్తుక్=ఒంటిబట్ట గట్టిననానిని, అతిమనోహరుక్=మిగుల నందమైనవానిని, అన్యేషించుచుక్ = వెదుకుచు, సైరంధ్రీప్రతింబుక్ = పనికత్తెవలె నలంకారములు మోచలగునవి లేకుండుట యునుమనుమును, చేకొని=పూని, వియోగఅనలంబునక్ = పతివిరహము నడి యగ్నితాకుఁడుచేరి, కంది=మాడి, కందమూలఫలంబులు అ = గడ్డలు, దుంపలు, పండ్లుమాత్రమే, అహారంబుగాక్=అహారిముకాఁగా, ప్రాద్దుపశినవోలు అ = ఆస్తమయమైనతావే, నివాసంబుగాక్=ఉనికిపట్టుకాఁగా, న్ముగంబులు అ = అపవిజంతువులే, సహాయంబుగాక్=తోడుకాఁగా, వరంబునక్=అపవియందు, పరిశ్రమించెదను=తిరిగెదను. అని, బాష్పజలంబులక్ = కన్నీళ్లచేరి, ఉరస్థులపరాగంబు = తోమ్మనందుఁ బడినదమ్ము, పంకంబుచేయుచుక్=బురదయగుపట్టు, చేయుచు

పలుకక, ఉన్నట్, ఆనయంతిక్, రాజమార, ఇట్లు, అనియెక్.

118. ఇందీవరదళనేత్ర = నల్లగులవలం బోలు కన్నులు గలదానా, నీవు, నాకడక్, ఉండుము. (నేను) నీపతిని, రోయంగక్ = వెదకుటకు, భూదేవశత్రములక్ = బ్రాహ్మణశత్రులను, పనిచెదను = పంపెదను. నావు డుక్ = అని చెప్పగాఁ, భీమనందన = దమయంతి, నెమ్మిక్ = పేరుతో, ఇట్లు, అనియెక్.

119. ఏను, పైరంధీప్రతింబు, చేకొని యుండెదను = పూనియుండెదను. ఉచ్చిప్తంబు=ఎంగిలి, భుజియింపను = తినను. పదధావనంబుచేయను= (పరపురుషుల) కాళ్లకడుగును. పరపురుషులతోక్, పలుకనోపను = మాటలాడఁజాలను. పతిక్ = భర్తను, ఆన్వేషించుపాంశుక్ = వెదకునిమిత్తిమై, అరిగెడుబ్రాహ్మణులతోక్, పలుకుదును. అట్లు విసక్=నీవు ప్రతిజ్ఞలకొప్పుకొంటివేని, నీయొద్దక్, ఉండుదును. ఒండువిధంబు విసక్=వేఱువిధముగా నున్నను, ఉండనేరను=(నీకడ)ఉండఁజాలను. అనిక్, రాజమార, సంతసిల్లి, నీకుక్, ఇప్తంబు విసవిధంబునక్ ఆ=ఇచ్చుచొప్పుననే, నాయొద్దక్ ఆ=నావద్దనే ఉండుము, అని, దానిక్=తదనుయంతిని, అతిగౌరవంబునక్=ఎక్కువ మర్యాదతో, చేకొనియుండక్ = ఉంచుకొనుటకు, తనకూఁతుక్, నునందయనుదానిక్, నునంద యనుపేరుగల తనకూఁతును, సమర్పించినక్=సహాయముగా నియ్యఁగా.

120. నలుదేవి = నలునిపట్టపుదేవి యగు దమయంతి, చైద్యేకుపురిక్ = నుబాహుని పట్టణంబునందు, ఎదిక్ = మనస్సునందు, పతిక్ = భర్తను, తలఁచుచుక్, దుస్స...ర్దిత వి-దుస్సహ=ఓర్వరాని, వియోగ=ఎడఁబాట నడి, తాప=వేడిమిచేరి, అర్దితివి=కమలినదై, అలయక్ = శ్రమచెందక, పుణ్య ప్రతములు=మేలు గావించెడినోములు, సలుపుచుక్=చేయుచు, పైరంధీ అనగక్ =పైరంధీ యనుపేరుతో, ఉండెను.

121. అటౌ=అడవిలో, నలుఁడు, దనుయంతిక్, పాసి, దాగుణతర
ణ్యములోక్=భీకరిమైన యడవిలో, అరుగువాఁడు = పోవుచు, ముందటౌ=
ఎదుట. (ప్రె. ప. అ.)

122. దవదహనంబు=కాటుచిచ్చు, అవిరళ విన్ఫులింగ నివహంబులౌ
=దట్టములైన మిణుఁగురుల రాసులచేత, అభ్రపథంబు=అకాశమార్గమును,
అంటుచుక్=తాఁచుచు, ఉదగ్రతరుదాహము చేయుచు ఉన్నక్ = ఎత్తైన
చెట్లను గాల్చుచుండఁగా, మానవపతి = నలుఁడు, దానియంతరమునక్ = అ
మంటనడుమ, నరనాథ=ఓరాజు, నన్నుక్, గారపమునక్=ప్రేమతో, వేగ=
త్వరగా, కావక్=రక్షించుటకు, ఇటౌ=ఇచ్చటికి, రమ్మ, అను, అర్తమహాని
నాదముక్=నొచ్చిన గొప్పవ్యధనిని, (ప్రె. ప. అ.)

123. విని=అలకించి, శంకింపక = జంకక, చెచ్చొక్=వేగముగా, అన
ఘుఁడు=పాపహీతుఁడైననలుఁడు, అతిఉదగ్రదహనలపాధ్యంబునకుక్-అతి=
మిక్కిలి, ఉదగ్ర=పొచ్చిన, దహనల = కాటుచిచ్చయొక్క, మధ్యంబు
నకుక్=నడుమనకు, అరిగి, దీనతనకుక్ = చేవురింపుమోముగలవానిని, కుండ
లిత అంగుక్=చుట్టచుట్టికొనిన మేనుగలవానిని, ఒక్కఁకాగకుమారుక్=ఒక్క
చిన్నపామును, కనిరుక్.

124. అనాగకుమారుఁడు=అపాపకూన, కృతఅంజలి ఐ=చేతులగట్టు
కొన్నవాఁడై, ఏను, కిర్కొటకుండు అనువాఁడను, కర్తవశంబునక్=పాప
కర్తవశముచేత, ఒక బ్రహ్మముషిక్=ఒక బ్రాహ్మణుఁడయి ఋషియైనవానిని,
ఉల్లంఘించి=మీఱి, తత్ కాపంబునక్ = ఆయనికాపంబువలన, ఏకడన్ =
ఎచ్చటికిని, కదలన్-నేరక=కదలఁజాలక, ఉన్నవాఁడను.

125. నాలుగుదెసలన్=నలువైపులను, దావజ్వాలతపి = కాటుచిచ్చు
మంటలయొక్కగుమి, కవిసెను=చుట్టుకొనెను. మండి, చాన్=చావను, ఓపన్=
చాలను. మహీపాలక = ఓరాజు, నన్ను, ఒక సుసీమాలమున్ = ఒక చెఱువు
గట్టును, చేరంగన్=చేరునట్లు, దయన్=ప్రేమతో, ఎత్తికొనిపొమ్ము.

126. నన్నున్, రక్షించినన్ = కాపాడినట్లయిన, నీకున్, ప్రియంబు, చేయన్ ఓపుదును=చేయఁబాలుదును. అనినన్, వానిని=ఆకర్షింపఁకుని, ఎత్తి కొనిపోవన్, చాలకనై = తేలికయై, అంగుష్ఠమాత్రశరీరుఁడు=బొట్టనవేలంత శరీరము గలవాఁడై, ఉన్నన్ = ఉండఁగా, ఎత్తికొని, నలుఁడు, అతి త్వరిత గతిన్=మిక్కిలివేగముగలవడికతో, అరిగి=పోయి, దావవర్జితము=కాటుచిచ్చు లేనిది, విన, ఒక్క, సరోవరసమీపంబునన్ = చక్కనికొలనియొద్ద, విడువన్ బోయినన్ = విడిచిపెట్టఁబోఁగా, ఇంకను, పదిఅడుగులు, అరుగుము. నీకు, శ్రేయస్కప్రాప్తిక, చేసెను=మేలొనరించెను. అనినన్, అగుగులు, ఎన్నుచున్ =రెక్కపెట్టుచు, పోయి, పదియవ అడుగునన్ = పదవయ్యడుగు పెట్టునప్పుడు, అప్పుముచేతన్, దప్పుండు విఁకఱవెబడినవాఁడై, తనరూపంబు, విడిచి, వికృతిరూపంబుతోన్=మాఱువేసముతో, ఉన్న అనలునకున్, కర్కశటకుండు, అత్తిరూపంబు=తిఁస్వరూపము, చూపి, ఇట్లు, అనియె. అయ్యా, ఓనలనువారాజా, నీవు, నాచేన్, విషపీడితుఁడను = విషముచే నొప్పించఁబడినవాఁడను, వితిని, అని, దుఃఖింపవలదు. నిన్నున్, ఒరులు = ఇతరులు, ఎత్తంగినక = తెలిసికొనిరేచి, ఎగు=కీడు, అగుక, కావున, వికృతశరీరుక, మాతినయాకారంబు గలవానినిఁగా, చేసితిని. ఎంతకాలంబు నీశరీరంబునక, నావిషంబు, ఉండును=ఉండునో, అంతికాలంబును=అంతవఱకును, నీకుక, విషో...ధయంబు-విషఉరగి = విషముగలపాములు, రాక్షసులు, పిశాచులు, శత్రువులు వీరివలనిధయంబు, లేదు. సర్వసంగ్రామజయంబును=అన్ని యుద్ధంబులందుగెల్పను, భార్యసంగమంబును=భార్యతోఁగూడికయు, ఎప్పటియట్లు ఆయథాప్రకారముగా, రాజ్యవిధవంబును = రాజ్యసంపదయును, అగును. నీకుక, ఎప్పుడేనిక = ఎప్పుడైనను, నిజరూపంబు = స్వకీయరూపమును, చేకొనక = కైకొనుటకు, ఇవ్వంబు=కోరిక, అగుక = కలుగునో, అప్పుడు-ఆ = అక్షణమే, నన్నుక, తలంపుము. ఈనప్రంబు, నీయొద్దకుక, నచ్చును. దీనిక, ధరియించుదుక=కట్టుకొనఁగా, నిజరూపప్రాప్తి = సొంతరూపంబు నొందుట, అగుక, అని, చెప్పి, వెంకియొక, ఇట్లు, అనియొక.

127. ఇలక్=భూమియందు, ఇత్వైకుసుజాడు = ఇత్వైకుసువంశమునఁ బుట్టినవాడు, ప్రసిద్ధుడు=కీర్తిచెందినవాడు, ఆగు, ఋతుపర్లుడు, అనికు, మహీకుడు = రాజు, (కలడు, ఆతడు,) నీసుక్ = నీచేత, సంసేవ్యుడు = చక్కగాఁ గొలువఁదగినవాడు, అగుక్, ఆకినిక్=అముతుపర్లుని, కొలిచి, అంగుక్=ఆతనియొద్ద, అయక=బహుళ నొంగక, ఉండుము. ఈపు, ఆత నికిక్, ఆశ్వహృదయ ఆఖ్యము అగు విద్య=ఆశ్వహృదయమునుపేరుగల విద్యను, ఇచ్చి = ఉపదేశించి, ఆతనిచేక్=ఆతనిచేత, ఆశ్వహృదయము అనువిద్యక్, చేకొనుము=గ్రహించుము.

128. మఱియు, బాహుసుండు అను, నామంబుతోక్=పేరితో, సూత పృత్తిక్=సారథ్యముచేయుకొలుపునందు, ఉండుము అని, హిత, ఉపదేశంబు చేసి=మేలుపలుకులు చెప్పి, కర్కోటసుండు, అవ్యశ్యండువనక్ = కనఁబడక పోగా, తిత్ పదనంబునక్=ఆకర్కోటసునిమాట నొప్పున, నలుండు, అయో ధ్యాపురంబునకుక్, చని, ఋతుపర్లుక్, కని, ఏను, బాహుసుండు, అను వాడను. ఆశ్వశిక్షయందుక్ = గుఱ్ఱములను చక్కఁబఱచుటయందు, కుకలు డను=నేర్పరిని. అన్న సంస్కారంబును=వంటచేయుటయు, శిల్పంబులు, పెక్కులు=చేతిపనులు ఆనేకములు, రచియింపక్-నేర్తుక్=చేయఁగలను. భిత్ నేవ అర్థిని ఐ = నూనెద్ర కొలుపుఁ గోరినవాడనై, వచ్చితిని. అనిక్, వానికిక్, ఋతుపర్లుండు, ఇట్లనియెక్.

120. నాయుద్దక్, ఉండెదు ఏని=ఉండువేని, మనీయు...ధృతి-మదీ యు=నావైన, రథఆశ్వ=తేగిగుఱ్ఱములయొక్క, గమన=పోకలయందు, ధృతి=దిట్ట తనము, శీఘ్రముగాక్ = త్వరితగా, చేయుము = కలిగించుము. నావుడుక్ = చెప్పఁగా, అట్లు అ = ఆప్రకారమేచేసెదను. అని, నలుండు, వానిన్ = ఆఋతుపర్లుని, మదిక్ = అపేక్షతో-ఇష్టముతో, సేవింపెక్=కొలిచెను.

130. ఇట్లు, ఋతుపర్లునొద్దక్, ఆశ్వ ఆధ్యక్షుడై = గుఱ్ఱముల విచా

రిజాధికారియై, దుష్ట ఆశ్వంబులకు = చెడ్డగుట్టములను, వశగతంబులకు చేయుచు
 = లోబఱచుకొనుచు, ఆశ్వవరంబులకు = మేటిగుట్టములను, రిశోహంబులకు
 = సవారులను, శిక్షించుచు = నేర్పుచు, రసవంతంబులకు = రుచిగలిగియుండు
 నట్లు-అన్నసంస్కారంబు-చేయుచు = ఎంటవారులు చేయుచు, ఋతుపర్వని
 యుక్తులు = ఋతుపర్వనిచారాజుచే నేర్పఱుపఁబడినవారు, ఆయన, వాస్తవ
 జీవలు = ఆపేరుగలవారు, తనకు, సహాయులు కాక = తోడై యుండఁగా,
 ప్రచ్ఛన్నుండై ఉండి = పఱుగెను వడియుండి, ఒక్కనాడు, ఏకాంతంబునకు
 = ఏకతంబునందు, దమయంతి, తిలహాసి = తలంచుకొని, తనరాక = తాను
 విడిచిపెట్టుటను, తలచి = ఎంచుకొని. (వై. ప. అ.)

131. ఇధరాజగమన = మేటియేనుఁగువంటి నడకగలదానా, నీవు, ఎందు
 లకు, అరిగితివి. ఉదురాజవదన = చంద్రబింబమువంటి ముఖము గలదానా,
 ఎందుకు, ఉన్నదానవు. ఆల = ఒదిక్కినదానా, అడవులలో = అడవుల
 యందు, ఎవ్వరిచేతి, పట్టునడితె = చిక్కికొంటివి. ఆశనాపేక్షి = ఎరపొది
 కోరికతో, పఱచుచున్న ఉగ్రమృగంబుల ఉదరంబులలో = పఱుగెత్తుమందు
 భయంకరవృగంబుల కడుపులలోపల, ఉన్నదానవే = ఉన్నావా? నీతిల్లించు
 లకడక, ధృతి = ధైర్యముతో, ఉన్నదానవే. దేశాంతరంబులకు = ఇతరదేశము
 లందు, ఉన్నదానవే = ఉన్నావా. అంచు = అని చెప్పుచు, నలుఁడు, శోకము,
 ఉత్కటముగాక = హెచ్చఁగా, ఉదిరి...త్తుడై - ఉదిరి = హెచ్చిన, నాదన =
 మన్నభవాదచేత, విమోహిత = మైమఱచు గలిగిన, ఆత్తుడై = మనస్సుగలనా
 డయి, వృద్ధులు ఈశ్వరికి దమయంతిని, తలచి, రాత్రియెల్ల = రాత్రి
 యంతయు, తాపమునను = మన్నభసంతాపముచేత, నిద్ర, లేక, వంది = వాడు
 పాతీ, నిట్టూర్పులు, ఊర్పుచు = విడుచుచు, ఉండెను.

132. అశని ప్రలాపంబు = అశనిపదరుటను, విని, జీవలుండు, ఆత్మగతం
 బునకు = తనమనస్సులోపల.

133. ఇతిండు = ఈబాహుకుండు, అతిపాతిండు = సగముగూఁగును, కుటుచచేతులును = పొట్టిచేతులును, ఒతివశరీరమును=వంకరమేనును, కలిగి, ఒరులకు = ఇతిరులకు, చూడక కొఱకాక, ఉండియుండు = చూచుట కసహ్యుండుగా నున్నను, యివతీప్రియుండు వి = వయసు చిన్నదాని కిప్పుడై, మత్సరునొఱపులకొ=మత్సరుభాధలయందు, పశియెండు=చిక్కి యున్నాడు.

134. వీనిచేతకొ, వరియింపబడియెడు వనితి = కోరబడునుండరి, వీనికంటెకొ, లెప్పు = అందుమయినది, కాకిఉన్నె = కాసుండునా, ఆనుమెకొ, బాహుకునొద్దకుకొ, ఎచ్చి, నీతిలయెచున్న భార్యకుకొ=నీవు స్మరించెడిభార్య కును, నీకుకొ, వీల, వియోగంబు = ఎడఁబాయుట, అయ్యెను=కలిగెను. ఆన, అడిగినకొ, బాహుకుండు, ఇట్లు, అనియెకొ.

135. నన్నుకొ, చూచి, నగరు ఎ=(జనులు) నవ్వరా? నలినఅక్షి = కమలనేత్రయగు నుండరి, నాకుకొ, వీల = ఎందుకు, విప్రయోగము = ఎడఁ బాయుట, వీల విననే. (వినుము-వి) = వినుమయ్యా, వీలబ = ఎందుకో నేను, ఎఱుగెను. తొల్లి=మునుపు, మంప్రజ్ఞుండు, (మాఘబుద్ధిగలవాడు) అను భటుండు=అనుబండు, లెనిలతొంగికొ=లెనిప్రియురాలిని, పాసి.

136 దానికొ, అశ్వేషించి = వెదికి, ఎందును = ఎచ్చటను, కానక, ప్రలాపించినకొ=విలపింపగా, లెత్పికారంబు=అరీతిని, ఏను, అనుకరించినని =నటించితిని. అని, చెప్పి, ఇట్లు, అయోధ్యాపురంబునన్=అయోధ్యాపట్టణము నందు, బాహుకునానుంబులొకొ = బాహుకుండెనడివేరితో, ప్రచ్ఛన్నుండు వి=నుఱుగినవాడై, నలుండు, ఉండెను. అంతికొ=తిర్వాత, అటకొ=అచ్చట, విదగ్ధకృశ్యుండు=విదగ్ధరాజగుభీముండు, నలురాజ్యభ్రంశంబు=నలునిరాజ్య ముకోల్పోకను, విని, కూతురును, అట్లుండును, ఎటకొ=ఎచ్చటికి, పోయిరో, ఎట్లు, ఉన్నవారో, అని, శోకించి=విలపించి.

137. అపారబుడ = మేరలేని బలముగలవాడు, (భీముడు,) సదా
చారులక్ = చక్కనియాచారముకలవారిని, విద్యాంసులక్ = అన్నిటిని దెలి
సినవారిని, ఇష్టుఁ యెవ బ్రాహ్మణులను = తనయందుఁ బ్రేమగల బ్రాహ్మణులను,
సత్కారంబులక్ = సత్కారములచే, తిండి = తిప్పి ప్రియొందించి, వారిక్ = బ్రాహ్మణులను,
కడు సేయ్యముతోక్ = ఎక్కువయుత్సాహముతో, వారలక్ = ఆ నలలమయం
తులను, రోయగక్ = వెనుకబడి, పంచెక్ = పంపెను.

138. మఱియు, నలలమయంతులు, ఉన్నచోలు, ఎటింగి, వచ్చిన
వారిక్, నేయిగ్యాణములు = నేయినరహాలు, ఇత్తును. అనియు, వారిక్,
తోడ్కొని = పిచ్చుకొని, వచ్చివారిక్, గోసహస్రంబులు = పెక్కుగోవులును,
అగ్రహారంబులును = మందిరములును, ఇత్తును అనియు, పటికి, పందినక్
= పంపగా.

139. జగతీదేవకీ క్రిములు = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులగువారు, నిఖిలదేశముల
కుక్ = అన్నిదేశములను, వసిక్ = వేగముగా, అరిగి, జతీదక్రమునక్ =
భూసుండులమునందు, కల = ఉన్న, నగర...ంబులు = నగరపట్టణములు, నుహ
గ్రాను = గొప్పయూళ్లు, పక్కణంబులు = పల్లెలు, కలయక్ = అంతటను, ఇమ్మ
గక్ = చక్కగా, తోసేరి = పెరిగిరి.

140. అందుక్ = వారిలో, నుదేవుండు, అనుబ్రాహ్మణుండు, చేది
పతి = చేదిదేశపురాజు, విం నుబావాపురంబునను, చని, పుణ్యాహవాచ
నంబు = ఇంటియకుదిక్కిము తొలగబడికై చేయు నొక కర్మవిశేషమును,
చేయింపబోవు బ్రాహ్మణుతోక్, రాజ్యసాంబు = రాచనగరు, చొచ్చి,
అంతిగిపురంబునక్, నుండరాపహితవి = నుండరాలోచనమునదై, ఉన్నదా
నిక్ = ఉన్నదియు, భూరిభూసర వి = దుమ్ముచేగప్పబడినదై, భూను...
బద్ధవిన - భూను = పొగరియొక్క, జాల = కూటముచేరి, నిబద్ధ విని =
క్రమబడినదియగు, అగ్నిప్రభయక్ పోలెక్ = నిప్పునుంట వలెను,

నీల...తంబువన - నీల = నల్ల నిః ఆభ్ర = మేఘములచేత, సంవృతంబు ఆయిన
 =కప్పబడినదియగు, చంద్రరేఖవలెను, బహు...నిమగ్నవన-బహు = విస్తార
 మైన, పంక=అడుగునందు, నిమగ్నవన=మునిగిన, మృణాళియుగ్ పోలెక=
 తామరతూడువలెను, ఏర్పడకఉన్నను=స్పష్టముగాఁ దెలియునున్నను, తదీయ
 ...తంబు విః-తదీయ=దానివగు, భూ=కనుబొమ్మల, యుగ=జంటయొక్క,
 మధ్య=నడుమ, గతంబుఆయిన=ఉన్నట్టి,నూత్నలక్షణంబు=సన్ననిమచ్చను,ఇప్పు
 గాక=బాగుగా, నిరీక్షించి, సమయంతిగ్-ఎఱిగి, ఇది, పతివిగ్గుక్తయై
 =భర్తనుబాసి, కుష్కప్రవాహంబువన=నీటిపాటుదలలేని,చరియనుగ్ పోలెక
 =ఏటివలెను, శూన్యకసాలంబు=తామరపువ్వులవలె, సలినియుగ్-పోలెక=తా
 మరతీగవలె, ఒప్పుడిండియుగ్=ప్రకాశింపఁబడినను, తన పతివ్రతాత్వంబు
 నక=తనపాతీ వ్రత్యముచేత, ఒప్పుచున్నది=ప్రకాశించుచున్నది.

142. భానులక్ష్మి=స్త్రీలకు, పతిభక్తి అ=మగనియంగుఁ బ్రేమయై,ఆన
 పహ్యంబు=శత్రువులచే దొంగిలించబడినయు, తేజోమయంబుగ్=కాలిస్వ
 రూపమైందియు, స్వస్థంబులనెక=అన్నిసుగుణములను, గునుతరింబు=మి
 క్కిలిమిఖ్యమైన, అలంకారింబు=సొమ్ము, పంపము విః-గొప్పవైనభూషణ
 ము, పెఱఱుపాములు = తక్కిన సొమ్ములు, ఇట్టివే = ఈలాగుండునవియు.
 (కావనుట)

142. రోహిణికిగ్=రోహిణీదేవతకు,చంద్రసమాగమంబునంబోలెక=
 చంద్రునితోడిమాడివలె,దీనికిగ్, భర్తృసమాగమంబు=పెండ్లితోడిమాడిక,
 ఎన్నడుగ్; ఆయ్యెడుగ్=కలుగనున్నదో, తుల్య...బాత్తులు-తుల్య=సమాన
 మైన, శీల=సంచినడవడి, ఎయి=ఈడు, రూప=ఆకారము, ఆభిరామ్యంబు=
 సత్కులంబునఁ బుట్టుక యనునవి గలవారిలు, వన నలదిమయంతులు,
 ఒక్కటగ్=ఒక్కచోట, ఉండెగ్=ఉండగా, చూచి, విః-భేద్యులగుడు =
 భేదించు, ఎన్నందు, కృతార్థుడు=కోరిన కోరికను పూర్తి చేసికొన్నవాడు,
 ఆయ్యెడుగ్=కొంగలదో, అంచుగ్, అల్లగ్-అమ్మిల్లగా, ఇట్లు, అరియె.

143. అవ్య=అవ్య, నీ తిల్లిదండ్రులకు, అత్త జాలకు=బిడ్డలకు, బంధు జనులకు=చుట్టములకు, కుశలంబు=క్షేమమే, భాను=ఓనుందరి, వారు, నీదుకుశలము=నీ క్షేమము, ఎటుఁగునంతకు = తెలియువఱకు, వగఁకూరి= విచారంబునొంది, వగచుచున్నవారు=దుఃఖపడుచున్నారు. ఇంకను, వారల వంతు=వారిదుఃఖము, ఉచుగును=తీరును.

144. దేవీ=ఓరాణీ, ఏను, భవత్ భాగ్యగుణుండను=నీయన్నకు నేహీ కుండను, నుదేవుండు, అను బ్రాహ్మణుండు, విద్యభిక్ష్యుఁడు=విదర్భరాజు (నీతండ్రి.) నీయున్నచోటు=నీవున్నతావు, ఎటుంగఁ, పెక్కండ్రు=అవేకు లను, బ్రాహ్మణులను, పుచ్చినఁ=పంపఁగా, నేను, ఇందులకుఁ=ఈపురంబు నకు, పచ్చి, నాపుణ్యమునఁ=నాయదృష్టవశంబున, నిన్నుఁ, కంటిని, అనినఁ, దమయంతి, వానిఁ=అనుదేవుని, ఎఱిఁగి=అనవాయపట్టి, తనతిలిదండ్రులన్, బాంధవులన్, ప్రత్యేకంబు అ=వెవ్వఁడుగా, (కుశలంబు=క్షేమము) అడిగి, అశ్రుజలంబులు=కన్నీరు, ఉరులన్=దొడ్లునట్లు, ఏడ్చుచున్నన్, చూచి, ఏల కో (ఏల ఓ)=ఎందుకో, ఇప్పుడు, వైరంధ్ర, ఏడ్చుచున్నయది, అని, నునం ద, రాజమాతకున్, చెప్పిపుచ్చినన్=చెప్పిపంపఁగా.

145. వారిజవళలోచన=తామరశేషులంబోలు కన్నులు గలదగు, రాజ మాత=రాజగారితిల్లి, పనితానివహంబుతోడన్=స్త్రీలగుంపుతోఁగూడ, అంతి పురంబునన్=అంతఃపురంబునందు, ఉన్న, నివసనందన అగు=రాజపుత్రుఁడు, దమయంతికడకుఁ, తిద్దయుఁ=మిక్కిలి, వేడఁకుఁ=ఉత్సాహముతో, చను దెంచెను.

146. ఇట్లుపచ్చి, తనులోఁ=వారి లోలోపల, మాటాడుచున్న బ్రాహ్మ ణునిఁ, దమయంతిఁ, చూచి, రాజమాత, ఇట్లు అనియెను. అయ్యా=ఓబ్రా హ్మణుడా, ఇది, ఎవ్వనికూతురు, ఎవ్వనిభార్య, ఏమికారణంబునఁ=ఏహీ కుతుచేత, తనధర్తను, బోధింపులను, వాని, పుణ్యప్రతింబులు=పుణ్యప్రము

లైననోమును, సలపుచున్నయది=చేయుచున్నది. దీనిని, నీవు, ఎట్లు, ఎఱింగి
తివి, ఈకోమలి నానుంబు=ఈచిన్నదానిపేరు, ఏమి అని, అడిగినక, నుదీ
వుండు, ఇట్లు, అనియెక.

147. నలినఅక్షి=తామర తీసులవంటికన్నులుగల యోరాజమాతా, ఇది,
విదర్భకోశుతనయ = విదర్భరాజు కూతురు, పుణ్యశ్లోకుడు=పాపంమైన కీర్తి
గలవాఁడువున, నలుదేవి=నలునిరాణియగు, దమయంతి నుమ్మ=దమయంతికదా.
విధికారణంబునక=దైవముయొక్క యాగ్రహంబువలననిజవాఁడు=తనపెని
మిటి, రాజ్యచలితుఁడు వి = రాజ్యమునుండి భీష్టుఁడయి, అరుగక = పో
నఁగా, తోడినే=వెంటదే, చనెను. అను, పార్తవ్యుత్తాంతము, వెలయంగక=
బాగుగా, విని, భూవిభుఁడు=విదర్భరాజు, బ్రాహ్మణులను, వారిని, రోయక=
వెనకుటకై, పంపెను.

148. ఏను, ఇందులకుక=ఇచ్చటికి,వచ్చి, మీచేతక, సురక్షిత విశున్న
ఈ కోమలిన్ = చక్కఁగాఁ గాపాడఁబడుచున్న యీనుకుమారిని, చూచి,
దీనిభూమిధ్యంబుక=దీనియొక్క కనుబొమలనుచూచు, పద్మనిధంబై=కమలం
బుఁబోలినదై, విభూతి అర్థంబుగాక=సంపదకోటకు, విధాతృనిర్మితంబుక =
బ్రహ్మచేజేయఁబడినది, విసపుణ్యలక్షణంబు=శుభవిష్ణుము, హంసుపటలచ్చ
న్నంబువి శున్నక=దుమ్మయొక్కరాశిచే గప్పఁబడినది యై యుండఁగా,ఉప
లక్షించి=చూచి, రాజపుత్రిక కాక=దమయంతినిగా, ఎఱిగితిని. అనినక,
నునంద, శుద్ధశుద్ధకములక=తేటనీటితో, దాని భూమిధ్యంబుక=దాని కను
బొమలు నడునును, కడిగినక=కడుగఁగా, అది, విస్ఫుల్లంబు అగుదుక=స్పష్ట
ముగాఁ దెలియఁగా, అందఱును, ఆశ్చర్యము నొందిరి. అంతక=తర్వాత.

149. రాజమారె=రాజుగారితల్లి, అందభరితి అత్త వి=సంతోషముతో
నిండిన మనస్సుతోఁ గూడినదై, ఆ కమలాక్షిక=ఆదమయంతిని, ప్రీతితోక=
గారాబముతో, కాఁగిలించికొని, తల్లి=ఓచిన్నదానా, నీవు, ఏనుక, నీజనని
యొక=నీతిల్లియు, పేర్తిక,వశాన్ల మహారాజునకుఁ గుమార్తెలము.అదియొక=

నీతిల్లియు, విదగ్ధకుసుమి=భీముని పట్టపుదేవి, ఆర్యును. నేను, వీరబాహును
కుక్, ఇంతిని, వితిని. అనిక=అని చెప్పగా, అభవ్యకుక్=అ రాజమాతకు,
అతివినయంబుతోక్=ఎక్కువ అడఁకుతో, నలుదేవి=దమయంతి, మొక్కి,
మనందను, ఎత్తికొని=కొంతసేపు తనయొడిలోఁగూర్చుండఁబెట్టుకొని, కరంబు
=మిక్కిలి, నమ్మిక్=ప్రీతితో, కొన్నిదినంబులు, అందుక్=అచేదీకునిపురం
బున, ఉండి, ఒక్కనాడు, ఇట్టులు, అనియెక్, దేవి=ఓరల్లి, ఇదియెక్=
ఈపురంబును, అదియెక్=అవిదర్భపురంబును, ధృతిక్=సంతోషకరంబు
లైన, నామక్, పుట్టివయిండ్లు అ=పుట్టినిండె. ఇందుక్ అందుక్=ఇచ్చటను
అచ్చటను, కడుక్=మిక్కిలి, ముఖంబు అ=ముఖమే, (కలదు.) ఎక్కడనున్నను
నొక్కటియనియే యని తార్కిర్యము.

150. అయినను=అట్లొక్కటియైనను, తల్లిదండ్రులను, అనుజులక్=
తమ్ములను, అత్తిజులక్=పిడ్డలను, చూచెడువేడ్క=జూడఁగోరిక, ఉల్లంబునక్=
మనసున, పుట్టివయిది. విదగ్ధును, పోయెదను. అనతిము=సెలవొసంగుము.
అని, కృతకంజలి=దోసిలి కట్టించి, అయిననహయంతిక్, అతిస్నేహంబునక్=
ఎక్కువ చెలిమితో, మితప్రేషితబలంబుతోక్=మిత=కొడుకుచే, ప్రేషిత=
పంపబడిన నేనతో, స్వర్ణత్నయాంబునక్=బంగారుతోఁజేసిన రత్నములు
చెక్కిన పల్లకియందు, ఉనిచి పుచ్చినక్=కూర్చుండఁబెట్టి పంపగా.

151. భాను=దమయంతి, విదగ్ధకుక్, ఏఁగి, తనబంధుజనంబులయొద్దక్,
ఉండియు, కోమల దేహసౌఖ్యములకుక్=నున్నితములైన శరీరముఖములను, వెలి
యై=చూరురాలై, మలిస ఆధనస్త్రముక్=మఱికిగలదైన సముబట్టమును,
భూమిగజంబు=కేలగుమ్ము, అంగమునక్=శరీరమునందు, పొల్పగుమండక్=
అందము గల్గించుచుండగా, జీవితన్యామిక్=తనప్రాణనాథుడయిన, నిజ
ఈశుక్=తనప్రియుని, చూచుచివసంబులు=చూచుదినంబులు, కోరుచుక్=
(ఎన్నడు వచ్చునాయని)యెదురుచూచుచు, మిత్రంబుతోక్=మిక్కిలి స్నేహ
తో, ఉండెను.

152. ఇట్లు భర్తృవియోగ ఆతుర వన = పెనిమిటి యెడఁబాటుచే నొచ్చినదైన, దమయంతి, ప్రాణంబు, భరియింపక ఓపక = నిల్చుకొనఁజాలక, ఒక్కనాఁడు ఏకాంతంబునక, తనజననికక = తనతల్లికి, ఇట్లు, అనియెను.

153. శుభచరితుక్ = మంచిసడవడిగలవానిని, శోకఆపనోదిక్ = దుఃఖముపోగొట్టువానిని, పుణ్యశ్లోక = పావనమైనకీర్తిగలవానిని, నలునిక్, రోయక్ = వెదకుటకు, పనుపుము = అనతిమ్ము, తత్ ఆలోకననిహీనను ఐ = ఆనలునియాచుటలేనిదానినై, లోకంబు - ఎఱుంగక = జనలకందఱికిఁ దెలియనట్లు, పదిలోక కృతి అనాసను = పదిలోకంబుననివాసము నేర్పఱచుకొన్నిదానను, అగునను (ప్రాణములను బాపెను. అని తా)

154. అనినక్, అదియక్ = ఆవనాయంతియొక్కతల్లి గుఱు, కూతునభి ప్రాణంబు = నమమా దైయొక్కకోరిక ను, భీమనకుక్ = తనభర్తకు, ఎఱింగించినక్, ఆతిఁగ, నలుమాడ్గఁబునక్ = నెలగువాఁగాజును వెదకుటకై, ఋజుమార్గుల = చక్కఁదారియంగఁగ బోవువారు, ఐశ బ్రాహ్మణులను, నియోగించినక్ = ఉత్తివుచ్చేయఁగా, శివనక్, ఆన్వేషింపక = వెదకుటకు, అగునబ్రాహ్మణులను, ఇట్లు అనినక్.

155. నై పథకశ్యుగుండు = నిపథదేశముననురాజగు, నలుఁడు, ఇప్పుడు అసాధుఁడు - నగుటకడేసి = శక్తిచాలనివాఁడు గనుక, తిన్నక్, ఇతరులు, ఎఱుంగక, ఉండుక్ = తెలియనందును. కానక్ = కాబట్టి మీరు, ఉరు సభాఆంతరిములకక-ఉరు = గొప్పలైన, సభా = రాజుల కొలువుకూటముల యొక్క, ఆంతరిములకక = సడిమిప్రదేశములను, అరిగి = పోయి, ఇట్లు, అనుఁడు = చెప్పఁడు.

156. నీచ, సత్యనిత్యుడెవు = సత్యముపలుకుటయే నిత్యవ్రతంబుగాఁగలవాడెవు, సోక్ = వితివ్రతయగు, ఇంతిక్ = భార్యను, వర్ణించి = వివరిపెట్టి, దానిప్రకర్థంబుక్ = దానియొక్కచీరలో సగముభాగమును, తఱిగి =

చించుకొని, పరిధానముగఁ = కట్టుబట్టగా, చేసి, పోవంగఁ = పోవుట, పాడియే=న్యాయము, భార్య=కాపాడఁదగినది, భర్త=కాపాడువాఁడు, అనుభర్తముఅది = అనుప్రసీధమైనన్యాయము. నీయందుకొ=నీవిషయమున, మిథ్య=కల్ల, అయ్యెను. నీకుకొ=నీవు, ఇట్టి, నిర్దయబుద్ధి = కనికరములేనితనము, చేసికొనఁదగును ఏ=అవలంబింపవచ్చునా? అట్టిపాధ్యకొ = అట్టిపతివ్రతయందు, (సప్తమ్యర్థకవస్త్రీ,) కరుణాప్రసన్నుండవు= దయచే ననుగ్రహముపొందినవాఁడవు, అగుము. అని, ఎల్లచోకొ=అన్నిచోట్లలోను, పరికినకొ = చెప్పినట్లే, ఎవ్వఁడు వీని=ఏవురుమఁడైనను, వలుసుకొ = మీరన్నమాటను, పడఁగకొఁడి = వడఁజాలక, ప్రతిపచనంబు = బగులుమాటను, ఇచ్చునో, ఆతిఁడె-నలుఁడుగాఁగకొ = నలుఁడని ఎఱింగి, నన్నుకొ, ఆతినికొ, ఎఱింగించి, తోడ్కొని రండు=వెంటబెట్టుకొనిరండు. రానినాఁడు=రానిపక్షమున, ఎఱిగి = (ఆతిని సంగతి) తెలిసికొని, రండు.

157. అని, పంచినకొ=పంపగా, పనిచూని = ప్రయత్నముతో, బ్రాహ్మణులు, దమయంతి, కఱిపినపలుకులు ఎల్లకొ = నేర్పినమాటలన్నింటిని, సకలదేశసభలకొ = అన్నిదేశములరాజులకొలుపుకూటములందు, పరికి, ఎందుకొ = ఎచ్చటను, కానకవచ్చిరి=చూడకవచ్చిరి. అందుకొ=అదిచూచిపోయిన బ్రాహ్మణులలో, పర్లాదుఁడు అనుబ్రాహ్మణుండు, పమయంతికొ, ఇట్లు, అనియెను. నేను, ఆయోధ్యకుకొ, అరిగి, నీకఱిపినపలుకులు ఎల్లకొ = నీవు నేర్పినమాటలన్నింటిని, ఋతుపల్లసభకొ = ఋతుపల్లసభకొల్వకూటంబునందు, పరికినకొ=మాటలాడిగా, ఒక్కపురుషుఁడు, కుఱువచేతులు కలవాఁడు=పొట్టిచేతులు కలవాఁడు, ఋతుపల్లసౌద్ధకొ, నూఱుగద్యాణంబులజీవితంబునాఁడు = నూఱువరహలజీవితమునకు కొల్వకొల్పినాఁడు, శీఘ్రయానకుకొలుండు=శీఘ్ర=వడిగా, యాన=గుఱ్ఱములను నడుపుటయందు, కుకొలుండు = శ్రేష్ఠి. సూపక్రియా = వెంటచేయుటయందు, నిపుణుఁడు = నేర్పరి. విరూప అంగుండు=లోతెరపడఁదగినవీరపంబు గలవాఁడు. బాహుకుఁడు అను అశ్వశిక్షకుఁడు=బాహుకుఁ డనుపేరుగల గుఱ్ఱ

ములకు నడకలను నేర్పువాఁడు, విని, నన్నుఁ, ఏకాంతఁబునకుఁ=రహస్యస్థలంబునకు, పిలిచి, వెలవెలఁ అగుచు=ముఖమునకొంతిలేనివాడగుచు, దీర్ఘనిశ్వాస పురస్సరంబుగాఁ = పెద్దనిటూర్పుతోఁగూడ, ఇట్లు=అనియెఁ.

158. పురుషునందుఁ=మగనియందు, దోషపుంజంబు=పెక్కుదోషములు, కలిగినఁ=ఉన్నను, ఎఱిగి = తెలివిగలదై, భార్య=పెండ్లాము, ఎదఁ=మనస్సునందు, సహించుఁ=ని = ఒర్పుకొన్నయెడల, పురుషునందుఁ, ఆభివృద్ధిగఁబు = కోరినకోరికల ననుభవించుటయు, దేహాంతిరంబునఁ=దేహము ఎదిరినప్పుడు, ధర్మరతియుఁ = మోక్షసక్తియు, పడయుఁ = పొందును.

159. అని, ఒందు ఎద్దియున్=మఱేదియు, పలుకక, తన నివాసంబునకుఁ=తనయునికిపట్టునకు, పోయెను. అని, చెప్పినఁ=చెప్పఁగా, విని, పెద్దయన్ ప్రాద్దు=చాలనేపు, చింతించి, నలుఁడు కానివాఁడు = నలుఁడుకాని పక్షమున, ప్రతివచనంబు = బదులుమాట, ఏల, ఇచ్చును. ఇంకను, వలను కలవారలఁ = ఉపాయకాలురను, పంచి = పంపి, ఆతినిన్ = ఆనలునిగూర్చి, ఇమ్ముగాన్=బాగుగా, ఎఱుంగన్=లయును. అని, జననీజనకులయనునతంబునన్ = తల్లిదండ్రులయంగీకారముమీఁద, నుదేవున్, రావించి=పిలిపించి, వానికిన్, ఇట్లు, అనియెన్.

160. నన్నున్, ఎఱిగి=గుర్తుపట్టి, తెచ్చినట్లు ఆ = తెచ్చినచందమున నే, జగన్నుతున్ = లోకములచేఁగొనియాడఁబడిన, నలున్, కాశలంబునఁ=నేర్పుతో, ఎఱిగి, తెచ్చు = తోడ్కొనిరమ్ము. విద్యన్నాథ = పండితులలో శ్రేష్ఠుఁడా, ఎందుఁ=ఎక్కడను, పరికింపంగఁ = విచారింపఁగా, నీవు అ=నీవి, సర్వగుణసంపన్నుండవు = అన్నిగుణములతోఁ గూడినవాడవు, (నీవు తప్ప వేరొక్క రీపని లేయఁజాలరు.)

161. దేశాంతిరవిప్రుడవు ఐ = ఇక్కడనుండి విచ్చినవాడవనికాక (పొరుగురిబో)ప్రాలుఁడవనువ్యాజముతో) ఆయోధ్యకుఁ, ఆరుగుము. రివి

ప్రతాపఉన్నతుక్ - రవి=సూర్యునియొక్క, ప్రతాప = వేడిమివంటివేడిమిచేత; ఉన్నతుక్=మీటినవానిని, అనఘుక్=దోషములేనివానిని, అమరసముక్=వేల్పులతోసమానుని, ఉత్తరకోసలఈశుక్ = ఉత్తరకోసలదేశమునకురాజగువానిని, భంగాసరినిక్ = భంగాసరునికుమారుని, ఋతుపర్లునిక్, కనుము = చూడుము.

162. మటియు, విదర్భావిభుడు అగు=విదర్భదేశపురాజగు భీమఁడు, నలుక్, రోయక్=వెదకుటకు, పంచి=అనతిచ్చి, ఎందును, కానక, దమయంతికిక్, ద్వితీయస్వయంవరంబు=రెండవస్వయంవరము, రిచియింపక్=చేయుటకు, పూనినక్=ప్రయత్నపడఁగా, అందులకుక్=అస్వయంవరమునకు, భూవలయంబునక్=భూమండలమునందు, కలరాజులు, ఎల్లను, పోయెదరు. అని, అతిత్వరితంబుగాక్=మిగులఁ దొందరిపాటుతో, చెప్పుము. అని, పంచినక్=అనతియ్యఁగా, నుడేవుఁడు, ఆయోధ్యాపురంబునకుక్, పోయి, ఋతుపర్లుక్, కాంచి విదర్భాపురంబునక్, దమయంతీ ద్వితీయస్వయంవరంబు, ఎల్లి=రేవు, ఆయ్యెడుక్ = జరుగును. అని, చెప్పినక్, విని, ఋతుపర్లుఁడు, బాహుళక్, చూచి, నాకుక్=నేను, దమయంతీద్వితీయస్వయంవరంబు, చూడక్=చూచుటకు, ఒక్కనాఁడు అ = ఒక్కదినములోపలనే, విదర్భకుక్, పోవలయును. నీఆశ్వినైపుఁబు = నీ గుఱ్ఱములను నడుపుటయందలి వేర్పును. ప్రకాశింపంజేయుము=తెలియఁజేయుము. అనినక్, అట్లు ఆ=అలాగే, చేయుదును. అని, నలుఁడు, తనమనంబునక్, చింతించి=యోచించి.

163. అడవిక్=అడవియందు, తన్నుక్, పాసి=వదలిపెట్టి, ఆరిగింక్=పోవఁగా, అరికాకున్న=కోపముచేతనేకదా, ఉవిడ=ఈ దమయంతి, ఇట్లు చేయుక్=ఈ ప్రకారము రెండవస్వయంవరముజేయుటకు, కడగెక్=పూనిన. ఇట్లు అని=లోకమందెట్టివాడుఁ గుండునని, ఇంతులు=క్రీలు, మాకుక్, కూర్తురు=మామీఁద నిట్లుగలిగియుండురు. అని, విశ్వసింపువార=సమ్మతమువారు ఎందుక్ = ఏవిషయమునను, వేడిగొను=సూర్యులు.

164. సాధ్య=పతివ్రతయగు దమయంతి, నామన్=నామందు, కూర్చును = ప్రేమగలిగి యుండును. సంతతికలయది = బిడ్డలుగలది, చెలువ = దమయంతి, ఇట్లులు, ఏల, చేయును. ఐనన్, దీనిక్ = ఈసంగతిని, ఎఱుగవలయును. నేను, ఋతుపర్ణతోన్ = ఋతుపర్ణమహారాజుతోఁగూడ, పోదును. అని, నలుఁడు, బుద్ధిన్=తలఁపునందు, తలఁచి=ఎంచి.

165. తొల్లి=మునుపు, వాస్తేయుఁడు, తెచ్చిన తవరథంబునందుక్, ఆలత్యమాణశుభలక్షణంబులక్ - ఆలత్యమాణ = చూడఁబడుచుండు, శుభ = మేలైన, లక్షణంబులు = చిహ్నములుగలవియు, వాగువేగంబులును = వాయువేగమువంటి వేగముగలవియు, వినవానిక్=వినిటి, పాయంబులనుక్=గుఱ్ఱములను, పూన్చికొనివచ్చింక్ = కట్టుకొనిరాఁగా, ఋతుపర్ణుఁడు, ఆరథంబు ఎక్కునప్పుడు, పాయంబులు=గుఱ్ఱములు, మ్రొగ్గింక్=మోకాళ్లు నేలను అనునట్లు ముందునుంగఁగా, చూచి, ఇప్పేదిగుఱ్ఱంబులు = ఈబక్కగుఱ్ఱములు, అతిదూరంబు=మిక్కిలి దూరపు, ఎట్లు, పోవనోపుక్=పోజాలను. ఒండు గుఱ్ఱములక్ = వేరుగుఱ్ఱములను, పూన్పుము=కట్టుము, అనింక్, బాహుకుండు ఇట్లనియె.

166. ఆవని ఈశ=రాజు, ఈనాయంబులు=ఈగుఱ్ఱములు, పవనగతిక్ =వాయువేగమువంటి వేగముతో, ప్రాద్దు పడక ఉండుక్ కక్=నూర్పుఁడస్తమించులోపల, నేఁడు ఆ=ఈదినముననే, విదర్భనుక్ = విదర్భపురికి, పఱుమక్=పరుగెత్తును. ఆనపుడుక్=అనిచెప్పఁగా, విని కువలయపతి=ధామండుల పతియగు ఋతుపర్ణుఁడు, మెచ్చి, బాహుకునకుక్, ఇట్లు, అనియెక్,

167. అట్లునన్=అలాగైనచో, నీనాయతిత్వకౌశలంబు = నీయశ్వవ్యాధియమందలి నేర్పును, ఎఱిఁగి=తెలిసేకొని, నీకుక్, ఆభిమతింబు=నీకోరికను, ఒరింతును = చేసెదను. అని, రథంబు, ఎక్కి, బాహుకవాస్తేయసమేతుడయి=బాహుకవాస్తేయులతోఁ గూడినవాడయి, ఆరుగువాఁడు=పోవుచుండఁగా.

168. ఎదురక=ఎదుట, దవ్యులక=దూరములందు, చూచిన పాడవులు ఎల్లక=చూచునట్టి నిడివివస్తువులన్నియు, తక్షణము అ=నింబడె, కదియఁగాక=సమాపింపఁగా, అవ్వె=అయివి, పిఱుండక=వెనుక, ఎంతయుక=మిక్కిలి, దవ్యులయి=దూరమై, కనఁబడక=అగపడఁగా, ఇది, దినేశ్వరు రథమా=నూర్యునితేజో, ఇతిఁడు, ఆనూరుఁడో=నూర్యునిసారథియో, అంచుక=అప్పుడు, ఇత్వైకునులుండు=ఇత్వైకువంశస్థుండైన ఋతుచ్చర్ణమహారాజు, వ్యానయమునక=నుననునందు, కడుక=మిక్కిలి, విస్తయము=ఆశ్చర్యమును, అందెను.

169. వారేయిండు, విస్తయంబు=ఆశ్చర్యము, అంది, తనమనంబునక=తనమనస్సునందు. (ప్ర. ప. అ.)

170. ఈతిండు, కాలిహోత్రుఁడో=కాలిహోత్రుఁడను ఋషియో, నూతలి ఓ=ఇంద్రునిసారథియో, నలుఁడు ఓ, ధారుణీనుండలమునక=భూమండలమందు, ఒరులు మానవులు=ఇతరమనుష్యులు, జవళితముగక=పడితోఁగూడునట్లుగా, ఇట్లు, రథమాయనీతి = రథాశ్వముల నడుపుకాస్త్రమును, ఎఱుంగుదురు ఎ=తెలిసికొందురా.

171. ఐయోవిద్యావై భవంబులక = ఐయస్సు, చదువు, సామర్థ్యము అనువానియందు, ఇతిండు=బాహుకుఁడు, నలుక పోలిడిక=నలుఁడని తోఁచెడి, విక్కితరూపధరుఁడు వివకారిణంబు=మాఱుకూపంబు చాల్చినవాడైనందులకు కారిణము, ఏమియొ=ఏమిటో, మహాపురుషులు=గొప్పవారు, దేవనియొక్తుడై=వేల్పులచేఁ బురికొల్పఁబడినవారయి, ప్రచ్ఛన్నవృత్తిక=గూఢమైన నడవడితో, ఉండుదురు. వారిక=అట్టిసారిని, ఎఱుంగక=తెలిసికొనట, పోలు సే=పీలగు సే. అనుచుక, చనునప్పుడు=పోవునప్పుడు, ఋతువర్షుఁడు, తన ఉత్తరీయంబు జాతీ=తనయంగవస్త్రముజాతీ, భూతలంబునక = నీలమీఁద, పడినక=పడఁగా, మఱిమాచి=తిరిగి చూచి, బాహుకా, వాళ్లయందు, పోయి=రథంబుదిగిపోయి, ఉత్తరీయంబు=అంగవస్త్రమును, తెచ్చునంతకక=తెచ్చునఱుకున, రథగమనంబు=తేరిపోక, ఇంచుక=కొంచెము, మం

దంబునేయుము అనినక=తగ్గింపుమనఁగా, బాహుసుండు, నగి=నవ్వి, నీఉత్త
రీయంబు=నీయంగవస్త్రము, పడినయెడ=పడినచోటు, ఇచ్చోటికిక=ఇక్కడికి,
ఒక్కయోజనంబు, కలదు. వాస్తేయుండు, ఎల్లు, లేనేర్పును = లేఁగలఁడు.
అని, రథగమనవేగమాహాత్మ్యంబు-రథ=లేరియొక్క, గమన = నడకయందలి,
వేగ=వడియొక్క, మాహాత్మ్యంబు=నేర్పు, చెప్పుదుక, అనేకదేశంబులు,
కడచినక=దాటిపోఁగా, ఒక్కయెడక=ఒక్కచోట, అగ్ర్య...తంబు-
అగ్ర్య=తెక్క పెట్ట నలవికాని, పర్ల=ఆకులతోను, కాఖా=కొమ్మలతోను,
అలంకృతంబు = సింగారింపఁబడి యుండునని, ఐన, విభీతికన్యత్రంబుక =
తాండ్రచెట్టును, కని, ఋతుపద్మగడు, బాహుసుండుక, ఇల్లు అనియె.

172. ఎల్లవారును=అందఱును, ఎల్లవానిని=అన్నివిద్యలను, ఎఱుఁ
గరు=తెలియరు. విద్యలందుక = చదువులలో, ఎల్లవారును, భిన్నవిషయములు=
వేఱుపడినవిషయముగలవారు, వేఱువిషయముల నెఱిగినవారనుట. ఏను,
దృష్టిమాత్రన = చూచినతోడని, సకలవస్తుచయముసంఖ్య-సకలవస్తు = అన్ని
వస్తువులయొక్క, చయముసంఖ్య = గుంపుయొక్క లెక్క, తొలఁగక=తిప్ప
కుండ, ఎఱుఁగుదును=తేలిసికొందును.

173. ఇవ్విభీతికంబునక = ఈతాండ్రచెట్టునందు, ఫలపర్లసముదాయ
సంఖ్యను=పండ్ల గూ, ఆకులయు గుంపులయొక్క మొత్తమును, చెప్పెదను,
వినుము. ఈరెండుకాఖలక = ఈరెండుకొమ్మలయందు, కల, పర్లఫలంబులు=
ఆకులు పండ్లు, పడివేలును ఒక్కండు=10001, తక్కినకాఖలక, గలయవి =
ఉండునవి, రెండువేలునుందొంబదియెను=2095, అనినక, బాహుసుండు,
విని, వీనిని, ఎన్నికాని=లెక్కపెట్టికాని, నిశ్చయింపకనేరను = నిర్ణయింపఁ
జాలను, అని, రథంబక, నిల్చి, అన్యత్రంబు=అచెట్టును, అక్షణంబుల=అక్షణ
మునవే, ఉసులక, త్రోచి=పడఁద్రోసి, అయ్యెకాఖలయాకులన్ = ఆయాకొ
మ్మలందలియాకులును, పండులును=పండ్లును, ఎన్నినన్=లెక్కపెట్టఁగా, ఋతు
పద్మగడు, చెప్పినయన్నియ=చెప్పినన్నియె, ఐనన్=ఉండఁగా, అచ్చెరుపడి =

అశ్వర్యమునొంది, ఇవిద్య, నానిన్, ఉపశేషములమును, అని, అడిగినన్,
ఋతుపర్వడు, ఇట్లనియె.

174. ఇది, అక్షర్యాదయంబు, అనిన్, విశ్రాంతి=పేర్కొనబడి
నది. అగువిద్య, దీనిన్=ఈవిద్యను, విధిశక్తిముగాన్=శాస్త్రసాంఘిక జెప్ప
బడినతెలుగున, మదిన్=మనసున-బుద్ధిమందు, ఎఱుంగుఁడు=తెలిసికొన్న
వాఁడు-సంఖ్యలను జెప్పఁగలవాఁడు అగును. రుక్మకళకవియిత్తడు=
పాపమువలనను, నిందలవలనను, విషయవలనను విడువబడినవాఁడు, అగును.

175. ఋతుపర్వడు, కరంబు=మిక్కిలి, నకుంబుతో=నడిగో, విద
ర్భాన్, చనువేష్కన్=చేసి=పోవునల్పాహులన, పూర్ణమునప్రసన్నుడు
యి=నిండునున్నచేరి ననుగ్రహించినవాఁడై, సులగుఁత్రసిద్ధుడు=(కరుడు)
అన్నిసుగుఁములచే బ్రభ్రాంతి చెందినవాఁడు, అగును. సర్వహితుండు=
అందఱికిమేలునేయునాఁడును, అగును. చూవె=చూచి. అంచున్=అనిచెప్పును,
అతిఅకుటిలబుద్ధిన్ = మిక్కిలిచక్కనైన తలంపుతో, బాహుసుఖన్, ప్రీతి
తోపన్, విధిముక్తముగాన్ = శాస్త్రవిధితోఁగూడి, అక్షర్యాదయంబు =
అక్షర్యాదయమునడి విద్యను, ఉపదేశము ఇచ్చెను=ఉపశేషించెను.

176. ఇట్లు, నలుఁడు, ఋతుపర్వచేతన్, అక్షర్యాదయంబున్, పఠసి,
సంతుష్టుండువి, నీకున్, అశ్వర్యాదయంబు = అశ్వర్యాదయమునెడి విద్యను,
ఇచ్చెనను. పరిగ్రహించుము. అనిన్, ఋతుపర్వడు, అట్లుఅ=అట్లే, చేసె
దను. అంతపన్=నేనుతెలిసినంతవఱకు, నీకుండున్=నీయించె, ఉండ
నియు. అది=దానిని, నావలచినప్పుడు=నాకుఁగావలసినపుడే, చేకొనియెదను=
గ్రహించెదను. అనియె. అంతన్=తియ్యతి, ఆ అక్షర్యాదయసామర్థ్యంబు
నన్=అక్షర్యాదయముఁదియొనెరుచుచేరి, ఆప్పుడు అ=అప్పుడె.

177. నలున్, తొల్లి=మునుపు, ఆక్రమించిన కళి=హస్తాకొనియున్న
కలిపురుషుఁడు, కర్కశుఁ=వింబున్ = కర్కశుఁడనియొక్క వింబును
క్రక్కుచున్, విహితించెదని = చేతులుబోడించుకొన్నవాఁడై, చంచలుఁడు

యత్ (భ య ముచే) కవలయ, తన్నుత్, ఎటుగ్చెప్పెత్ = తానుపలాని వాడని యెఱిగించెను.

178. నానిత్ = తీకలిపురుషుని, చూచి, నలుడు, తాను, అల్లి = కోప పడి, కాపముఈక్ ఉన్నత్ = కపింపభోత్రమండగా, కలి, ఎటింగి = (ఆసంగ తి) తెలిసికొని, నిన్నుత్ పొంది = నిశ్చలై నేకించి, అహివిషంబుచేతత్ = పామువిషముచేత, అనయంబు = సదా, దగ్ధండును వితిని = మాడితిని. అనఘు = పాపములేనివాడూ, ఇంకత్, నాకుత్ - నైపు = నన్నుక్షమింపుము.

179. నిన్నుత్, కీర్తిందినజనులు = పొగడినజనులు, నావలనిభయంబా = నాభీతిని, పొందరు = చెందరు. నాకుత్ = నాయెడ, కరుణింపుము = కరుణింపుము. అనినత్, నలుడు, కోపంబుడిగె = కోపంబువిడిచెను. కలియు = కలి పురుగుడు, అవ్విభీతకంబుత్ = తాండ్ర చెట్టును, ఆశ్రయించెత్ = పొందెను. అనిమొలుగాత్ = అదిమొలకలకొని, అవ్విభీతకంబు = ఆతాండ్ర చెట్టు, అప్రక స్తంబుఆర్యైత్ = అప్రసిద్ధుయ్యెను. అల్లు, నలుడు, వికృతరూపమాత్రంబు తక్కిన్ = మాటురూపంబొక్కటితక్కి, తక్కిన గుమ్మరింబువలనత్ = తక్కినపాపంబులవలన, విముక్తుడు వి = విడుదలచినవాడై, రథంబులెక్కి, ఆతినేగింబున్ = మిగులవడితో, ఋతుపల్లనాశ్లేయసమేతుడు వి = ఋతు పల్లతోను నాశ్లేయునితోను గూడినవాడై, విదర్భకుత్, చనియెత్. అం తత్ = తిర్వాతి, సాయాహ్నమునత్ = సాయంకాలమునందు.

180. ఋతుపల్లుడు, రథధ్వారంబు = తేరివ్రాత, ఘనధ్వనివోలెన్ = ఉఱుమునలె, నానాదిక్ ముఖములత్ = అన్నిదిక్కులయందు, మ్రోగుదుం దత్ = ధ్వనించుచుండగా, ఋతుపల్లుడు, మానుగత్ = గొంపముతో, భీను అనుజ్ఞాకుండు వి = భీమరాజుచేను త్తిరువుపొందినవాడై, ఆప్రోలు = అవిదర్భా పురింబును, చొచ్చెను = ప్రవేశించెను.

181. నమయంతి, అధ్వని = ఆతేరివప్పుడు, విని, నలురథఘోషమా = నలునితేరునద్దు, అవి, అనురాగము = సంతోషము, ఒంది = పొంది, పుణ్యస్థానము =

పుణ్యమునొసగు కీర్తిగలవానిని, లోకజపకారకుఁ = జనులను మేలుచేయు
వానిని, నిషధతాకుఁ = నిషధదేశపు లేలికయగువానిని, నలుఁ, చూడఁ కఁ
కంటిని = చూడఁగలిగితిని. అనుచుఁ = చెప్పుచు, ఘనభౌజుఁ = నిడుపుచేతుల
వానిని, చూడఁకఁకానినాఁడుఁ = చూడనోచుకొననిదివమునను, తత్
భుజపరిరంభణమునఁ - తత్ = అనుననియుక్కు, భుజ = బాహువులయుక్కు, పరి
రంభణమునను = అలింగనముచేతి, సుఖము = సౌఖ్యము, పడయుని నాఁడుఁ = పొంగ
నియెడల, నీను, ప్రాణంబు, విడుతును, అని, తలంచుచుఁ, కమలతాతాతీ =
తావరపువ్వుల చెలువలె నిడివియైన కన్నులుగల యాదమయంతి, అరథఅధి
యాధుఁడు = అరథము నెక్కినవాఁడై, వచ్చు, ఋతుపర్లుఁ, చూచి, అప్పుడు,
అధికశోకితిప్త అనుచుఁ గుండె = ఎక్కువ దుఃఖము నెడి నెగచే మాడినదై
యుండెను. అంతఁ = తిర్వాతి, ఆయుతుపర్లుఁడు, ప్రియముతోడఁ = ప్రేమ
తో, భీముఁ = భీమరాజును, కాఁక వచ్చెను = చూడవచ్చెను.

187. భీముఁడును, వానిఁ = ఆయుతుపర్లుని, పూజించి = మర్యాదచేసి,
ఒక్కరస్యవార్త్యంబునఁ = ఒక యందమయిన మేడయందు, విడియించినఁ
= విడిచిమాడఁగా, ఋతుపర్లుండు, ఆపురంబునఁ = అపట్టణమందు, స్వయం
వరంబు అనుశబ్దము = స్వయంవరింబనెడి సందడి, వినఁ కానక = వినక, అర్చన
తంబునఁ = తన వాగస్సవందు,

188. ధరణిఁ = భూమియందు, కలరాజులు, ఇందుఁ, ఎప్పుడు, వచ్చి
వారు, లేరు = కనబడలేదు. వైదిన్ధి = నిమయంతి, ఒరుఁ = ఇతిగుని, పరియం
వఁ = కోరుటకు - పెండ్లాడుటకు, అంత = మిక్కిలి, ధర్మ్య ఇతరవరితయే - ధర్మ్య
= నీతి దప్పనిదానికంటె, ఇతర = వేఱగుఅన్యాయ్యమయిన, చరితయే = నడవడి
గలదా, అనుచుఁ = ఎంచుచు, రద్దయఁ = మిక్కిలి, లజ్జఁ = సిగ్గుతో,
కుండెను.

184. బాహుసండును, రథశాలఁ = తేరిగుఱ్ఱములఁ గట్టులాయము
నందు, రథఅశ్వంబులఁ = తేరిగుఱ్ఱములను, బంధించి = కట్టి, రథసమా
పంబునఁ = తేరిచేరునను, విశ్రమించి = అలరెదీర్చుకొని, ఉండునంతఁ =

ఉండఁగా, దమయంతి, బాహుకవాన్త్యయలతోడఁ, వచ్చినఋతుపర్వఁ, చూచి, విభలమనోఽథవఁనిపగ్గలమయిన కోరికగలది ఆకనిరాశచేసికొన్నదియై, ఉండఁకఁడపకఁఉండఁజాలక, కేళిని అనుదానిఁకేళిని అనుపేగుగల చెలికత్తెను, పిలిచి, ఋతుపర్వఁ, ఆయోధ్యాపతిఁ కాఁ=ఆయోధ్యకు గాజాగాన, వాశే యుఁ=నూతిపుత్రునిఁ కాఁ=సారథినిగా, ఎఱింగితిని, బాహుకుండు, అనువాఁడు, ఎవ్వఁడు-ఓ, నానియందుఁ, నాన్యాపయంబు=నాననస్సు, కరంబు=మిక్కిలి, ముదితంబు=అనురాగంబుగలది, అనుచున్నయది. మనపర్వాదునకుఁ, ప్రతివచనంబు=బదులుమాట, ఇచ్చినవాఁడు, వాఁడు ఆ=అఁడే, కావలయును=ఉండవలయును. నానికడఁక, పోయి, ఎఱింగి= సంగతి తెలిసికొని, రమ్ము. అని, పందినఁ=అనతియ్యఁగా, అది, పోయి, బాహుకుఁ, కని, దమయంతి, నీసకలంబు=నీక్షేమము, అడుగిఁ= విచారించుటకు, పుత్తెంచెను=పంపెను. ఇందులకుఁ=ఇచ్చటికి, వీనుకారణమునఁ, వచ్చితి, అనినఁ, దానికిఁ=అకేళినికి, బాహుకుండు ఇట్లు అనియెను.

185-186. వినుము ఎ=అలకింపుమీ. దమయంతి, ప్రియమునఁ=ప్రేమతో, పునఃస్వయంచరము=నాఅల స్వయంచరంబును, చేయఁ-కిడింగి=చేయఁబూని, సకలక్షత్రిఅన్వయవీరులఁ=అన్ని రాజవంశపుషూరులను, రావించినఁ=పీడింపఁగా, నయనిధ=నీతిశాస్త్రమునకు స్థానభూతింబయిన ఋతుపర్వఁడు, ఒక్కనాటఁకా=ఒకదినముననే, ఆయోధ్యనంకి=ఆయోధ్యాపురింబునుండి, ఇందులకుఁ సరి=ఇక్కడికి సరిగా, శతయోజనంబులు=మాతామడలదూరము, చనుదంచెను=వచ్చెను. నేనును, ఆతినిసారథిని, ఇటఁ=ఇచ్చటికి, వాగితోఁ=ఆఋతుపర్వనతోఁగూడ, మనోవేగమునఁ=మనస్సునఁ గలవేగముం జూలవేగముతో, వచ్చితిని.

187. నాపుడుఁ=అని చెప్పఁగా, మూఁడవవాఁడు, ఎవ్వఁడు, అని, అడిగినఁ, అకేళినిఁ, బాహుకుండు, ఇట్లు అనియె.

188. అతిఁడు, నలరథనోదకుఁడు=నలనిరథంబు దోలవాఁడును, అతి అలఘుఁడు=మిక్కిలి నేర్పుగలవాఁడును, వాశేయనామఁడు=వాశేయఁడను

పేరుగలవాడు, అనవుడు = (అని నలుడు) చెప్పగా, వాడు = అవాస్తవము, అనలభూపాలకుపోయినవలను = అనలమహారాజుపోయినతావు, ఇది అనిఁగలనది యని, ఎఱుంగును ఒకొకెలియునా, అనక = (అనికేని) అడుగిగా, వాడు = అబాహుకుడు, ఇట్లనియె.

189. వాస్తవముండును, నలుపుత్రులక = నలమహారాజుబిడ్డలను, విదర్భేశ్వరునొద్దక = విదర్భరాజుదగ్గర, పెట్టిపోయి = విడిచిపోయి, నలురాజ్యభ్రంకంబు = నలుడు రాజ్యము పోగొట్టుకొన్న సంగతి, విని, ఋతుపర్ణుక, కొలిచి అండాక = సేవ చేయుచుండెను. అతడును = అవాస్తవముండును, నలుక, ఎఱుంగడు.

190. నలుతోక, ఒక్కటక = కూడ, అరిగిన నలి నాయకసేత్ర = వెల్సిన కమలలోచనముగు, భీమసందరయొండెక = దమయంతిగాని, నలుడు ఒండెక = నలుడుగాని, ఎఱుంగుక = తెలిసియుండును. ఒరులకుక = ఇతరులకు, నలుక, ఎఱుంగుక = తెలిసికొనుటకు, మహిక = పుష్కమియుండు, కారణము = నిమిత్తము, కలదే = ఉన్నదా? (లేదనుట.)

191. అనిసక, విని, కేని, ఇట్లనియె.

192. అపవిత్రాక, పుస్త్రుత్వహాని ఐ = కోకిలనిసముచియకొన్నవాడై, దయఁకనికరము, లేక, ప్రాణ ఈశ్వరుడు = ప్రాణనాథుడు - భర్త, తన్నుక పాసి = విడిచి, చనిక = వెళ్ళగా, వాటిపస్త్రుత్వంబు = అదివయసక గట్టినసముకొకయె, పరిధానముగక = కట్టుబట్టయె యుండగా, పాంసుపలల మలిసము = దుమ్ముయొక్కరాశిచేనల్లనిది, అగుచున్న, తనువుతోక = దేహముతోను, అనయంబు = ఎల్లప్పుడు, జడగొన్న = జడయైన, అలక అవధులతోడక = మంగురులసమూహముతోను, (కూడి) అవధిశలము = భూమి, శయనంబుగాక = పాస్పగాఁగా, దమ

యంతి, ధర్మచారిణి=పతివ్రతాధర్మంబు నడుచుచదియై, ఆకళువ్రతంబులకొ= పాపంబుఁ బోగొట్టు వ్రతములను, ఆచరించుచున్నది = చేయుచున్నది. అనిన = అనిచెప్పఁగా, నలుఁడు, ఆవిరళ...ర్థంబు-ఆవిరళ = దట్టముగా, ఉద్గత = పుట్టుచున్న, బాష్ప=కన్నీటితో, పూర్ణంబులు=నిండినవి, అయిన, లోచనములు = నేత్రములు, ఎఱుక పడక యుండకొ = దృష్టి తెలియక యుండఁగా, వదన పద్మంబు=కమలమావంతి ముఖమును, వాచి, తాను, పెండునలను=నుటియొక్క వైపు, చూచుచుండెను.

193. కేశినియొక్క, బాహుకుపలుకులు=బాహుకునిమాటలు, ఆకారంబును=యాపును, దిమయంతికిన్, ఎఱింగించినకొ=తెలుపఁగా, అది=దమయంతి, ఆతినికొ=నలుకొకొ=నలునిఁగా, శంకించి=సందేహపడి, ఇంకను = మఱల, వానికడకుకొ, ఏఁగుచు=పొమ్ము. వాఁడు ఋతుపర్ణపంబులవాఁడు అట. పంచ సమయంబులు=వంటచేయు సమయమున, వానిచరితంబు = వానిసంగతి, ఎఱింగి రమ్మ=తెలిసికొనిరమ్మ. అని, పంచినకొ=పంపఁగా, అప్పుడు ఆ=అప్పుడే చని, కేశిని, బాహుకునందుకొ, ఉన్న, దైవ...క్రియలు-దైవ=దేవసంబంధములైన, మానుష=మానుష్యసంబంధములైన, నిమిత్తి=కారణములుగల, అద్భుతక్రియలు= అశ్రవ్యకరంబులైన పనులు, చూచి, నచ్చి, గమయంతికికొ, ఇల్లు, అనియెన్.

194. ఆతినిచరితంబు=ఆతినిపదవి, చెప్పఁగకొ=చెప్పబడు, ఆతిమానుషము=వింతయైనది, ఆపగరిప్రయాసము=కష్టములేనిది, అప్పపృథుతపూర్వము= ఇంతకుమునుపు, చూడను వినను బడనిది. పరమార్థము అ=నిజముగా నీ, అంబు జనేత్రా=కమలాక్షి, ఆతినిని, దైవము అనవిలయకొ=దైవమని చెప్పవిలయంబు.

195. వివెత్తు=వినుము అప్పు, వాఁడు=ఆబాహుకుఁడు, తృణముష్టికొ= గడ్డిపిడికిటిని-పిడికడుగడ్డిని, వీచినకొ=విగరిచల్లెని, అందుకొ = అగడ్డియందు, అగ్ని=నిప్పు, ఉదయించి=పుట్టి, అందుకొ = అనిప్పునందు, వంటలు, అమరు నంతకుకొ=జరుగు నంతవఱకు, ఇంధనము = కట్టెలు, అపేక్షింపక, ఉడుగక=

విడువక, మండుచుకొ, ఉండును. మఱియుకొ=అంతియకాక, కడకతోకొ= ఉత్సాహముతో, సంజాల్లు=మాంసములు, కడుగకొకొ=కడుగుటకు, సముకట్టి =పూని, జలము=నీరు, అపేక్షించుచుకొ=కోరగా, చూడకొ = పరికింపగా, ఆక్షణము ఆ=అక్షణమున, దివ్యఅంభః ప్రవాహము=తీయ్యనినీటివెల్లువ, సంభ వింది=పొడవి, కుంభములో = కడవలనిండుగా, నిండి, అక్షయము అగుచుం దుకొ=తఱుగకయుండును. ఆతని...నార్దీతమువి-ఆతని = అనలునియొక్క, కర ద్వయ=రెండుచేతులచేత, అవనార్దీతములువి = వలసబడినవియై, కందియును= వాడియును, నాహ...తతుః-నుహత్=మిగుల, సుకంఠ=కమ్మనినాసనగల, సుమ హ=పువ్వులయొక్క, తతుః=రాసులు, తొంటియట్లు=మిందువలెనే, తనుకంపు =తనునాసననా, విడువక ఉండును. ఆతని తేజము=జ్వలనికాంతి, ఉన్నతిము= పొచ్చినదిగా, ఉన్నది.

196. అనినకొ, విని, దమయంతి, వెంబడియుకొ = మఱల, కేళినికొ, పిలిచి, బాహుసంపండిన సంజాల్లు=బాహుకుడువండినభక్త్యవస్తువులను, తెప్పించి, ఆస్వాదించి=రుచిచూచి, బాహుసంపండుకొ, నలులక్షణంబులు=నలునిగుఱు యులు, కలుగుట=ఉండుట, ఎఱింగియుకొ=తేసియు, ఊహకొడపక=సమా ధానము నొందజాలక, నానిహాకిన్=అబాహుకునియొద్దకు, కొడుకునున్, కూతురున్=కుమార్తెనును, కేళినితోడన్=కేళినితోగూడ, పంచినన్=పంపగా, ఆకుమారునిన్ కూతురున్=ఆకూతురు కొడుకులను జూచి.

197. నలుడు, బాన్నివారి = కన్నీరు, వశము కాక=స్వాధీనముకాక, ఒల్కచున్ఉండకొ=కాటుచుండగా, కొడుకున్, కూతున్, ఎత్తుకొని, హర్ష పులకిత అగుండు వి=సంతోషముచే గగ్గరుపాటునోగూడినశరీరముగలవాఁ డై, నిజఅంకశలంబునంగున్=తనతోడమీఁద, వారిని=ఆకొడుకు కూతులను, ఉనిచికూర్చుండఁబెట్టుకొని, ఆదరమునన్=ప్రేమతో.

198. ఆకేనిన్, చూచి, ఈమూరులు=బిడ్డలు, ఇద్దఱు, నాకొడుకున్
కూతునున్ పోలిసన్=నాబిడ్డలవలెనుండఁగా, వీరిని, ఎత్తుకొని, దుర్బిఖించితిని,
అని, తన్నున్=తనసంగతి, ఏర్పడకఁగండన్=తెలిసికొనకుండునట్లు, పలికి=
చెప్పి, దానికిన్, ఇట్లు, అనియెన్.

199. నీవు, ఇటన్=ఇచ్చటికి, పలుకులు=అనేకమాటలు, నచ్చుచున్
పోవుచు-ఉనికిన్=రాకపోకలుచేయుచుండుటచేత, ఇతరజనములు = పొగుగు
వారు, కని, చిత్తములన్=మనస్సులందు, ఒండుగన్=వేటువిధంబుగా, సంభా
వింతును=తలంతురు. కావునన్, ఇంకన్=ఇంకమీఁదట, కార్యార్థినివి వి=పను
లను గోరినదానవై, రాన్వలవచు=రావద్దు.

200. ఏము, దేశాంతరముననుండి=ఇతర దేశములనుండి, వచ్చినయతిథు
లము=వింగులము. నీకున్, నూతోడిది = నూతోఁగావలసినది, ఏమి, అనిసన్,
కేనియున్, క్రచ్చటి=మఱి, వచ్చి, బాహుశుబద్ధంబు=బాహుసునిరీతి, అంత
య్యన్ = యావత్తును, చెప్పినన్=చెప్పఁగా, అది=అదిమయంతి సంతసించి,
నిజజననికన్=తనతల్లితో, ఇట్లు, అనియె.

201. సందియము=సంశయము, ఏల=ఎందుకు, సర్వగుణసంపదన్ =
యావత్తునుగుణములకలిమిని, చూడన్కన్=యోచించిచూడఁగా, బాహు
శుండు, తాను, అవశ్యము = తప్పక, భూవందితుఁడు=భూమియందలిజనులచే
గొనియాడఁబడువాఁడు, ఐననైవధుఁడు,=నలుఁడు, అగును. నామనంబును=
నామనస్సునైతము, ఆనందమునక, సంతోషమును, పొందుచున్నది. ఘనంబు
గన్=మర్యాదతో, వాఁడు=అనలుఁడు, ఇటకున్=ఇచ్చటికి, వచ్చునాఁడో
=వచ్చుటయో, ఏను, అంగులకున్=అచ్చటికి, ఏంగుదాననో=పోవుటయో,
సంబుగన్=చక్కఁగా, అనతి, ఇప్పు. నావుడున్=అనియడుగఁగా.

202. అది = ఆదమయంతియొక్కతల్లి, భీముననుమతంబునక=భీముని

యంగీకారముచేత, దమయంతియొద్దకుఁ, బాహుకుఁ, రావించిన్ = పిలిపింపఁగా,

203. నలుఁడు, పనుడొచ్చి, అందుఁ=అభీనురాజ్యహంబునందు, దీన ఆనన్ద=వ్యసనముగల ముఖముగలదియు, అవిర... గాత్రుఁ-అవిరళ=దట్టమైన, పంక=బురదవలె, నులిన=ముటికియైన, నతి=వంగిన, గాత్రుఁ=శరీరముగలదియు, తపస్వినిఁ = దురిభుపడుచుండునదియు, అతికృశఁ=మిక్కిలి చిక్కినదియు, ఉదిత... ముఖుఁ - ఉదిత = పుట్టిన, బాష్ప = కన్నీటియొక్క, కణ= చిందువులతో, కలిత = కూడిన, ముఖుఁ = మోముగలదియునైన, ననయ. తిఁ, కనియెఁ.

204. దమయంతి, నలునివికృతాంగమునఁ = నలునియొక్క యసహ్య రూపంబును, చూచియెఁ=చూచింపుటికిని, ఆతనిఁ, అన్యంగాఁ=కేటొక్కనిఁగా, వగవక=ఎంచక, నెయ్యమునను=ప్రేమచేతను, లజ్జను=సిగ్గుచేతను, భయసంభ్రమమునఁ=భీతిచేతను, తిత్తపాటుచేతను, వివేకాత్తిఅనుచుఁ=స్వాధీనత తప్పిన తెలివిగలదయి, స్మృతిలేనిదై, పరికిఁ, ఇట్లు అనియెఁ.

205. విజనంబు వినివిపినంబునఁ = మనుష్యసంచారము లేనియడవి యందు, అలసి=శ్రమపడి, నిద్రపోయిన, అలలఁలడుదానిని, అతనాధ్యుఁ=మిగులనుంచిదానిని, అనువ్రతఁ=తన్నుఁబోలినదానిని, అగ్నిసన్నిధిఁ=అగ్ని హోత్రునియెదుట, పాణిగ్రహణవిధిబట్టి వినిదానిఁ=పెండ్లియగు కార్యముచే పొందఁబడినదానిని, పానీ=వదలిపెట్టి, నలునట్లు=నలునివలె, నిద్రయులై = కనికరములేనివారయి, అరిగినవారల=పోయినట్టిమానవులు, ఒరులు=ఇతరులు, శేరు.

206. మరవరులఁ=వేల్పులలోపెద్దలను, మెచ్చక=కోర్కొక, తనఁ= (నలుని అనుట.) పరియించిననన్నుఁ = కోరిననన్ను, పుత్రిసతిఁ=బిడ్డలుగలదానిని, ఎలకో, ఎందుకో, చెచ్చెరఁ=రిటాలన, విడిచెను. ఎప్పుడును కుఁ=దయమాలినవాడగు, ఆతనికిఁ, ఏను, ఏమి, ఎగ్గు=కీడు, కావించితిని. ఓ=చేసితిని.

207. ప్రాణసమానపు ఐన నిన్నుకొ, విడువను=విడిచిపెట్టను. ఓడక
ఉండుము=భయపడకుండుము. అనినఆపలుకులు = చెప్పినయామాటలు, ఏల
మఱచెనో, అని, శోకతప్తంబు = దుఃఖముచేమాడినది, ఐన, తనహృదయం
బుకొ=తనమనస్సును, తడుపుచున్నదియనుంబోలెకొ=తడుపుదానివలె, బాష్ప
భారలకొ=కన్నీటిభారలచేత, ఉరస్థలంబుకొ=తోమ్మును, తడుపుచున్నదను
యంతికొ, చూచి, నలుఁడు, దుఃఖితులందు ఐ=వ్యసనముచే గలవరపడిన
వాడై, ఇట్లు, అనియెకొ.

208. నేను, కలి...నతిని ఆయి-కలి=కలిపురుషునిచే, సమావిష్ట=ప్రవేశింపబడిన, నతినియి = బుద్ధిగలవాడనై, కలిపురుషునిప్రేరణచేత, కష్టవృత్తికొ=నీచతనముతో, అట్టియిడుమను = అట్టిశ్రమయందు, పడితిని = చిక్కికొంటిని. అది = ఆకలిపురుషుఁడు, నాదీయ ..లమునకొ=నాదీయ = నాదైన, తపము=తపస్సుయొక్క, బలమునకొ=బలమిచ్చేతను, దుష్కర్తృదహనమునకొ=చెడుకర్తృనశించిపోవుటచేతను, ఇప్పుడు, నన్ను, విడిచిపోయెను.

209. ఏను, ఇందులకుకొ=ఇచ్చటికి, నీతదర్శంబు=నీకొఱకు, వచ్చితిని, అదిఅట్లు ఉండెకొ = ఆసంగతి యట్లు లుండనిప్పు. అనురక్తుకొ = ప్రేమగలవానిని, అనువ్రతుకొ=ఏకపక్షీప్రతిమిగలవానిని, నన్నుకొ, ఎంచక = తలంపక, అన్యఆపేక్షకొ=వేరొక్కనియందు మనస్సుతో, పునఃస్వయంవరంబు=మఱిస్వయంవరము, రచించుట అది=చేయుట, కులస్త్రీ ధర్తంబు, కాదు. రాజులకొ ఎల్లకొ=రాజులందఱిని, ఈస్వయంవరంబునకుకొ, రావించుటకొ చేసి కాదే=పిలిపించుటచేత సేకదా, ఋతుపర్లుండు, వచ్చెను. అనినకొ = అని నలుఁడు చెప్పుగా, దమయంతి, కృత అంజలి ఐ=చేతులు జోడించినదై, ఇట్లు, అనియెకొ.

210. నిన్నుకొ, రోయంగకొ = వెనకుటను, విపులు = బ్రాహ్మణులు, నచ్చికొ=ప్రేమతో, అగ్ని, నాచేతకొ, పలుకబడి అ=చెప్పబడినట్లై, ఎల్లచోకొ = అన్నిచోట్లను, పడికిరి. అందకొ = వారిలో, పల్లాదుఁడు అను

విప్రుఁడు=బ్రాహ్మణుఁడు, ఆ ఆయోధ్యకుఁ, ఏఁగి, నిన్నుఁ, ప్రతివచనంబుఁ=నీబదులుమాటచేసి, ఎఱింగెను=గుర్తునట్టెను.

211. ఆపర్వారుపలనఁ, (నీవృత్తాంతంబు, (ఎఱిగినచాననై, నిన్నుఁ, ఇటఁ, రావించునుపాయంబుఁ =పిలిపించునుపాయము, కలంది, ఎల్లి =రేళు, దనుయంతి ద్వితీయస్వయంవరంబు, అగును=జరుగును. ఆని, ఋతు పర్వకడఁ = ఋతుపర్వని సమాపమున, ప్రకాశింపఁ = తెలియుఁబడచుటకు, నుజీవుండు అనుబ్రాహ్మణుఁ, పుత్రెందితిని=పంపితిని.

212. అధిపా = ఓనాథా, నరవరుఁడు = మనుజులలో శ్రేష్ఠుఁడయిన, నలుఁడు కాక = నలుఁడుతప్ప, ఎన్వగు, శతయోజనములు = మాతామహలు, ఒక్కవాసుమునఁ=ఒక్కదిగంబులోపల, వత్తురు=రాఁగలరు. ఆని, దీనిఁ=ఈసంగతిని, పరికింపఁ = పరీక్షించుటకై, వేడి = కోరి, ఇట్లు పందిరిని = బ్రాహ్మణు నంపితిని.

213. ఆంకవైరి=కత్తువులకులాంగజేసిన యోనాథా, ఏను, ఆతిపా పభావమునఁ = ఎన్నువచెడికలంపుతో, ఎగ్గు = చెఱుచు, కలంపము = ఎంచిన దాననుగాను. ఓండుగాఁ = వేటొక్కవిధముగా, కలంపము(ము)=ఎంచుము. నీ ఆడుగులు=నీపాదములు, అంబుగఁ ఓవుదును=చాలుదును. అట్లు ఆ వి నఁ = ఆప్రకారమే యుక్కునికోరియున్నయెడల, ఎన్ను, ఈసరిన ఆవుఁడు = (తామరలక్ష్మిఁడైన) ఈనూర్పుఁడు, ఈఅనలుఁడు=ఈ అగ్నిహోత్రుఁడు, ఈన్యూలాంఛనఁడు=ఈ చంద్రుఁడు (కుందేటినిఁ జేరిబట్టినవాఁడు,) ఈ మరకత్తిముఁ = ఈదివకలలో గొప్పవారు, గోప పరీతి చిత్తులు వి=కోపము చేఁ జాట్టబడినచునమ్ను గలవారై, జానువు=సొగసు, అడఁగఁ=నశించునట్లు, ఆక్షణము ఆ=ఆదేక్షణమునకే, చంపరువి=చంపరా. (నేను నిన్నుఁ చిప్పు మఱియొక్కనిఁ గోరియుండునని, సూర్యచంద్రాదులగు వేల్పులు నీపాదము లంటిన నన్ను దహింపఁజేయుదురు.) అని తా.

214. అనుచున్న, అవసరంబునఁ=సమయమునందు, అఖిలభూత అంతగతుండు ఐన = అన్నిప్రాణులలోపల నుండునట్టి, వాయుధట్టారకుండు=

వాయుదేవుడు, ఎల్లవారును=అందఱును, విన్=అలకించుట్లు, అకౌశంబునక, ఉండి, నలునకుక, ఇట్లు, అనియె.

215. నృపశక్తుమ=రాజశ్రేష్ఠుడా, విమము. అమలచరిత్రక=నిర్మలమైన నడవడిగల, పతివ్రతక, దివ్యుని, ఇట్లు, పల్కుదువు ఎ = అడవచ్చునా? దీనియందుక=ఈదమయంతియందు, విదితంబు=ఆగపడునట్టి, ఆగు, శీలనిధిక=నడవడియనుకాణాదిని, మధాంశుడును=చంద్రుడును, కనులహితుండును = నూర్చుడును, నేనును, ఒకటక=కూడి, మూడువర్షముల్ = మూడేండ్లు, తగక=ఒప్పునట్లు, బాగుగా, కాచితమి=కాపాడితిమి. కోమరుగక=బాగుగా, దీనిక, చేకొనుము=గ్రహింపుము. కోమలి=ఈదమయంతి, నీకుక = నీయందు, అమరక్త = శ్రేణుగలది, శావుడుక = అనిచెప్పగా (వై. ప. ఆ.)

216. మరుద్వచన అనంతరమునక=వాయుదేవుని మాటలు మగిసి తర్వాత, సురపుష్పవృష్టి = దేవతలు గురిపించిపుష్పనర్జము, కురిసెక, సురదుండుభివాదములు = నేలలభేరిన ద్యముల మ్రోతలు, మ్రోసెక = మ్రోగెను. గంధవాహుండును = నాముపును, కనిము=మిక్కిలి, ప్రశస్తముగక= తిన్నిగా, చీకెక=విశరెన.

217. ఇట్లు, ఎల్లవారికక, ఆశ్చర్యంబుగాక=సంతోషముగలుగునట్లు, వాయుదేవుడు, తిన్నక ఎఱింగించి=తాన్నిఁడైనదితెలిపి, దనుయంతి పతిని తాగుణంబులను=దనుయంతియొక్క, పాతివ్రత్యమహిమమును, పతియందలి=ధర్తయందలి, ఆశ్చర్యము అనురాగంబును = బూటకముగానిప్రేమను, చెప్పినక = తెలుపగా, విని, నలుండు, పునువ్రమాద పరిపూర్ణవృద్ధయంకు వి-పరను=ఎక్కువ, ప్రమాద=సంతోషముచేతి. పరిపూర్ణ=నిండిన, వృద్ధయంక=నునస్సుగలవాడయి, తత్క్షణంబు ఆ=అవెంటనే, కర్కటకుక, తలంచి, వానియిచ్చిన పుట్టంబు=ఆకర్కటకుఁడొసఁగిన వస్త్రంబును, పైక=మీఁద, పెట్టికొని=ఉంచుకొని, నిజరూపంబుక=తనస్వరూపంబును, తాల్చినక=ధరింపగా.

218. ఆయత బాహుక్ = నిడువుచేతులుగలవానిని, తప్తకనక అంబి
తపర్ణక్ - తప్తకనక = అసురంజివంటి, అంబితి = బిప్పిన, వర్ణక్ = శరీరచ్ఛాయ
గలవానిని, మనోజూపుక్ = మన్నభుని రూపంబుగలవానిని, ఇంద్రునివలె
నాచరించువానిని = ఇంద్రునివలెనుండువానిని, సూర్యతేజక్ = సూర్యునివంటి
వెలుగుగలవానిని, నిషధప్రభుక్ = నిషధదేశరాజును, ఆనలక్ = అనలమహా-
రాజును, చూచి, పద్మ... శేత్ర-పద్మపత్రి = తామరపువ్వురేకువలె, ఆయతి =
నిడివిదైన, శేత్ర = కన్నులుగలవయిన, దమయంతి, కరంబు = మిక్కిలి,
ముదంబుక్ = సంతసమును, ఒండి = పొంది, బంధులకుక్ = చుట్టాలనుగా, మిత్రుల
కుక్ = చెలలకును, వ్యాధియప్రియంబుగ్ = మనస్సు కింపుగలుగునట్లుగా,
అత్తీయుత, కాంతితోగూడినది, ఆయ్యోక్.

219. ఇట్లు, సంగతులు = కూడినవారు, విన, అయిరువురకుక్ = అనల
దమయంతులకు, విరహాపరితాపంబుతోక్ అ = ఎడఁబాటువలని సంతాపంబు
తోగూడ, శరీమలిసర్వంబు = దేహముతోని ముటికి, వాసెను = తొలఁగెను.
(విరహాతాపంబడఁగెను. దేహము ముటికియుఁబోయెను.) పరస్పరానురాగం
బుతోక్ అ = ఒండొరులమీఁదించెలిమితోగూడ, విభూషణవిశేషములు = గొప్ప
సొమ్ములు, విలసిల్లెక్ = ప్రకాశించెను. ఒండొరులమీఁదఁ బ్రేమగలిగెను. (వారు
చాల్చిన భూషణములును ప్రకాశించెను.) అంతక్ = తిర్వాత, అంతయున్ =
సవిస్తరముగా, విని, భీముఁడు, జాతిసస్య = పైరులుగలది, విన, వసుధ =
భూమి, తోయసంప్రాప్తిక్ = నీర్లుపోయెటచేత. అప్యాయిత వినట్లు = తృప్తి
నొందినట్లు, అజ్ఞాత చర్యుండు = పోవిడితెలియక యుండినవాఁడు, అయిన
వతిక్, పడసి = పొంది. పరమసంతుప్తవ్యాదయ వి = ఎక్కువ సంతసముతోఁ
గూడిన మనస్సు గలదై, చంద్రునితోక్, కూడిన, రాత్రియుక్ పోలెక్ =
రాత్రివలె, ఒప్పుచున్న = ప్రకాశించు, దమయంతిక్, చూచి, సంతసిల్లి,
తనపురంబునందుక్, అప్త శోభనంబులు = ఎనిమిదివిధంబులైన అలంకార
ములను దేవగృహంబులందుక్ = దేవాలయములందు, విశేషపూజలు =
ఎక్కువపూజలు, చేయించెను. అట్టిమహోత్సవంబు = అట్టిగొప్పచేడుక

జరుగుట, ఎతంగి=చూచి, ఋతుపర్ణుండు, నలునొద్దకున్, వచ్చి, నీవు, అఖి
లలోకపూజ్యాండవు=జనులందఱిచేఁ గొనియాడఁదగినవాడవు, ఆయ్యున్=
అయినప్పటికిని, నాయొద్దన్, బాహుకుండు అన్=బాహుకుడని, ప్రచ్ఛ
న్నవృత్తిన్=గోప్యమైనరూపముతో, ఉన్న, నిన్నున్, ఎఱుగక, నీవకర్త
లయందున్=వంటచేయుట మొదలగు హీనపుఁ బనులయందు, నియోగించితిని
= ఉంచితిని. దీనిన్=ఇట్లుచేయుటను, తమియింపును=ఓర్పుకొనుము. అని,
నలుచేతిన్, సత్కృతుండు వి = మన్ననచేయఁబడినవాడై, ఆశ్వహృదయంబు
అనుపేరుగల విద్యను, ఉపదేశంబుగొని=తెలిసికొని, ఆయోధ్యకున్, చనియెన్,
అటన్=అచ్చట, నలుండును, విద్రాభపుత్రంబునన్, ఒక్కనూసంబు నివాసంబు
చేసి=ఉండి, విద్రేకశ్రున్=భీమరాజును, వీడ్కొని, దమయంతిన్, అందున్
అ=అచ్చటని, ఉంచి, ఒక్కరథంబును, పరునాఱువీనుఁగులును, ఏఁబదిగుఱ్ఱ
ములును, అఱునూఱుకొల్పలంబులును, అనమిన్, తోడు=సాయముగా, కాన్=
కాఁగా, నిషధపురింబునమిన్, అరిగి, పుష్కరున్, కని, ఇట్లు, అనియెన్.

220. అమరఁగన్=ఒప్పేదముగా, నీమిన్, జాదము, అభిమతమేనిన్=
ఇవైమైయెడల, దమయంతి, రోయిగాన్=పందెముగా, నీతోన్, జాదము
అడన్, కడఁగెను=పూనిదను. ధరణీరాజ్యము = నిషధదేశమును, నీవు, నాకు,
రో=పందెముగా, ఇడుము, పెట్టుము. (నేను దమయంతిని పందెముగాఁ బెట్టె
దను. నీవు రాజ్యమును పందెముగాఁ బెట్టుము. ఇట్లుపెట్టి జాదమాడుదము
రమ్ము అని నలుఁడు పుష్కరునిఁ బిలిచెను.)

221. రాజ్యము, వీరభోజ్యునుము=అనుభవింపఁదగినదేకదా, వింటె=
నీవును వినియున్నావుగా. నీవును, నేనును, గుర్వాంపృత్తిరథంబులు-గుర్వార
=నిలువరాని, వృత్తి=ప్రవేశముగల, రథంబులు=తేరులు, ఎక్కి, అపంధ్యవిక్ర
మము=తగని పరాక్రమము, వీర్పడన్=నిల్లడియగునట్లు, భూరివీరలంబు=
గొప్పశూరులచేయు గుఱ్ఱంబును, ఒనర్తము, చేయుదము. పోరిన్=యుద్ధము
నందు, ఒప్పినవాడే=గల్పినవాడే, వీరగుణఉన్నతిన్=కౌంఠ్యముచేఁ గలిగిన
ఖ్యాతిచేతి, ఈధానుణీతిరాజ్య సంపదన్=ఈధూనింపలమున కధిపతియగుట
యనుకరిమిని, తొచ్చును=పొందునుగాక.

222. ఈశంబరీలో=జూదముగారులలో, సికున్, ఎయ్యది, ఇప్టంబు, చానికిన్, కడంగుము=పూనుము. ఆనినన్, పుష్కరుండు, రణంబునన్, పరాజితుండను అగుగును=ఓడిపోవుదును. నలున్, తొల్లియున్ = మునుపు, జూదంబునన్, ఓడించినవాడెన్=ఓడగొట్టినవాడ, కావునన్, ఇంకను=మఱియు, ఓడించి, దమయంతిన్, చేకొని=బాంది, కృతార్థుడవగుగును=కోరిక నొందెదను. అని, సంతిసిల్లి, ఏను, ఓటుపడితిని ఏని=ఓడిపోతివేని, నిఖిలమహీరాజ్యంబు=భూమండల ప్రభుత్వమంతయు, నీయని అ=నీద. నీవు, ఓటుపడితివి ఏని=ఓడినియెడల, దమయంతి, నా యుది=నాది, అనిపరికి, బడ్డి = పందెముపెట్టి, నలుతోన్, జూదమాడి, ఓటుపడినన్ = ఓడిపోవగా, (పై. ప. ఆ.)

223. ఘనముగన్=గొప్పగా, జంబూద్వీపంబునన్, కలవారు ఎల్లన్=ఉన్న జవలంఠలు, ఎటుగెన్=తెలిసికొనునట్లు, పునర్ద్వారమునన్=మఱిజూదమున, పుష్కరుచేతిన్=పుష్కరునివలన, అనఘుడు = పాపములేనినలుడు, అత్యున్నతితోడె=ఎక్కువగారవముతో, అఖిలరాజ్యము=రాజ్యమనంతయు, కొనియెక్ =లాగి కొనెను.

224. ఇట్లు, జూదంబునె, పుష్కరుక, బడిచి=ఓడించి, సకలమహీరాజ్యంబును=భూ ప్రభుత్వమనంతయు, చేకొని=కైకొని, నలుండు, వానికికె, ఇట్లనియె.

225. కలిసంపాప్తుడనై=కలిపురుషునిచే నాక్రమింపబడినవాడనై, కడుక్=మిక్కిలి, బలముఅట=శక్తియుడిగి, నీచేతికె, తొల్లి=మునుపు, బలవద్యూతి అకులచిత్తుండును, బలవత్=బలవంతముగా, ద్యూతి=జూడముచేతి, అకుల=చేదరిన, చిత్తుడను=మనస్సుగలవాడను, వితిని, అని=అట్లుగుట, నిబలము=నీశక్తి, అని, బలవంతుడవు వి = మొనగాడనై, గర్వంపక్ = మడించుట, చనునే=తిగునా?

226. నీవు, నాపృత్యవ్యపుత్రుండవు=నాపినతిండి కుమారుడవు. ఎద్దియుక్=ఏమియు, చేయనోపను = చేయజాలను. పాము. అని, పుష్కరుని, విడిచిపుచ్చు=వదలిపెట్టి, పుష్కలంబు=నిండినది, వివరాజ్యంబుతోక, నలుండు, ఉన్నంతి=ఉండగా.

227. భీమప్రసాపిత వి = భీమనిచే బయనఁబడినదై, కోమలి=తిన్ననిదియగు, తామరససకాక్షి=పద్మనేత్రయగు దమయంతి, పుత్రకులును=బిడ్డలును, తానును, లక్ష్మీనుహిను=సంపదయొక్కయతికయము, వెలుగు మండకో=ప్రకాశింపఁగా, తనపతికడకుకో=తనభర్తయొద్దకు వచ్చెను.

228. అట్లు (వచ్చిన,) తనహృదయేక్వో=తనప్రాణనాయకి, విన, దమయంతికో, కూడి=చేరి, నలుండు, విధి... ఖుండు వి-విధి=శాస్త్రప్రకారము, విహిత=చేయఁబడిన, అనేకపెక్కుశతమఖుండువి=నూలుయాగములు గలవాఁడయి (శాస్త్ర)ప్రకారమునూలుయాగములుచేసినవాఁడై, శతనఖువిలాసంబుతోకో = శేషేంద్రునిసంతియొక్కారముతో, సకలరత్నయుతంబు = అన్నిరత్నములతోఁగూడినది, విన, రత్నగర్భాదిరాజ్యంబు, భూపరిపాలనంబును, చేపకో=ఁజూపించెను. కావునకో, అక్షజతుండవు అయితివి=జూదముననోడితివి, అని, వగవఁజుండుము=చింతింపకుండుము. నీవును, దైవమానుషసంపన్నుండవు వి = దేవానుగ్రహము పురుషప్రయత్నములతోఁగూడినవాడవై, శత్రువులకో, జయించి, సకలమహారాజ్యంబు = భూమికింతయుఁ బ్రభుత్వమును, పడయ్యెదవు. అని=చెప్పి, బృహదశ్వండు, ధర్మరాజునకుకో, అక్షహృదయంబు-అనుపేరుగలవిద్యను, ఉపదేశించి=చెప్పెను.

229. జగతో ఈశా=ఓపుడమితోఁడా, ఈనలోపాఖ్యానము = ఈనలచరిత్రము, ఎవ్వడు, ఏతావధానులు వి = గమనముంచినవారై, విసువారుకో, తవిలి=శ్రద్ధయించి, భక్తికో=భక్తితో, చదివెడివారును, కిలోపనిర్దుక్తులు కలిపురుషుని దోషములచే విడువఁబడినవారు, అగుదురు. నిఖిలపుణ్యభాగులు అగుదురు=అన్ని పున్నెములను పొందినవారయ్యెదరు. బహు...యక్షులు-బహు=హెచ్చిన, పుత్ర = కొడుకులు కూతులు, పౌత్ర = మనుమలుమనుమరాండ్రు, ఆయుః=దీర్ఘాయువు, ఆరోగ్య=సౌఖ్యము, వీరితో, యక్షులు = కూడినవారు, అగుదురు. ఎల్లవిషయంబులనుకో, నుష్టవిషయంబులకును = చెడ్డసంగతులకును, దూతులు = చేరినివారు, అగుదురు. ధర్మఆత్ములు = మంచిపను

లందు తలంపుగలవారు. అగుదురు. ఆధిప=పీఠర్థరాజా, ఉర్విక్ = భూమి
యందు, ఇదియన్ = ఈనలచరిత్రమును, కడుక్ = మిక్కిలి, ప్రసిద్ధము. కశోక్
టకునిక్, దివ్యాయంతిక్, పూర్వాయూర్తి = హవనసూపముగల, నటనిక్, సతి
చరిత్ర, దువర = చందనపాణిగల, ఋతుపర్ణుక్, కీర్తింపక్ = కొనియాడుట
చేత, కలిధయంబులు ఎల్లక్ = కలిపి పూజనీయలని భయంబు లన్నియు, తొల
గుక్ = నశించును.

నలోపాఖ్యానటిప్పణము.

సంపూర్ణము.

ప్రొఫురి ; వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులు ఆంధ్రప్రదేశ్ వారి
ఆదిత్యరస్యతీలయము ద్రాక్షరశాల—1918.

10985

